

**Ministry of Science and Higher Education
of the Republic of Kazakhstan**

**EURASIAN JOURNAL OF CURRENT
RESEARCH IN PSYCHOLOGY
AND PEDAGOGY**

Scientific journal

**ПСИХОЛОГИЯ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКА САЛАСЫНДАҒЫ
ЕУРАЗИЯЛЫҚ ӨЗЕКТІ ЗЕРТТЕУЛЕР ЖУРНАЛЫ**

Ғылыми журнал

**ЕВРАЗИЙСКИЙ ЖУРНАЛ АКТУАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
В ОБЛАСТИ ПСИХОЛОГИИ И ПЕДАГОГИКИ**

Научный журнал

**No. 3(8)
2024
Almaty**

Certificate KZ81VPY00058517 dated 07.11.2022
Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan
Committee for Information

Owner: Establishment
Turan University

Released in December 2022.
once in quarter

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Turgumbayeva Aizhan Maratovna – PhD, Research Associate Professor, Turan University, H-index 2

Responsible Editor

Kasymzhanova Anargul Aliakparovna – Candidate of Psychological Sciences, Professor, Turan University, H-index 1

Editor

Zhappar Karlygash Zinilabidinovna – Candidate of Philological Sciences, PhD, Associate Professor, Turan University

Website Editor

Skuratova Irina Mihajlovna

Members of the editorial board

1. Man Cheung Chung – PhD, Zayed University, United Arab Emirates, H-index 32
2. Vichet Chhuon – PhD, University of Minnesota, United States of America, H-index 11
3. Aimaganbetova Olga Habizhanovna – Doctor of Psychology Sciences, Professor, Al-Farabi Kazakh National University, H-index 3
4. Kabakova Maira Pobedovna – Candidate of Psychological Sciences, associate professor, Al-Farabi Kazakh National University, H-index 4
5. Slanbekova Gulnar Kobylanovna – PhD, Karagandy Research University, H-index 4
6. Zhienbayeva Nadezhda Bisenovna – Doctor of Psychological Sciences, Abai Kazakh National Pedagogical University, H-index 6
7. Tapalova Olga Bisenovna – Candidate of Psychological Sciences, Abai Kazakh National Pedagogical University, H-index 5
8. Abdiyev Kali Seilbekovich – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Turan University, H-index 1
9. Golovchun Aleftina Anatolyevna – Candidate of Pedagogical Sciences, Turan University, H-index 2
10. Erbosynkyzy Dinara – PhD, Associate Professor, Turan University, H-index 1
11. Nurbaeva Aida Mukhtarkyzy, PhD, Associate Professor at Abai Kazakh National Pedagogical University, H-index 2
12. Abdykerimova Gulnar Suindikovna, PhD, Associate Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, H-index 1

Turan University owns the exclusive rights to reprint
certain materials, publish and use the journal commercially

© Turan University, 2024

Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министірлігі

Ақпарат комитетінің

07.11.2022 ж. KZ81VPY00058517 куәлігі

Меншіктенуші: «Туран»
Университеті» мекемесі

2022 ж. Желтоқсаннан бастап
тоқсанына бір рет шығады

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Бас редактор

Тұрғымбаева Айжан Маратовна – PhD, қауымдастырылған профессор-зерттеуші, «Тұран» университеті, H-index 2

Жауапты редактор

Қасымжанова Анаргүл Әліакпарқызы – психология ғылымдарының кандидаты, профессор, «Тұран» университеті, H-index 1

Редактор

Жаппар Қарлығаш Зинилабидиновна – филология ғылымдарының кандидаты, PhD, қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті

Сайт редакторы

Скуратова Ирина Михайловна

Редакциялық алқаның мүшелері

1. Man Cheung Chung – PhD, Зайда университеті, Біріккен Араб Әмірліктері, H-index 32
2. Vichet Chhuon – PhD, Миннесота университеті, Америка Құрама Штаттары, H-index 11
3. Аймағанбетова Ольга Хабижановна – психология ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, H-index 3
4. Қабақова Майра Победовна – психология ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, H-index 4
5. Сланбекова Гүлнар Қобылановна – PhD, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті, H-index 4
6. Жиенбаева Надежда Бисеновна – психология ғылымдарының докторы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, H-index 6
7. Тапалова Ольга Бисеновна – психология ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, H-index 5
8. Әбдиев Қали Сейлбекович – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, «Тұран» университеті, H-index 1
9. Головчун Алефтина Анатольевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, «Туран» университеті, H-index 2
10. Ербосынқызы Динара – PhD, қауымдастырылған профессор, «Туран» университеті, H-index 1
11. Нұрбаева Аида Мұхтарқызы – PhD, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, H-index 2
12. Абдикеримова Гүлнар Сүйіндіковна – PhD, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, H-index 1

«Тұран» университетінің жеке материалдарды қайта басуға, журналды басып шығаруға және коммерциялық пайдалануға айрықша құқығы бар

Свидетельство № KZ81VPY00058517 от 07.11.2022 г.
Министерство информации и общественного развития Республики Казахстан
Комитет информации

Собственник: учреждение
«Университет «Туран»

Выходит с декабря 2022 г.
один раз в квартал

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

Тургумбаева Айжан Маратовна – PhD, ассоциированный профессор-исследователь, университет «Туран», H-index 2

Ответственный редактор

Касымжанова Анаргүль Алиакпаровна – к.пс.н., профессор, университет «Туран», H-index 1

Редактор

Жаппар Карлыгаш Зинилабидиновна – к.ф.н., PhD, ассоциированный профессор, университет «Туран»

Редактор сайта

Скуратова Ирина Михайловна

Члены редакционной коллегии

1. Man Cheung Chung – PhD, Университет Зайда, Объединенные Арабские Эмираты, H-index 32
2. Vichet Chhuon – PhD, Университет Миннесоты, Соединенные Штаты Америки, H-index 11
3. Аймаганбетова Ольга Хабижановна – д.пс.н., профессор, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, H-index 3
4. Кабакова Майра Победовна – к.пс.н., доцент, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, H-index 4
5. Сланбекова Гульнар Кобылановна – PhD, Карагандинский исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, H-index 4
6. Жиенбаева Надежда Бисеновна – д.пс.н., Казахский национальный педагогический университет имени Абая, H-index 6
7. Тапалова Ольга Бисеновна – к.пс.н., Казахский национальный педагогический университет имени Абая, H-index 5
8. Абдиев Кали Сейльбекович – д.п.н., профессор университет «Туран», H-index 1
9. Головчун Алефтина Анатольевна – к.п.н., университет «Туран», H-index 2
10. Ербосынкызы Динара – PhD, ассоциированный профессор, университет «Туран», H-index 1
11. Нурбаева Аида Мухтаркызы, PhD, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, H-index 2
12. Абдикеримова Гульнар Суйндиновна, PhD, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, H-index 1

Университету «Туран» принадлежат исключительные права на перепечатку
отдельных материалов, издание и коммерческое использование журнала

© Университет «Туран», 2024

IN THE ISSUE

1 GENERAL AND SOCIAL PSYCHOLOGY

Mardanova Sh.S., Aldabergenov N.A.

Psychological peculiarities of loneliness in women at different stages of life 7

2 CLINICAL AND SPECIAL PSYCHOLOGY

Khamzina Z.A., Kurmanbekova M.B.

Communication in interpersonal relationships through the prism
of transactional analysis 15

3 APPLIED PSYCHOLOGY AND RESEARCH

Abenova K.A., Sapirova M.M.

Domestic violence against women: a problem that needs to be addressed..... 22

4 PEDAGOGY AND EDUCATIONAL METHODOLOGY

Gelişli Y., Kogambayeva A.E., Komekova M.O.

Structural model of preparing future teachers for working with students
in the context of inclusive education 31

Golovchun A.A., Buzelo A.S., Yanqiu Wu

Research competence for pre-service foreign language teachers through
the lens of sustainable development 44

Darmenova A.B., Abdikerimova G.S.

Effective pedagogical strategies in primary education 55

НӨМІРДЕ. В НОМЕРЕ

1 ЖАЛПЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ПСИХОЛОГИЯ ОБЩАЯ И СОЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ

Марданова Ш.С., Алдабергенов Н.А.

Психологические особенности одиночества у женщин на разных этапах жизни.....7

2 КЛИНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ АРНАЙЫ ПСИХОЛОГИЯ КЛИНИЧЕСКАЯ И СПЕЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ

Хамзина З.А., Курманбекова М.Б.

Коммуникация в межличностных отношениях
через призму транзактного анализа15

3 ҚОЛДАНБАЛЫ ПСИХОЛОГИЯ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУЛЕР ПРИКЛАДНАЯ ПСИХОЛОГИЯ И ИССЛЕДОВАНИЯ

Абенова К.А., Сапирова М.М.

Әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылық: мәселенің қойылымы.....22

4 ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ ӘДІСТЕМЕСІ ПЕДАГОГИКА И МЕТОДИКА ОБРАЗОВАНИЯ

Гелишли Ю., Когамбаева А.Е., Комекова М.О.

Инклюзивті білім беру жағдайында болашақ оқытушыларды
студенттермен жұмыс жасауға даярлаудың құрылымдық моделі31

Golovchun A.A., Buzelo A.S., Yanqiu Wu

Research competence for pre-service foreign language
teachers through the lens of sustainable development.....44

Дарменова А.Б., Абдикеримова Г.С.

Эффективные педагогические стратегии в рамках начального образования55

1 GENERAL AND SOCIAL PSYCHOLOGY

ЖАЛПЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ПСИХОЛОГИЯ

ОБЩАЯ И СОЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ

МРНТИ 15.21.51
УДК 159.923.2

<https://doi.org/10.46914/2959-3999-2024-1-3-7-14>

МАРДАНОВА Ш.С.,*¹

магистр психологии, сениор-лектор.

*e-mail: sh.mardanova@ turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0003-4913-5638

АЛДАБЕРГЕНОВ Н.А.,¹

магистр психологии, сениор-лектор.

e-mail: n.aldabergenov@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0003-0911-5632

¹Университет «Туран»,

Алматы, Казахстан

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОДИНОЧЕСТВА У ЖЕНЩИН НА РАЗНЫХ ЭТАПАХ ЖИЗНИ

Аннотация

В настоящее время проблема одиночества людей является одной из актуальных и серьезных проблем, так как с каждым годом в мире увеличивается количество одиноких людей. В связи с этим перед психологической наукой стоит задача выявления закономерностей возникновения и развития этого состояния, особенностей его проявления. Данная статья посвящена анализу психологических особенностей состояния одиночества у женщин в процессе онтогенеза, начиная с раннего детства и заканчивая пожилым возрастом. Считается, что женщины наиболее подвержены, а значит уязвимы к переживанию одиночества. Женское одиночество на разных этапах жизни имеет свою специфику и существенно отличается от переживания его мужчинами. На основании теоретического анализа были сделаны выводы об особенностях данного состояния в каждой отдельной возрастной категории.

Ключевые слова: жизненный путь, женщина, одиночество, онтогенез, переживание одиночества, развитие.

Введение

В психологической науке одиночество рассматривается как эмоциональное состояние, вызванное отсутствием у человека социальных контактов с другими людьми. Одиночество возникает тогда, когда человек думает, что он никому не нужен и нет рядом людей, с которыми он мог установить близкие, теплые отношения, поделиться своими переживаниями, чувствами и мыслями.

В современном, динамично меняющемся мире увеличивается количество одиноких людей. Поэтому в настоящее время проблема одиночества людей становится одной из актуальных и серьезных проблем. Развитие конкурентных отношений в различных сферах жизнедеятельности человека, расслоение общества, превалирование индивидуалистического сознания ведет к росту числа одиноких людей. Этому способствуют и интенсивное развитие средств коммуни-

кации, социальных сетей, дистанционные форматы общения, которые переносят людей в более комфортный и безопасный вид взаимодействия, однако все больше изолируют и обособляют людей друг от друга.

Чувство одиночества человек может переживать в любом возрасте, оно может быть детерминировано разнообразными социально-психологическими и личностными факторами. Однако одиночество в разные периоды жизни имеет свои психологические особенности. Также существуют гендерные различия в переживании этого состояния. Считается, что одинокие женщины чувствуют себя более уязвимыми и эмоционально сильнее реагируют на отсутствие полноценных межличностных взаимодействий.

Материалы и методы

В процессе подготовки статьи использовались общетеоретические методы: изучение и анализ научной литературы по проблеме одиночества, сравнение и обобщение результатов исследования феномена одиночества у женщин и у мужчин.

В психологической литературе отношение к феномену одиночества неоднозначно. В зависимости от направления исследования разные ученые выделяют в данном состоянии как позитивные, так и негативные аспекты. Так, психологи психоаналитического направления [Л. Зилбург, Х. Салливан, Ф. Фромм-Рейхман] рассматривают одиночество как негативный феномен, истоки которого кроются в детско-родительских отношениях. Отсутствие в детстве заботы и внимания со стороны родителей, неудовлетворение потребности в любви и привязанности воспринимаются как психологическая травма, и актуализирует в последующем у человека переживание чувства одиночества [1, 2, 3].

Представитель гуманистического направления в психологии К. Рогджерс видит причину развития одиночества не в прошлом, а в текущем моменте. Одиночество, согласно позиции ученого, возникает вследствие противоречия в Я-концепции между истинным и социально желательным. И это противоречие, в конечном итоге, приводит, к плохой адаптации человека к различным жизненным обстоятельствам [4].

Ученые социологического подхода [А. Боумен, Д. Рисмен, П. Слейтер] связывают развитие одиночества с социальной средой. Человек, желая соответствовать нормам и правилам общества, отходит от своей сущности, «теряет» себя как личность [5]. Поэтому одиночество, с точки зрения социологического подхода, это не позитивное или негативное явление, а характеристика состояния общества.

Для исследователей-когнитивистов [А. Бек, Д. Перлман, Л. Пепло] одиночество представляет собой сложный психологический феномен, который затрагивает мысли, чувства и поведение человека. Однако в большей степени на развитие одиночества влияют когнитивные процессы, когда человек осознает несоответствие между реальными и желаемыми социальными контактами [6, 7]. Неудовлетворенность достигнутым уровнем развития межличностных отношений приводит к развитию одиночества.

Э. Фромм рассматривает феномен одиночества с позиции развития всего человеческого общества. Одиночество – это то, что получило человечество, отойдя от природного бытия, это результат отчуждения человека от своей природной сущности. Неудовлетворение потребности в социальных контактах, приводит не только к стагнации личности, но и серьезным психическим проблемам [8].

О потери связи с миром говорит и Н.Л. Смакотина, в трактовке которой одиночество – это переживание человеком «разорванности» его отношений с миром, состояние изолированности от окружающего мира [9].

Таким образом, анализ проблемы одиночества показывает, что ученые основных направлений психологии в исследуемом феномене выделяют негативные аспекты, мешающие полноценной жизнедеятельности человека.

Вместе с тем в психологии существует направление, которое выделяет позитивные аспекты данного феномена. Так, ученые экзистенциального направления [И. Ялом, К. Мустакас] считают одиночество состоянием, изначально присущим человеку. Каждый человек уникален и неповторим, и нет в мире другого такого, похожего на него. Поэтому никому не дано до конца

познать и понять сущность другого человека. Переживание одиночества способствует переосмыслению своей жизни, ее творческой трансформации, стимулирует поиск социальных контактов и личностный рост [10, 11].

Следует сказать, что неоднозначность и противоречивость состояния одиночества отмечается многими исследователями. По мнению Г.М. Тихонова, противоречивость одиночества заключается в самой сущности человека, имеющей две разнонаправленные тенденции: от людей и к людям [12]. Действительно, с одной стороны, человек может испытывать острую потребность в уединении и автономии, с другой стороны, ему, как существу социальному, необходимо чувствовать свою принадлежность к определенному социуму. При продолжительном отсутствии межличностных контактов, взаимодействия с другими людьми у человека могут появиться серьезные проблемы с психическим здоровьем: от переживания психологического дискомфорта до совершения суицидальных действий.

Результаты и обсуждение

Чувство одиночества присуще и мужчинам, и женщинам, оно может быть вызвано сходными причинами, иметь одинаковые как негативные, так и позитивные последствия, но, что неоднократно подчеркивалось в научной литературе, имеет существенные психологические различия на разных этапах жизненного пути.

Впервые одиночество как негативное переживание может зародиться в раннем возрасте. Развитие состояния одиночества у детей тесно связано с семейной обстановкой, особенностями детско-родительских отношений, стилем воспитания. Отсутствие любви, заботы и внимания со стороны родителей, противоречивые требования, супружеские конфликты, сложная семейная атмосфера служат основой для возникновения чувства одиночества у ребенка.

Роль семьи, семейных отношений в развитии состояния одиночества у детей отмечают А.С. Спиваковская, Г.Т. Хоментаскас, Л.В. Кузнецова [13, 14, 15]. Так, Л.В. Кузнецова, рассматривая структуру, уровни и типы одиночества у детей дошкольного и младшего школьного возраста, говорит о «поверхностности» значимых отношений, которые вызывают негативные формы переживания одиночества у ребенка [15].

Р. Вайс, Дж. Качиоппо, Л.И. Божович, М.Е. Зеленова выделяют существенные различия в состоянии одиночества у девочек и мальчиков. Переживание одиночества у девочек вызвано отсутствием эмоциональных связей, эмоциональной поддержки и привязанностей. Одиночество мальчиков возникает из-за отсутствия социальных связей и контактов, социального взаимодействия, социального отторжения и изоляции. Трудности интеграции в социальную группу и отсутствие возможности полноценной совместной деятельности приводит к переживанию одиночества у мальчиков. Само переживание одиночества отличается у девочек и мальчиков. По мнению М.Е. Зеленовой, при возникновении данного состояния девочки чаще открыто сообщают о своей проблеме, активно ищут эмоциональную поддержку у близких людей или переключаются на творческую деятельность, мальчики избегают открытого обсуждения и стараются скрыть свои переживания, оценивая одиночество как проявление слабости.

Таким образом, авторы исследования одиночества периода дошкольного и школьного детства связывают появление данного состояния в большей степени с семейными отношениями, выделяют различия в переживании одиночества у девочек и мальчиков. В переживаниях девочек доминирует эмоциональная составляющая, у мальчиков – социальная составляющая. Эти различия обусловлены особенностями социального поведения, социальных ожиданий и эмоционального реагирования на различные ситуации.

Однако наиболее ярко и сильно одиночество проявляется в подростковый период. Л.С. Выготский, Л.И. Божович, Д.Б. Эльконин, Э. Эриксон, Д. Качиоппо, М.Е. Зеленова, И.С. Кон, Р.В. Овчарова с разных аспектов рассматривают данный период и выделяют специфику подросткового возраста. По мнению ученых, подростковый возраст – это период кардинальных биологических, социальных и психологических изменений.

Биологическая перестройка организма сопровождается изменениями внешнего облика ребенка. Проблема внешности – одна из важных и болезненных проблем для подростков. Внеш-

ний облик приобретает гипертрофированную значимость, поэтому все мнимые или действительные телесные изъяны (рост, вес, черты лица и т.д.) переживаются остро.

В психологии личности отмечается, что внешность – это значимая часть «Я» человека, которая открыта для оценки со стороны окружающих. Для девочек-подростков внешность должна жестко соответствовать определенным нормам, эталонам, принятым в той или иной группе. Несоответствие внешности общепринятому стандарту вызывают чувство ущербности, униженности, рожают мысли о «гадком утенке».

Негативное отношение к своей внешности, по мнению И.С. Кона, может приобретать характер невротического состояния – дисморфофобии, тягостного переживания своей физической неполноценности в связи с реальным или воображаемым недостатком. Человек, находясь в таком состоянии, считает свое тело уродливым, непривлекательным, он боится и собственного тела, и оценки окружающих. Именно такое отношение к своей внешности приводит девочек-подростков к ряду психологических проблем, а именно к негативной самооценке, снижению самоуважения, неумению общаться, в конечном итоге, к одиночеству.

В социальном плане изменения в жизни подростков связаны с расширением поля деятельности, увеличением социальных связей, поиском своей идентичности. Исследователи этого периода отмечают неопределенность положения подростка, его переходное состояние, что делает его особенно уязвимым в системе социальных отношений. Именно в этом возрасте взаимодействие подростка с другими людьми строится на основе переплетения двух потребностей: интеграции в какую-либо общность и обособления. Потребность в интеграции обнаруживается в стремлении включиться в социальную группу, занять определенную позицию, получить признание и уважение. Потребность в автономии проявляется в отстаивании своей независимости от мира взрослых, неприкосновенности личного пространства. Вместе с тем, отсутствие дружеских привязанностей, общения со сверстниками, непонимание и непринятие его внутреннего мира негативно сказывается на психоэмоциональном состоянии подростка.

Однако, несмотря на общие черты развития и переживания одиночества в подростковом возрасте, существуют и гендерные отличия. М.Ю. Худаева, О.В. Зайцева подчеркивают, что девочки-подростки более подвержены данному состоянию. По мнению ученых, такая тенденция обусловлена большей чувствительностью девочек к внешним и внутренним факторам, склонностью к интенсивным эмоциональным переживаниям. Это усиливает их потребность к саморефлексии и самоанализу. Поэтому такие параметры как изоляция от общества, отчуждение, переживание одиночества и использование этого состояния как ресурс для развития в большей степени выражены у девочек-подростков. И.В. Гороховская, анализируя гендерные различия одиночества детей подросткового возраста, также считает, что девочки более восприимчивы к возникновению данного состояния, которое сопровождается высоким уровнем тревожности и ощущением отчужденности. Развитие этого состояния у мальчиков обусловлено социальной изоляцией и отсутствием возможности активного взаимодействия с социальными группами.

По данным А.А. Шака, Е.Б. Файбышенко, феномен одиночества подростки определяют такими словами как «покинутый», «брошенный», «не нужный», но девочки-подростки сильнее переживают ситуации возможного одиночества.

Анализ литературы показывает, что в целом подросткам не характерно переживание одиночества. Однако дети, которые испытывают его, переживают сильно и остро. Развитие одиночества у подростков детерминировано спецификой этого возрастного этапа. Гендерные различия связаны с уровнем развития эмоциональной сферы, гендерными стереотипами и установками, особенностями социальных связей.

В психологической литературе отмечается, что переживание одиночества в юности имеет свою специфику и гендерные отличия. В период юношества, по мнению И.В. Дубровиной, обнаруживаются также две противоположные тенденции. С одной стороны, расширение сферы социального взаимодействия молодых людей, с другой стороны, растущая индивидуализация. Первая тенденция проявляется в расширении количества контактов и увеличении продолжительности общения. Вторая состоит в строгом разграничении природы взаимоотношений с окружающими, в высокой избирательности, в максимальной требовательности к общению в диаде. Усиление действия второй тенденции в жизни девушек может привести к развитию чувства одиночества. Завышенные требования к партнерам по общению, высокий уровень притязаний снижает количество межличностных контактов.

В этот период у девушек возникают определенные ожидания по отношению к конкретным людям, конкретным событиям. Разочарования в ожиданиях, нереалистичные установки приводят к пониманию того, что жизнь отличается от юношеских мечтаний. Девушки, уверенные в своей значимости, с юношеским максимализмом ожидают такого же отношения к себе. Те же девушки, кто сомневается в своей ценности или привлекательности, убеждены в негативном отношении к себе со стороны других. В обоих случаях они начинают избегать социальных контактов, боясь быть отвергнутыми.

С.В. Малышева и Н.А. Рождественская определяют ряд факторов развития одиночества у юношей и девушек:

- 1) восприятие себя как уникальной личности;
- 2) отсутствие достаточного количества социальных связей;
- 3) экзистенциальный кризис, связанный с поиском смысла жизни;
- 4) вынужденное пребывание в определенной группе.

Также на развитие чувства одиночества у девушек влияет неудачный опыт прошлых отношений. Девушки очень чувствительны к отвержению, сильно переживают отказ от взаимодействия и общения со стороны партнера. Именно поэтому нередко принимают решение ограничить количество контактов, не устанавливая теплые и близкие межличностные отношения. И этот фактор становится основой для возникновения переживания одиночества у девушек.

По данным Л.Ф. Вязниковой для девушек характерна в большей степени негативная оценка данного феномена, вызывающая такие состояния как страх, печаль, депрессивность. С точки зрения исследователя, негативное отношение к одиночеству вызвано задачами самореализации девушек, особенно в личном и семейном аспектах. Отсутствие перспективы создания семьи, рождения детей и будущее одиночество воспринимаются опасным и пугающим. Юноши же, чаще всего, данное состояние связывают с обретением свободы и независимости.

Таким образом, обзор литературы показывает, что развитие одиночества может происходить в период юношества. Оно обусловлено рядом социально-психологических факторов, задачами данного этапа развития личности. Гендерные различия вызваны особенностями восприятия и эмоционального переживания данного феномена девушками и юношами.

Период взрослости существенно отличается от предыдущего периода развития личности. Взгляды зрелого человека более реалистичны и лишены иллюзий в оценке себя, своих жизненных перспектив, возможностей. Человек в этом периоде более адекватно воспринимает конкретные ситуации и события, ответственно принимает решения, освобождаясь от ожиданий и внешних установок. Зрелая личность в большей степени ориентирована на внутренние этапы. Осознанное, взвешенное, реалистичное представление о себе ведет к тому, что знания о себе начинают регулировать и вести за собой эмоции.

Исследователи В.И. Шевченко, А.Р. Михеева отмечают разнообразные факторы развития одиночества этого периода. Причинами одиночества людей периода зрелости являются изменение образа жизни, перестройка мировоззрения, мировосприятия, изменения семейного положения, смена профессии.

Следует отметить, что в настоящее время кардинально изменилось положение женщин в социуме. Активная социализация и интеграция женщин в различные социальные и профессиональные группы, расширение возможностей самореализации сделали их наравне с мужчинами полноценными участниками социальной жизни. Успехи карьерного роста, открытие собственного бизнеса, стремление к личностному росту, желание обеспечить себя самостоятельно сформировали инициативных, уверенных, независимых женщин, но и более одиноких. Высокие личные амбиции усилили потребность в самоуважении и самопринятии, став при этом еще одной из причин развития данного состояния.

Современная женщина много внимания уделяет своей профессиональной деятельности. Обретя финансовую и материальную независимость, реализуясь в профессиональной сфере, женщина начинает воспринимать мужчину как ненужный балласт. И если раньше основная потребность ее заключалась в желании создать семью, то в настоящее время формируется противоположная тенденция. Развитие такой тенденции увеличивает количество женщин, профессионально успешных, финансово независимых и одиноких.

Изменение социальных и семейных ролей, уход из родительской семьи повзрослевших детей, потеря близких, отсутствие близких диадных отношений могут актуализировать состояние одиночества у женщин. И.Р. Муртазина выявила прямую зависимость между уровнем переживания одиночества и уровнем психологического благополучия у женщин. Одиночество мужчин может быть вызвано потерей роли лидера, главного кормильца семьи.

В сравнительном исследовании переживания одиночества Л.С. Деточенко отмечает, что женщины сильнее переживают одиночество по сравнению с мужчинами. Переживание одиночества связано с отсутствием эмоциональной привязанности и поддержки, неудовлетворенностью качеством межличностных отношений. Развитие одиночества мужчин вызвано отсутствием социальной активности и социального взаимодействия. В поисках поддержки женщины способны активно обсуждать свои переживания с окружающими людьми, стереотипные установки о мужественности, мужской силе заставляют мужчин скрывать это состояние.

Итак, в период социальной, профессиональной и семейной активности и у женщин, и у мужчин может развиваться состояние одиночества. В социальном плане оно связано с изменением положения женщин и мужчин, изменением социальных ролей, социальных стереотипов.

Одиночество людей преклонного возраста связано с выходом на пенсию, уменьшением количества межличностных контактов, как профессиональных, так социальных и семейных. С наступлением этого этапа жизни они начинают задумываться об утраченной молодости и привлекательности, ощущают и переживают начало снижения уровня физических возможностей организма.

В психологической литературе отмечается, что в данном возрасте именно женщины в большей степени, чем мужчины подвержены одиночеству. Это объясняется и большей продолжительностью жизни женщин и нежеланием совместного проживания с взрослыми детьми. Они более чувствительны к отвержению, глубоко переживают разрыв. Также к факторам развития одиночества можно отнести уход из жизни сверстников, появление негативных мыслей о состоянии здоровья и страх перед смертью.

Вместе с тем, Г.М. Тихонов считает, что переживание одиночества у мужчин происходит острее вследствие низкой приспособляемости к социально-бытовым условиям [12]. Согласно данным Д. Перлмана и его коллег существует значимое различие в интенсивности переживания одиночества овдовевшими мужчинами по сравнению с мужчинами, находящимися в браке; тогда как у овдовевших женщин и женщин, состоящих в браке, таких различий не обнаружено [по 12]. Т. Биксон и Ж. Гудчайлдс такие результаты связывают с особенностями структурирования свободного времени. Большой процент одиноких женщин не снижают уровень социальной активности, одинокие же мужчины более склонны к уединению. В исследовании Дж. Стокса и И. Левина отмечается, что для женщин этого периода очень важны диадные отношения, которые снижают интенсивность переживания одиночества. Для социального и психологического благополучия мужчин необходима социальная принадлежность к группе. Отсутствие контактов с социальными группами переживается остро.

Таким образом, анализ показал, что женское и мужское одиночество этого периода имеют различия. К состоянию одиночества женщины более адаптивны, не снижают свою социальную активность и интенсивность межличностного взаимодействия. Мужчины более уязвимы в переживании одиночества, склонны к уединению вследствие низкой приспособляемости к жизненным обстоятельствам.

Заключение

В целом можно сказать, что всем людям, вне зависимости от возраста, присуща единая модель реагирования на одиночество, но причины данного состояния, особенности проявления, восприятия и поведения определяются спецификой возрастного этапа и гендерными различиями. Женщины более подвержены переживанию одиночества, так как им природой заложено желание заботиться о родных и близких людях. Поэтому при отсутствии социальных и личностных контактов они эмоциональнее и болезненнее переживают ситуации одиночества. Женщина любого возраста гораздо тяжелее по сравнению с мужчиной такого же возраста переносит состояние одиночества.

Следует отметить, что чувство одиночества, появившись в раннем возрасте, может актуализироваться в последующий период, а иногда, не проработанное и не пережитое, сопровождать всю жизнь. И все же в любом возрасте и женщина, и мужчина могут успешно преодолеть это состояние и выйти, изменив мировоззрение, найдя положительные стороны этого переживания.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Лэнг О. Одинокый город. Упражнения в искусстве одиночества. – М.: Ад Маргинем, 2018. – 352 с.
- 2 Салливан Г.С. Интерперсональная теория в психиатрии. – М.: Ювента, 1999. – 330 с.
- 3 Лабиринты одиночества / Пер. с англ.; сост., общ. ред. и предисл. Н.Е. Покровского. – М.: Прогресс, 1989. – 624 с.
- 4 Роджерс К. Консультирование и психотерапия: новейшие подходы в области практической работы. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2008.
- 5 Slater P.E. The pursuit of loneliness: monograph. Boston: Beacon Press, 1976. 316 p.
- 6 Бек А.Т. Одной любви недостаточно: как пары могут преодолевать недопонимание, урегулировать конфликты и решать проблемы во взаимоотношениях с помощью когнитивной терапии. – Киев: Диалектика-Вильямс, 2021. – 464 с.
- 7 Перлман Д., Пепло Л.Э. Теоретические подходы к одиночеству // Лабиринты одиночества. – М., 1989. – С. 152–169.
- 8 Фромм Э. Положение человека – ключ к гуманистическому психоанализу. URL: https://bookap.info/book/fromm_zdorovoe_obshchestvo/gl3.sht
- 9 Смакотина Н.Л. Основы социологии нестабильности и риска: философский, социологический и социальнопсихологический аспекты. – М., 2009. – С. 162.
- 10 Ялом И. Экзистенциальная психотерапия. – М.: Класс, 2017. – 576 с.
- 11 Мустакас К.Э. Одиночество. Окленд: Pickle Partners Publishing, 2016. – 124 с.
- 12 Тихонов Г.М. Феномен одиночества: гендерный аспект // Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. – 2015. – Вып. 1(21). – С. 26–31.
- 13 Спиваковская А.С. Психотерапия: игра, детство, семья. – М.: ЭКС-МО-Пресс, 2000. – 360 с.
- 14 Хоментаскас Г.Т. Семья глазами ребенка: дети и психологические проблемы в семье. – М.: Издательство У-Фактория, 2006. – 270 с.
- 15 Кузнецова Л.В. Диагностика и коррекция чувства одиночества детей младшего школьного возраста / дисс. канд. пед. наук. – Владикавказ, 2006. – 231 с.

REFERENCES

- 1 Ljeng O. (2018) Odnokij gorod. Uprazhnenija v iskusstve odinochestva. M.: Ad Marginem, 352 p.
- 2 Sallivan G.S. (1999) Interpersonal'naja teorija v psihiatrii. M.: Juventa, 330 p. (In Russian).
- 3 Labirinty odinochestva / Per. s angl.; sost., obshh. red. i predisl. N.E. Pokrovskogo. M.: Progress, 1989. 624 p. (In Russian).
- 4 Rodzhers K. (2008) Konsul'tirovanie i psihoterapija: novejshe podhody v oblasti prakticheskoy raboty. M.: Izd-vo Instituta psihoterapii. (In Russian).
- 5 Slater P.E. (1976) The pursuit of loneliness: monograph. Boston: Beacon Press, 316 p. (In English).
- 6 Bek A.T. (2021) Odnaj ljubvi nedostatochno: kak pary mogut preodolevat' nedoponimanie, uregulirovat' konflikty i reshat' problemy vo vzaimootnoshenijah s pomoshh'ju kognitivnoj terapii. Kiev: Dialektika-Vil'jams, 464 p. (In Russian).
- 7 Perlman D., Peplo L.Je. (1989) Teoreticheskie podhody k odinochestvu // Labirinty odinochestva. M. P. 152–169. (In Russian).
- 8 Fromm Je. Polozhenie cheloveka – ključ k gumanisticheskomu psihoanalizu. URL: https://bookap.info/book/fromm_zdorovoe_obshchestvo/gl3.sht/ (In Russian).
- 9 Smakotina N.L. (2009) Osnovy sociologii nestabil'nosti i riska: filosofskij, sociologicheskij i social'nopsihologicheskij aspekty. M. P. 162. (In Russian).
- 10 Jalom I. (2017) Jekzistencial'naja psihoterapija. M.: Klass, 576 p. (In Russian).
- 11 Mustaka s K.Je. Odinochestvo. Oklend: Pickle Partners Publishing, 2016. 124 p. (In Russian).
- 12 Tihonov G.M. (2015) Fenomen odinochestva: gendernyj aspekt // Vestnik Permskogo universiteta. Filosofija. Psihologija. Sociologija. Vyp. 1(21). P. 26–31. (In Russian).
- 13 Spivakovskaja A.S. (2000) Psihoterapija: igra, detstvo, sem'ja. M.: JeKS-MO-Press, 360 p. (In Russian).

14 Homentauskas G.T. (2006) Sem'ja glazami rebenka: deti i psihologicheskie problemy v sem'e. M.: Izdatel'stvo U-Faktoriya, 270 p. (In Russian).

15 Kuznecova L.V. (2006) Diagnostika i korrekciya chuvstva odinochestva detej mladshogo shkol'nogo vozrasta / diss. kand. ped. nauk. Vladikavkaz, 231 p. (In Russian).

МАРДАНОВА Ш.С.,*¹

психология магистрі, сениор-лектор.

*e-mail: sh.mardanova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0003-4913-5638

АЛДАБЕРГЕНОВ Н.Ә.,¹

психология магистрі, сениор-лектор.

e-mail: n.aldabergenov@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0003-0911-5632

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

ӨМІРДІҢ ТҮРЛІ КЕЗЕҢДЕРІНДЕГІ ӘЙЕЛДЕРДЕ ЖАЛҒЫЗДЫҚТЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа

Қазіргі уақытта адамдардың жалғыздығы проблемасы өзекті және күрделі проблемалардың бірі болып табылады, өйткені әлемде жыл сайын жалғыздікті адамдар саны ұлғаяды. Осыған байланысты психологиялық ғылымның алдында осы жағдайдың пайда болу және даму заңдылықтарын, пайда болу ерекшеліктерін анықтау міндеті тұр. Бұл бап онтогенез процесінде ерте балалық шақтан бастап егде жасқа дейінгі әйелдерде жалғыздық сезімінің пайда болу факторларын талдауға арналған. Әйелдер жалғыздыққа бейім, яғни жалғыздыққа бейім деп саналады. Өмірдің түрлі кезеңдеріндегі әйел жалғыздығының өзіндік ерекшелігі бар және ерлердің оны бастан кешіруінен айтарлықтай ерекшеленеді. Теориялық талдау негізінде әрбір жеке жас санатындағы осы жағдайдың ерекшеліктері туралы қорытындылар жасалды.

Тірек сөздер: өмір жолы, әйел, жалғыздық, онтогенез, жалғыздық сезімі, даму.

MARDANOVA SH.S.,*¹

master of psychology, senior lecturer.

*e-mail: sh.mardanova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0003-4913-5638

ALDABERGENOV N.A.,¹

master of psychology, senior lecturer.

e-mail: n.aldabergenov@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0003-0911-5632

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF LONELINESS IN WOMEN AT DIFFERENT STAGES OF LIFE

Abstract

Nowadays the issue of loneliness of people is one of the pressing and serious problems, as the number of lonely people in the world increases every year. In this regard, psychological science faces the task of revealing the regularities of emergence and development, peculiarities of manifestation of this state. This article is devoted to the analysis of factors of appearance of feeling of loneliness in women in the process of ontogenesis, starting from early childhood and ending with old age. It is believed that women are the most exposed and therefore vulnerable to the experience of loneliness. Women's loneliness at different stages of life has its own specifics and differs significantly from men's experience of it. On the basis of theoretical analysis the conclusions about the peculiarities of this state in each separate age category were made.

Key words: life course, woman, loneliness, ontogenesis, experience of loneliness, development.

2 CLINICAL AND SPECIAL PSYCHOLOGY КЛИНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ АРНАЙЫ ПСИХОЛОГИЯ КЛИНИЧЕСКАЯ И СПЕЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ

МРНТИ 15.21.51
УДК 740

<https://doi.org/10.46914/2959-3999-2024-1-3-15-21>

ХАМЗИНА З.А.,*¹

учитель.

*e-mail: 24251109@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0001-5789-7643

КУРМАНБЕКОВА М.Б.,²

PhD, психолог.

e-mail: m.kurmanbekova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-8832-694X

¹Школа Rich school,

г. Алматы, Казахстан

²Центральная клиническая
больница МЦ УДП РК,

г. Алматы, Казахстан

КОММУНИКАЦИЯ В МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЯХ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТРАНЗАКТНОГО АНАЛИЗА

Аннотация

В данной работе исследуется роль коммуникации в межличностных отношениях и социальной жизни с акцентом на использование транзактного анализа Эрика Берна для улучшения взаимодействий между людьми. Цель исследования – изучение специфики межличностной коммуникации через призму транзактного анализа. Задача исследования: теоретический анализ основы транзактного анализа и его эффективное практическое применение в повседневной жизни. Научная значимость работы заключается в анализе влияния эго-состояний на коммуникацию, что позволяет понять механизмы возникновения конфликтов и недопонимания. Практическое значение исследования связано с возможностью улучшения качества общения и создания конструктивных взаимодействий в различных сферах жизни. Метод исследования включает теоретический анализ.

Ключевые слова: коммуникация, эго-состояние, транзактный анализ, межличностные отношения, транзакция.

Введение

Актуальность исследования данной темы обоснована необходимостью глубокого понимания механизмов коммуникации в межличностных отношениях, а также эффективных методов для улучшения качества взаимодействия между людьми. На фоне увеличения числа научных публикаций в коммуникационных проблемах остается дефицит фундаментальных научных исследований, посвященных этой теме с точки зрения транзактного анализа. В зарубежной научной литературе по данной теме выделилось четкое направление, ориентированное на исследо-

вание межличностных отношений. Однако полученные в его рамках результаты еще не нашли широкого признания и интеграции в отечественной психологии.

Целью данного исследования является изучение особенностей межличностной коммуникации через призму транзактного анализа, а также выявление способов улучшения взаимодействия между людьми с использованием методов этого подхода. Задачи исследования включают: анализ основных принципов транзактного анализа в контексте межличностных отношений; выявление влияния эго-состояний на процессы коммуникации; изучение методов трансформации коммуникации с целью повышения ее эффективности.

Таким образом, данная статья направлена на расширение понимания механизмов коммуникации и улучшения их с учетом теоретических принципов Транзактного анализа.

Материалы и методы

Теоретические методы: анализ психологической и научно-методологической литературы по исследуемой проблеме; теоретическое обобщение результатов исследования.

Коммуникация является неотъемлемой частью человеческой жизни и играет ключевую роль в межличностных отношениях как на уровне индивидуального общения, так и на уровне социальных взаимодействий. На сегодняшний день проблема эффективного общения и понимания друг друга в различных контекстах становится все более насущной, так как это формирует социальные нормы, ценности и культурные практики, поддерживая таким образом стабильность и развитие общественных институтов.

Коммуникация является связующим звеном, через которое люди взаимодействуют друг с другом, строят отношения, решают конфликты и формируют коллективные идеи. Однако несмотря на прогресс в области коммуникации, многие люди сталкиваются с трудностями в установлении конструктивного и гармоничного общения, что может приводить к конфликтам, недопониманию и эмоциональному напряжению. В поисках путей улучшения межличностных взаимодействий все большее внимание привлекает транзактный анализ.

Транзактный анализ представляет собой психологическую модель, служащую для описания и анализа поведения человека – как индивидуально, так и в составе групп [2, с. 8]

Результаты и обсуждение

Исследованиями коммуникации занимались такие ученые, как Л.П. Якубинский, В.В. Виноградов, Б.А. Ларин и др. Они изучали коммуникативную функцию языка совместно с социальным аспектом коммуникации, речевой деятельности. Изучение коммуникации и речи представлено в исследованиях Л.С. Выготского, П.Я. Гальперина, А.В. Запорожца, А.А. Леонтьева, А.Р. Лурии. Вопросы коммуникации в отечественной психологии занимались Надирбекова А.О., Арыстанов Ж.М., Тер-Минасова С.Г.

Среди зарубежных теоретических моделей социальной коммуникации свой вклад внесли З. Фрейд, К. Юнг, где коммуникация связана с теорией бессознательного; экзистенциалистская модель М. Бубер, К. Ясперс, здесь коммуникация рассматривается со стороны отношений, которые складываются в условиях индивидуализма; понимающая модель М. Вебер, Г. Шпет основана на основном результате коммуникации – понимании человеком другого человека, т.е. взаимопонимание; футурологическая модель Д. Белл, А. Тоффлер, средства коммуникации являются единственным стимулом и источником социального развития. Также существовала игровая модель Э. Берн, Й. Хейзинг, в которой коммуникация рассматривалась как игра. Имели место символический интеракционизм Дж. Мида, теория структурного баланса Ф. Хайдера и др. Значимое место занимала также концепция Ж. Мартэна и Д. Анзье [4].

Каждый акт коммуникации способствует развитию определенных отношений, будь то на уровне близких связей или более формальных контактов. Качество и глубина этих взаимоотношений во многом зависят от того, насколько эффективно участники способны общаться, разделять взгляды, учитывать эмоциональные состояния друг друга и находить компромиссы. Поэтому роль коммуникации в обществе огромна, поскольку она является основой, на которой

строится социальное взаимодействие. Таким образом, коммуникация и межличностные отношения – это два связанных и взаимозависимых аспекта человеческой жизни, поскольку одно не существует без другого.

Ниже приведены несколько дефиниций, которые определяют значение термина «коммуникация»:

1. Термин «коммуникация» в словаре по педагогической психологии с лат. *communicatio*, от *communis* – делаю общим, связываю, общаюсь: 1) путь сообщения, связь одного места с другим; 2) общение, передача информации от человека к человеку – специфическая форма взаимодействия людей в процессах их познавательно-трудовой деятельности, осуществляющаяся главным образом при помощи языка (реже при помощи других знаковых систем) [5].

2. Коммуникация – процесс общения и взаимодействия людей, заключающийся в передаче информации различного рода от человека к человеку и осуществляемый при помощи различных знаковых систем [6].

3. Коммуникация (от лат. *communicate* – совещаться с кем-либо) – категория философии, «общение, при помощи которого, «я» обнаруживает себя в другом». Средством установления коммуникации является дискуссия, в ходе которой люди убеждаются, что их разъединяют общепринятые нормы мышления и роднит то, в чем они различны и индивидуально неповторимы. Термин «коммуникация» употребляется также в широком смысле как «общение» [7].

По мнению Аракелян С.Б., кандидата социологических наук, коммуникация – это не столько передача информации от одного лица к другому, сколько поведенческая сторона взаимодействующих между собой людей. В широком смысле слова термином «коммуникация» обозначают любую связь между людьми, все существующие способы социальных связей и взаимосвязей. Коммуникативность – это важнейшее качество личности, по своей сущности представляющее собой способность субъекта деятельности принимать, использовать, сохранять и передавать информацию другим объектам. Это качество характеризует личность только в межличностных отношениях, когда преобладают субъектно-субъектные коммуникативные связи людей [8].

Таким образом, по мнению Догадовой Е.М., межличностные отношения трактуются как процесс формирования отношения Я – Другой. Эта уникальная специфика человеческого бытия связана с особым отношением к Другому, которое выходит за рамки чисто природного (биологического) отношения к реальности, свойственного животным. Помимо чисто биологических потребностей, у человека имеется также потребность в Другом, которая выступает, таким образом, сверхбиологическим компонентом его существования. Реализуя себя в модусе, Я-Ты, в модусе межличностного общения, человек осуществляет также свое человеческое бытие, переходя постепенно из состояния индивидуума к состоянию личности [13].

Анализируя вышесказанное, понимание коммуникации как процесса, включающего передачу данных и эмоциональное взаимодействие, позволяет выделить ее роль как фундамента межличностных отношений.

Стивен Карпман, доктор медицины, говорил: «Человек всецело зависит от взаимоотношений с другими людьми» [9, с.16].

И эта зависимость объясняется Ричардом Эрскиным, профессором психологии и образования Университета Деусто, следующим образом: «Каждый индивид был зачат и рожден в матрице взаимоотношений, и каждый проживает всю свою жизнь в мире, который неизбежно и постоянно наполнен другими людьми как внешне (большую часть времени), так и внутренне (все время) – в фантазиях, ожиданиях и воспоминаниях. Быть человеком – значит состоять в отношениях и поддерживать общение с другими людьми. Развитие этих отношений является фундаментальным аспектом человеческого роста» [10, с. 17].

Межличностные отношения помимо устной коммуникации включают в себя совместную деятельность. Это означает, что взаимодействие между людьми невозможно без участия в общих действиях и процессах. Такого рода взаимодействие предполагает не только обмен информацией, но и согласованные действия, направленные на достижение общей цели.

Об этом в своей научной статье говорили Улановская И.М., Янишевская М.А.: «Невозможность совместного действия противоречит основному закону формирования высших психических функций» [11]. В подтверждение важности совместного действия приводим цитату

Л.С. Выготского: «Сейчас для ребенка эти процессы, которые создают зоны ближайшего развития, т.е. вызывает у ребенка к жизни, пробуждает и приводит в движение ряд внутренних процессов развития, возможны только в сфере взаимоотношений с окружающими и сотрудничества с товарищами, но, продлевая внутренний ход развития, они становятся внутренним достоянием самого ребенка» [12, с. 387].

Однако для того, чтобы глубже понять механизмы, стоящие за процессами взаимоотношений, необходимо обратиться к научным подходам, которые позволяют более точно интерпретировать и анализировать эти процессы. Одним из таких подходов является транзактный анализ, который фокусируется на изучении взаимосвязей между людьми через призму их коммуникативных стратегий и психологических состояний. Исследование коммуникации в рамках транзактного анализа позволяет не только выявить динамику межличностных отношений, но и понять, каким образом различные паттерны общения могут быть источником как конструктивных, так и деструктивных взаимосвязей. Транзактный анализ делает акцент на том, как осознание этих состояний и их влияние на коммуникацию может способствовать улучшению качества общения и укреплению социальных связей.

Транзактный анализ представляет собой психологическую модель, служащую для описания и анализа поведения человека. Данная модель включает философию, теорию и методы, позволяющие людям понять себя и особенности своего взаимодействия с окружающими. Ключевой отправной точкой транзактного анализа стал психоанализ. Помимо феноменов, объясняемых психоанализом, он охватывает целый ряд иных аспектов человеческой психологии и, следовательно, приложим к более широкому кругу областей человеческой деятельности [2, с. 16–17].

Транзактный анализ в определении основателя данной концепции Эрика Берна:

- 1) это система психотерапии, основанная на анализе транзакций или серий транзакций, которые имеют место во время лечения;
- 2) теория личности, основанная на изучении отдельных эго-состояний;
- 3) анализ отдельных транзакций с помощью транзактных диаграмм (что и является, собственно, транзактным анализом) [1, с. 436].

Эрик Берн уделял коммуникации огромное внимание и человеческое общение представлял собой в виде обмена посланий между эго-состояниями двух людей. И таким образом, основным ядром транзактного анализа является положение, согласно которому один и тот же человек, находясь в определенной ситуации, действует, руководствуясь одним из трех эго-состояний, четко отличимых друг от друга [2, с. 17]. Эго-состояние – постоянный набор чувств и переживаний, непосредственно связанный с соответствующей постоянной моделью поведения [1, с. 437].

Эрик Берн трактует эго-состояние как определенный набор чувств и переживаний, непосредственно связанный с определенным шаблоном поведения. И им было выделено несколько закономерностей:

1. Каждому эго-состоянию свойственны определенные чувства и переживания;
2. Каждому эго-состоянию присуще определенное поведение [1, с. 35].

Таким образом, суть модели эго-состояний заключается в том, что она позволяет устанавливать надежную связь между поведением, мыслями и чувствами [1, с. 36]. Эго-состояние представляет собой совокупность взаимосвязанных когнитивных, эмоциональных и поведенческих моделей, отражающих способ, которым индивид выражает свою личность в конкретный момент времени. В рамках концепции транзактного анализа это состояние определяет, как человек воспринимает и взаимодействует с окружающим миром, опираясь на одно из трех базовых эго-состояний: родителя, взрослого или ребенка.

Благодаря концепции эго-состояний большая часть человеческих реакций и форм поведения становится доступной анализу и пониманию. Любой тип взаимодействия между людьми и окружающими, а также различными сторонами или эго-состояниями личности может быть представлен в виде транзакций между этими эго-состояниями [2, с. 16]. Следует пояснить, что «транзакция» (от английского слова «взаимодействовать») является единицей человеческого общения, состоящей из транзактного стимула (высказывание, письмо, кивок и т.д.) плюс транзактной реакции (реплика, ответное письмо или кивок головой). Если кто-то просит вас передать соль, а вы ее ему передаете, то вы обмениваетесь транзакциями [2, с. 17]. Транзакция

имеет место тогда, когда человек предлагает другому человеку какой-то вид коммуникации и второй отвечает первому. Начало коммуникации является стимулом, ответ – реакцией [1, с. 90]. Именно этому понятию транзактный анализ и обязан своим названием [2, с. 17].

Наблюдение за спонтанной социальной деятельностью показывают, что время от времени люди заметно изменяют свою позу, голос, словарь и другие аспекты поведения. Такие изменения в поведении часто сопровождаются изменением эмоций. У каждого индивидуума определенный набор схем поведения соответствует определенному состоянию сознания; при этом другой набор связан с другими физическими проявлениями и часто не совпадает с первым. Эти изменения и отличия позволили прийти к выводу о наличии различных состояний Я [3], впоследствии получивших название эго-состояний.

В терминах психологии состояние Я можно описать феноменологически как связную систему чувств, а операционально – как связную систему образцов поведения. Практически это означает, что определенному набору чувств соответствует столь же определенный набор образцов поведения. Каждый индивидуум обладает ограниченным количеством таких состояний Я, каждое из которых не роль, а психологическая реальность. Набор этих состояний можно распределить так:

1. Состояния Я, сходные с образами родителей;
2. Состояния Я, автономно направленные на объективную оценку реальности;
3. Состояния Я, представляющие наиболее архаичные образцы чувств и поведения, зафиксированные в раннем детстве.

В обычной речи их именуют «родитель», «взрослый» и «ребенок», причем эти простые термины используются даже в самых строгих и формальных обсуждениях [3].

Овладение искусством передачи ясных посланий и навыками эффективного слушания – в высшей степени увлекательное и полезное занятие. Оно не требует больших усилий, но сулит огромное вознаграждение. В ТА, равно как и в других психологических школах, коммуникация рассматривается в качестве ключевой концепции для любых методов работы, направленной на изменение. Благодаря этому было разработано множество коммуникативных техник, которым посвящена обширная литература.

Заключение

В результате проведенного теоретического исследования подтверждается, что коммуникация играет ключевую роль в формировании межличностных отношений и социальной стабильности.

Применение транзактного анализа Эрика Берна позволяет глубже понять механизмы взаимодействия между людьми через анализ эго-состояний (ребенок, родитель, взрослый), что значительно помогает в разрешении конфликтов и улучшении качества общения.

Теоретическое исследование показало, что осознание этих состояний и их влияния на поведение способствует более эффективным и конструктивным взаимодействиям в различных сферах жизни. Изучение теории транзактного анализа дает возможность развить навыки конструктивной коммуникации, что особенно важно для создания гармоничных отношений в семье, коллективе и обществе в целом.

Таким образом, данное исследование вносит важный вклад в область психологии и социальной коммуникации, предлагая конкретные методы для улучшения межличностных взаимодействий и минимизации конфликтных ситуаций.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Стюарт И., Джоинс В. Современный транзактный анализ // Метанойя. – 2021. – С. 35–437.
- 2 Кристиансен К., Билунд П. Транзактный анализ в бизнесе // Метанойя. – 2018. – С. 16–17.
- 3 Берна Э. Игры, в которые играют люди. URL: https://safronovaolesya.usite.pro/biblioteka/bern_igry_v_kotorye_igrajut_ljudi.pdf

- 4 Пашукова Т.И. Теории общения в отечественных и зарубежных психологических исследованиях // Теоретическая и экспериментальная психология. – 2009. – Том 2. – № 2. – С. 38–52.
- 5 Гамезо М.В., Степановосва А.В., Хализева Л.М. Словарь-справочник по педагогической психологии. URL: <http://med.niv.ru/doc/dictionary/pedagogical-psychology/fc/slovar-202.htm#zag-132>
- 6 Ризаходжаева Г.А. Формирование коммуникативной компетентности будущих специалистов в сфере туризма. URL: <https://www.kaznpu.kz/docs/doctoranti/rizahodzhaeva/Disser.pdf>
- 7 Арыстанов Ж.М., Шертаева К.Д., Умурзахова Г.Ж. Основы управленческой этики в фармации – коммуникативные навыки. URL: <http://rmebrk.kz/book/1166575>
- 8 Аракелян С.Б. Исследование социально-коммуникативных процессов в профессионально-деловой сфере: на уровне межличностной коммуникации. URL: <https://www.dissercat.com/content/issledovanie-sotsialno-kommunikativnykh-protsessov-v-professionalno-delovoi-sfere-na-urovne->
- 9 Карпман С. Жизнь, свободная от игр // Метанойя. – 2021. – С.16.
- 10 Эрскин Р., Морсунд Д. П., Траутман Р.Л. За пределами эмпатии // Интерсервис. – 2018. – С. 17.
- 11 Улановская И.М., Янишевская М.А. Учебная деятельность в отсутствии взаимодействия? URL: <https://www.scopus.com/results/results.uri?sort=plff&src=s&stl=коммуникация&sid=c6b7209819abbf4f2912df12bcf72741&sot=b&sdt=b&sl=17&s=KEY%28коммуникация%29&origin=searchbasic&editSaveSearch=&yearFrom=Before+1960&yearTo=Present&sessionSearchId=c6b7209819abbf4f2912df12bcf72741&limit=10>
- 12 Выготский Л.С. Проблема обучения и умственного развития в школьном возрасте // Педагогическая психология. – 1991. – С. 387.
- 13 Догадова Е.М. Философский смысл гуманизации межличностных отношений. URL: <https://www.dissercat.com/content/filosofskii-smysl-gumanizatsii-mezhlichnostnykh-otnoshenii>

REFERENCES

- 1 Stuart I., Dzhoins V. (2021) Sovremennyy tranzaktnyj analiz // Metanojja. P. 35–437. (In Russian).
- 2 Kristiansen K., Bilund P. (2018) Tranzaktnyj analiz v biznese // Metanojja. P. 16–17. (In Russian).
- 3 Bern Je. Igry, v kotorye igrajut ljudi. URL: https://safronovaolesya.usite.pro/biblioteka/bern_igry_v_kotorye_igrajut_ljudi.pdf. (In Russian).
- 4 Pashukova T.I. (2009) Teorii obshhenija v otechestvennyh i zarubezhnyh psihologicheskikh issledovanijah // Teoreticheskaja i jeksperimental'naja psihologija. V. 2. No. 2. – P. 38–52. (In Russian).
- 5 Gamezo M.V., Stepanovosva A.V., Halizeva L.M. Slovar'-spravochnik po pedagogicheskoi psihologii. URL: <http://med.niv.ru/doc/dictionary/pedagogical-psychology/fc/slovar-202.htm#zag-132>. (In Russian).
- 6 Rizahodzhaeva G.A. Formirovanie kommunikativnoj kompetentnosti budushhix specialistov v sfere turizma. URL: <https://www.kaznpu.kz/docs/doctoranti/rizahodzhaeva/Disser.pdf>. (In Russian).
- 7 Arystanov Zh.M., Shertaeva K.D., Umurzahova G.Zh. Osnovy upravlencheskoj jetiki v farmacii – kommunikativnye navyki. URL: <http://rmebrk.kz/book/1166575>. (In Russian).
- 8 Arakeljan S.B. Issledovanie social'no-kommunikativnykh processov v professional'no-delovoj sfere: na urovne mezhlichnostnoj kommunikacii. URL: <https://www.dissercat.com/content/issledovanie-sotsialno-kommunikativnykh-protsessov-v-professionalno-delovoi-sfere-na-urovne->. (In Russian).
- 9 Karpman S. (2021) Zhizn', svobodnaja ot igr // Metanojja. P. 16. (In Russian).
- 10 Jerskin R., Morsund D. P., Trautman R.L. (2018) Za predelami jempatii // Interservis. P. 17. (In Russian).
- 11 Ulanovskaja I.M., Janishevskaja M.A. Uchebnaja dejatel'nost' v otsutstvii vzaimodejstvija? URL: <https://www.scopus.com/results/results.uri?sort=plff&src=s&stl=kommunikacija&sid=c6b7209819abbf4f2912df12bcf72741&sot=b&sdt=b&sl=17&s=KEY%28kommunikacija%29&origin=searchbasic&editSaveSearch=&yearFrom=Before+1960&yearTo=Present&sessionSearchId=c6b7209819abbf4f2912df12bcf72741&limit=10>. (In Russian).
- 12 Vygotskij L.S. (1991) Problema obuchenija i umstvennogo razvitija v shkol'nom vozraste // Pedagogicheskaja psihologija. P. 387. (In Russian).
- 13 Dogadova E.M. Filosofskij smysl gumanizacii mezhlichnostnyh otnoshenij. URL: <https://www.dissercat.com/content/filosofskii-smysl-gumanizatsii-mezhlichnostnykh-otnoshenii>. (In Russian).

ХАМЗИНА З.А.,*¹

оқытушы.

*e-mail: 24251109@turanaedu.kz

ORCID ID: 0009-0001-5789-7643

ҚҰРМАНБЕКОВА М.Б.,²

PhD, психолог.

e-mail: m.kurmanbekova@turanaedu.kz

ORCID ID: 0000-0002-8832-694X

¹Rich school мектебі,

Алматы қ., Қазақстан

²ҚР ПӘ МО Орталық

клиникалық ауруханасы,

Алматы қ., Қазақстан

ТРАНЗАКЦИЯЛЫҚ ТАЛДАУ ПРИЗМАСЫ АРҚЫЛЫ ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРДАҒЫ КОММУНИКАЦИЯ

Андатпа

Бұл жұмыс коммуникацияның тұлғааралық қатынастар мен әлеуметтік өмірдегі рөліне, Эрик Берннің транзактілік талдауын адамдар арасындағы өзара әрекеттесуді жақсарту үшін қолдануға бағытталған. Зерттеу мақсаты – транзактілік талдау тұрғысынан тұлғааралық коммуникацияның ерекшеліктерін зерттеу. Зерттеудің міндеті: транзактілік талдаудың теориялық негізін талдап, оны күнделікті өмірде тиімді қолдану. Жұмыстың ғылыми маңызы эго-күйлерінің коммуникацияға әсерін талдауда, бұл қатығыстар мен түсінбеушіліктердің пайда болу механизмдерін түсінуге мүмкіндік береді. Зерттеудің практикалық маңызы – байланыс сапасын жақсарту және өмірдің түрлі салаларында конструктивті өзара әрекеттестіктерді құру мүмкіндігімен байланысты. Зерттеу әдістері теориялық талдауды қамтиды.

Тірек сөздер: коммуникация, эго-күйі, транзактілік талдау, тұлғааралық қатынастар, транзакция.

KHAMZINA Z.A.,*¹

teacher.

*e-mail: 24251109@turanaedu.kz

ORCID ID: 0009-0001-5789-7643

KURMANBEKOVA M.B.,²

PhD, psychologist.

e-mail: m.kurmanbekova@turanaedu.kz

ORCID ID: 0000-0002-8832-694X

¹Rich school,

Almaty, Kazakhstan

²Central Clinical Hospital MC PA RK,

Almaty, Kazakhstan

COMMUNICATION IN INTERPERSONAL RELATIONSHIPS THROUGH THE PRISM OF TRANSACTIONAL ANALYSIS

Abstract

This study explores the role of communication in interpersonal relationships and social life, with a focus on using Eric Berne's Transactional Analysis to improve interactions between people. The aim of the research is to examine the specifics of interpersonal communication through the lens of Transactional Analysis. The research task is the theoretical analysis of the foundations of Transactional Analysis and its effective practical application in everyday life. The scientific significance of the work lies in the analysis of the impact of ego-states on communication, which helps to understand the mechanisms behind conflicts and misunderstandings. The practical significance of the study is related to the possibility of improving the quality of communication and creating constructive interactions in various spheres of life. The research method includes theoretical analysis.

Key words: communication, ego-state, transactional analysis, interpersonal relationships, transaction.

3 APPLIED PSYCHOLOGY AND RESEARCH ҚОЛДАНБАЛЫ ПСИХОЛОГИЯ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУЛЕР ПРИКЛАДНАЯ ПСИХОЛОГИЯ И ИССЛЕДОВАНИЯ

FTAXP 05.11.95

ӘОЖ 345.85

<https://doi.org/10.46914/2959-3999-2024-1-3-22-30>

АБЕНОВА К.А.,*¹

PhD, қауымдастырылған профессор.

*e-mail: kulzada.abenova@narxoz.kz

ORCID ID: 0009-0008-3458-9446

САПИРОВА М.М.,²

докторант.

e-mail: Alua_amina_mira@mail.ru

ORCID ID: 0009-0001-5207-0479

¹Нархоз университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²Әл-Фараби атындағы

Қазақ ұлттық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

ӘЙЕЛДЕРГЕ ҚАТЫСТЫ ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ: МӘСЕЛЕНІҢ ҚОЙЫЛЫМЫ

Аңдатпа

Мақалада елімізде соңғы жылдары қоғамда және бұқаралық ақпарат құралдарында жиі көтеріліп жүрген өзекті мәселелердің бірі әйелдерге қатысты зорлық зомбылықпен жүргізіліп жатқан әлеуметтік жұмыстың бір бөлігі көрсетілген. Дәлірек айтқанда әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық зомбылықпен ауылдық жерлерде жүргізіліп жатқан әлеуметтік жұмыс туралы жазылған. Авторлар мақалада соңғы жылдары Қазақстанда өз отбасында зорлық зомбылық көріп, қаза болған әйелдердің саны бір жыл ішінде 500-ге жеткенін жазады. Сонымен қатар авторлар мақалада Жамбыл облысы «Қордай аудандық тұрмыстық зорлық зомбылық құрбандарына әлеуметтік көмек көрсету орталығында» жүргізген әлеуметтік зерттеу жұмысының нәтижесін баяндайды. Авторлар орталықтағы әлеуметтік жұмыс туралы мәлімет бере отырып, онда жүргізілетін жұмыстың бағыттарымен таныстырады. Сонымен қатар, авторлар сол орталықтағы әйелдер мен орталық қызметкерлеріне жүргізген сауалнамасының нәтижесіне талдау жасаған. Жүргізген зерттеуінің нәтижесінде әлеуметтік көмек көрсету жүйесінің болуы тұрмыста зорлық зомбылық көрген әйелдердің жағдайын жақсартудың өте маңызды құралы екенін анықталған. Мұндай әлеуметтік көмек көрсету қызметі ауылды жерлердегі қоғамның дамуына ықпал етеді және тұрмыстық зорлық зомбылықтан зардап шеккендер мен зардап шегушілерге көмектесудің маңызды шараларының бірі деген қорытынды жасалынды.

Тірек сөздер: әйелдер, тұрмыстық зорлық зомбылық, әлеуметтік жұмыс, психологиялық кеңес беру, қиын өмірлік жағдайлар.

Кіріспе

Тұрмыстық зорлық зомбылық мәселесі әлемдегі ең өзекті әлеуметтік мәселелердің бірі болып табылады. Себебі ол жәбірленушіге ғана әсер етіп қана қоймай, әлеуметтік тәртіптің сақталуына қауіп төндіріп, жалпы қоғамның тұрақсыздығына әкеледі. Әсіресе, әйелдерге

қатысты жасалған тұрмыстық зорлық зомбылық оның ең кең таралған түрінің бірі болып саналады. Ал, ол өз кезегінде отбасы институты мен қоғамның моральдық жағдайына жағымсыз әсер етеді. Аталған мәселенің өзекті болғаны соншалықты, жыл сайын 25 қарашада Халықаралық қоғам әйелдерге қатысты зорлық зомбылыққа қарсы күрес күні ретінде атап өтіледі. Бұл 1950 ж. БҰҰ Бас Ассамблеясының пленарлық мәжілісінде ресми түрде құрылған адам құқықтары күні (Human Rights Day) [1]. Ол 10 желтоқсанда аяқталатын гендерлік зорлық зомбылыққа қарсы күндер қатарында тұрған бірінші күн. Көтеріліп отырған мәселе көпшілікке түсінікті болуы үшін алдымен зорлық зомбылық дегеніміз не және оның пайда болу себептеріне тоқталуды жөн санаймыз. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы берген анықтамада зорлық зомбылық деп басқа адамға, адамдар тобына немесе жалпыға қарсы бағытталған нақты немесе қауіп төндіретін физикалық күштің қасақана қолданылуын түсінеді, оның нәтижесі (немесе ықтималдығы жоғары) дене жарақаты, өлім, психологиялық жарақат, дамудың ауытқуы немесе әр түрлі зиян келтіруде көрініс табады. Ал, кәсіби әлеуметтік қызметкерлердің әлемдегі ең ірі ұйымы болып табылатын АҚШ-тың ұлттық әлеуметтік қызметкерлер қауымдастығы 1983 ж. «тұрмыстық зорлық зомбылық» терминін енгізді [2]. Көбінесе әйелдер мен балалар тұрмыстық зорлық зомбылыққа ұшырайды.

Жалпы «Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық» термині әмбебап және өңірлік деңгейдегі халықаралық шарттардың атауларында айтылады: 1993 ж. БҰҰ Бас Ассамблеясы (бұдан әрі – БҰҰ БА) қабылдаған әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты жою туралы декларация 1994 жылғы әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың алдын алу, жазалау және жою туралы америкалық конвенция, 2011 жылғы әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың және тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу және оған қарсы күрес туралы Еуропа Кеңесінің Конвенциясы. Зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдерге қатысты халықаралық құқықта «жәбірленуші» термині қолданылады. Халықаралық құқықтық актілерге 1983 ж. 24 қарашада жасалған зорлық-зомбылық құрбандарына келтірілген залалды өтеу жөніндегі Еуропалық конвенция және 1985 жылғы 29 қарашадағы БҰҰ-ның 40/34 га қарарымен қабылданған қылмыс пен билікті теріс пайдалану құрбандарына арналған сот төрелігінің негізгі принциптерінің декларациясы жатады.

Материалдар мен әдістер

Сауалнама қиын өмірлік жағдайдағы әйелдерді зерттеудің мақсаты мен ерекшеліктеріне сәйкес ең тиімді әдіс болып табылады. Сауалнама – мазмұны эмпирикалық деңгейде зерттеу мәселесін тудыратын сұрақтары бар адамдардың белгілі бір тобына ауызша немесе жазбаша үндеуге негізделген зерттеу әдісі. Сауалнама нысаны (сұралушы) респондент деп аталады.

Аталған зерттеу әдісін таңдау респонденттердің ерекшелігімен байланысты. Алынған жауаптар респонденттердің жеке пікірлері болып табылады, оларға сұхбат берушінің жеке басы да, оның көзқарасы да әсер етпейді. Респонденттер жүргізіліп жатқан зерттеулердің құпиялылығына сенімділік есебінен неғұрлым негізделген жауаптар береді. Орталықтың мамандары мен қиын өмірлік жағдайға тап болған әйелдердің – клиенттердің пікірлері, себептері, қоршаған шындықты бағалау, ақпараттандыру, мақсаттары, бағыты мен бағдары осы мәселені жан-жақты зерттеуге және халықтың осы санатымен әлеуметтік жұмысты ұйымдастыруды жақсарту бойынша практикалық ұсыныстарды әзірлеуге көмек берді. «Әйелдерге арналған әлеуметтік көмек көрсету орталығында» әлеуметтік жұмысын ұйымдастыру мақсатында сауалнама әдісін жүргізу туралы шешім қабылданды.

Ақпарат жинау әдістері: құжаттарды талдау; тұрмыстық зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдер мен оларға әлеуметтік қызмет көрсететін мамандарға сауалнама жүргізу.

Нәтижелер мен талқылау

Халықаралық құжаттарда әйелдерге қатысты зорлық-зомбылыққа қатысты терминдерді кездестіруге болады: гендерлік зорлық-зомбылық, әйелдерге жасалған шабуылдар, зорлау, жыныстық зорлық-зомбылық, жыныстық қанау немесе жезөкшелікті қанау, қудалау, әйел жыныс мүшелерінің мүгедектігі, әйелдерге қатысты зиянды тәжірибелер, тұрмыстық зорлық-зомбылық.

Әр түрлі кезеңдерде бұл терминдердің барлығы БҰҰ, Еуропа Кеңесінің (бұдан әрі – ЕҚЫҰ) және Еуропадағы Қауіпсіздік және Ұнтымақтастық Ұйымының (бұдан әрі – ЕҚЫҰ) құжаттарында көрініс табады.

Жалпы отбасындағы зорлық-зомбылық мәселесі отбасы пайда болғаннан бері келе жатқан күрделі мәселелердің бірі және бүгінгі күнде демократиялық қоғамдардың ұлттық проблемасына айналып отыр [3]. Аталған мәселе бойынша АҚШ-та 1960 жылдардан бастап бірқатар жетекші әлеуметтік институттар айналысады. Дәлірек айтқанда әлемде алғаш рет АҚШ-та тұрмыстық зорлық-зомбылық сияқты әлеуметтік құбылыс ұлттық проблема ретінде танылды. Бұл 1962 ж. Г. Кемп және оның әріптестері американдық медициналық қауымдастықтың «Ұрылған бала синдромы» журналында жарияланғаннан кейін болды [4]. АҚШ үкіметі тұрмыстық зорлық-зомбылықты зерттеуге және онымен күресудің жаңа тәсілдерін жасауға үлкен қаражат бөледі. Соның нәтижесінде соңғы жылдары АҚШ-та зорлық-зомбылықтың барлық түрлерінің, соның ішінде кісі өлтірудің айтарлықтай төмендеу тенденциясы байқалды. Тұрмыстық зорлық-зомбылық деңгейі 1994 жылдан бастап бүкіл елде төмендеген [6]. Дегенмен, бұл тақырыптағы ғылыми зерттеу жұмыстарының саны соңғы отыз жыл бойына тұрақты түрде өсіп келеді. Мәселен, Нью-Гэмпшир университетінің отбасын зерттеу зертханасының қызметкерлері 1974–1991 жылдар аралығында тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбында 250-ден астам мақалалар мен 30 кітап шығарды. Сонымен қатар ескеретін жәйт, әлеуметтанудың басқа бірде-бір саласында мұндай ғылыми білімнің қарқынды дамуы байқалмаған. АҚШ-тағы тұрмыстық зорлық-зомбылықты зерттеушілердің бірі М. Страустың пікірінше, бұл құбылысты американдық қоғам мен американдық әлеуметтанудағы өзгерістерге жауап ретінде әлеуметтік проблеманы құрудың жарқын мысалы деп санайды.

Әйелдер мен балалардың құқықтары үшін күресті қамтитын 1960 жылдардағы әлеуметтік қозғалыстар; зорлық-зомбылық құрбандары үшін дағдарыс орталықтары мен баспаналардың кеңінен ашылуы; экономикалық тәуелсіз әйелдер санының өсуі; отбасылық терапия және кеңес беру мамандарының штатын кеңейту; әлеуметтанудағы назарды функционализм теориясынан қақтығыс теориясына ауыстыру; мәселесі тағы біршама мәселелердің барлығы АҚШ-тағы тұрмыстық зорлық-зомбылық әлеуметтануының қалыптасуы мен дамуына негіз жасаған.

Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық пен тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты жекелеген мәселелер бірқатар шетелдік авторлардың еңбектерінде қозғалған. Дәлірек айтқанда А. Майхилл [8], А. Маквибар Ланда [9], Е. Черняк [10], М. Эриксон [11], П.А. Бансал [12], С. Денни [13] сияқты т.б. ғалымдар аталған мәселелер бойынша зерттеу жұмыстарын жүргізген. Сонымен бірге отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы қылмыстық зорлық-зомбылық мәселесін С.Н. Золотухин [14], тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерге психологиялық көмек көрсету аспектісін И.Г. Малкина-Пых [2], тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесінің шетелде зерттелуін А.В. Лысова [15] секілді ғалымдар көлемді зерттеу жұмыстарын жүргізген. Біздің елімізде тұрмыстық зорлық-зомбылықтың деңгейі және өсуі туралы нақты деректер қарқынды зерттелмеген. Өңірлер бойынша да, жалпы Қазақстан бойынша да отбасындағы зорлық-зомбылық фактілерінің жинақталған дәл статистикасы жоқ, сондықтан, бұл мәселені объективті түрде талдау қажет етеді. Дегенмен бұл мәселе кейбір қоғамдық қор саласында зерттеулерге ие. Мәселен, Қазақстандағы Фридрих Эберт қорының өкілдігі, «Дағдарыс орталықтарының одағы» ЗТБ және «Zertteu Research Institute» қоғамдық қоры еліміздегі тұрмыстық зорлық-зомбылық саласында зерттеу жүргізген. Zertteu Research Institute директоры Шолпан Әйтенованың айтуынша, отбасылық зорлық-зомбылықтың салдары экономика мен адамдардың психикасына айтарлықтай әсер етеді. Зерттеу 2021 жылды қамтиды. Оның айтуынша, сотқа тек 3 істің біреуі ғана жетеді. Шолпан Әйтенова отбасылық зорлық-зомбылық қылмысы латенттік мінезге ие деген зерттеулер бар екенін айтады.

Бүгінде бұл мәселе елімізде күн тәртібінен түспей келеді. Оған мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың: «Отбасындағы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу жұмысының тиімділігін арттыруға ерекше назар аудару керек. Статистика көңіл көншітпейді. Соңғы екі жарым жылда үйдегі зорлық-зомбылықтың салдарынан 300 адам көз жұмды. Денсаулыққа ауыр зиян келтірудің 878 фактісі және орташа зиян келтірудің 808 фактісі тіркелген. Осындай құқық бұзушылықтар бойынша 37 мыңнан астам адам әкімшілік жауапкершілікке тартылды. Сондықтан құқық қорғау органдары адамдардың құндылықтар жүйесі мен мінез-құлық

моделін өзгертуде шешуші рөл атқара алады және атқаруы қажет» пікірі дәлел бола алады. Бірқатар зерттеулердің нәтижелеріне сүйенсек, бүгінде еліміз бойынша 30-ға жуық дағдарыс орталықтары бар. 2000 ж. әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық оқиғаларының саны 22 367 болса, 2016 ж. 124 298 болған. БҰҰ-ның Әйелдер қоры таратқан дерегі бойынша, Қазақстанда өз отбасында зорлық-зомбылық көріп, қаза болған әйелдердің саны бір жыл ішінде 500-ге жетеді екен. Осы орайда біз еліміздегі әлеуметтік көмек көрсету орталығында тұрмыстық зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдермен жүргізілетін әлеуметтік жұмыс туралы зерттеу жүргізуді жөн деп санадық.

Зерттеудің мақсаты – Жамбыл облысының «Қордай аудандық тұрмыстық зорлық зомбылық құрбандарына әлеуметтік көмек көрсету орталығында» тұрмыстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдермен әлеуметтік жұмысқа талдау жүргізу және оны жақсарту бойынша практикалық ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеудің міндеті:

- ♦ «Қордай аудандық тұрмыстық зорлық зомбылық құрбандарына әлеуметтік көмек көрсету орталығы» базасында «Әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық зомбылық» әлеуметтік зерттеуін жүргізу;

- ♦ әлеуметтік зерттеу нәтижелерін талдау және қорытындылау;

- ♦ Жамбыл облысының «Қордай аудандық тұрмыстық зорлық зомбылық құрбандарына әлеуметтік көмек көрсету орталығында» тұрмыстық зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдермен әлеуметтік жұмысты жақсарту бойынша практикалық ұсыныстар әзірлеу.

Жамбыл облысының «Қордай аудандық тұрмыстық зорлық зомбылық құрбандарына әлеуметтік көмек көрсету орталығында» зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдермен әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру әлеуметтік-психологиялық, әлеуметтік-педагогикалық, әлеуметтік-медициналық, әлеуметтік-тұрмыстық және әлеуметтік-құқықтық қызметтермен қамтамасыздандырылған және бұл орталықта халықтың осы санатымен жұмыс істеу кезінде кемшіліктері бар. Алынған нәтижелер «Қордай аудандық тұрмыстық зорлық зомбылық құрбандарына әлеуметтік көмек көрсету орталығында» өмірлік қиын жағдайға тап болған әйелдермен әлеуметтік жұмысты жақсарту бойынша ұсыныстарды анықтауға және тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Қордай аудандық тұрмыстық зорлық зомбылық құрбандарына әлеуметтік көмек көрсету орталығы 2020 ж. 19 қарашада ашылған. Жәбірленушілерді қабылдау үшін мемлекет тарапынан барлық жағдай қарастырылған. Дәлірек айтқанда онда жеке жатын бөлмелер, 3 мезгіл ыстық тамақ, киім-кешек, дәрі-дәрмек тағы басқасы бар. Жалпы орталықтың төсек орындық саны – 15. Орталықтың жұмысы ҚР Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2016 жылғы «21» желтоқсандағы № 1079 бұйрығымен бекітілген. Осыған орай аталған мекеме «Тұрмыстық зорлық зомбылық құрбандарына әлеуметтік көмек көрсету стандартына» сәйкес 8 бағытта қызмет түрлерін көрсетеді. Орталықта тұрмыстық зорлық зомбылықтың құрбаны болған әйелдерге арнайы мамандар психологиялық қолдау, жеке басындағы қиындықтарды еңсеріп, өмірге деген құштарлықтарын оятуға бағыт бағдар беріледі. Сонымен қатар, орталықтың ішкі тәртіп талаптарын түсіндіру туралы ашық сұхбат жүргізіледі. Сонымен бірге орталықта тұрмыстық зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдерге консультациялық қызметтің ерекше түрі – шұғыл психоәлеуметтік көмек – «сенім телефоны» іске қосылған. Онда жәбірленуші сенім телефонына тәулік бойы және анонимді түрде хабарласуына мүмкіндігі бар. Мұндай кеңес беру түрлері тұрмыстық зорлық зомбылықты бастан өткерген және кеңесші маманнан тікелей көмек сұраудан тартынатын немесе мұндай мүмкіндігі жоқ көптеген әйелдерге психологиялық қолдау көрсетуге, сондай-ақ оларды толғандыратын мәселелер бойынша ұсыныстар беруге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар орталықта арнайы бағдарлама бойынша зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдерге арналған өзін-өзі реттеуге арналған жаттығулар, арттерапиялық жұмыстар, өз сезімі мен эмоциясын түсінуге арналған психокоррекциялық жұмыстар жүргізіледі.

Зерттеудің эксперименттік базасы 8 адамнан тұратын тұрмыстық зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдер мен 10 адамнан тұратын орталық қызметкерлері болды.

Өмірлік қиын жағдайға тап болған әйелдердің жасы 19 жастан 33 жасқа дейін және олардың көпшілігінде тұрақты жұмыс орны жоқ (37,5%). Сауалнамаға қатысқан респонденттердің 12,5%-ының орта кәсіби білімі бар. Орталықтың сауалнамаға қатысқан қызметкерлерінің

(100%) тұрмыстық зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдермен жұмыс істейді, оның ішінде 26 мен 35 жас аралығында (60%); жоғары кәсіптік білімділері 100% құрайды.

Зерттеу екі кезеңнен тұрды. Бірінші кезеңде «Қордай аудандық тұрмыстық зорлық зомбылық құрбандарына әлеуметтік көмек көрсету орталығында» зерттеу жүргізілді. Оның негізгі әлеуметтік функциясы дағдарысқа ұшыраған және физикалық және психикалық және әлеуметтік денсаулығына қауіпті, соның ішінде тұрмыстық зорлық зомбылықтың кез келген түріне ұшыраған әйелдерге кешенді мамандандырылған әлеуметтік қызмет көрсету болып табылады. Зерттеудің екінші кезеңі зерттеу нәтижелерін өңдеу және тұрмыстық зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдермен әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру бойынша практикалық ұсыныстарды әзірлеу болды.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері бойынша тұрмыстық зорлық зомбылыққа ұшыраған, осы орталықта есепте тұрған әйелдердің арасында барынша сұранысқа ие көмектің түрлері: психологиялық көмек (88,5%); материалдық көмек (14,5%); құжаттарды рәсімдеуге көмек (12,5%) сияқты қызметтерді белгілеген. Мамандардың пікірінше, халықтың осы санаты арасында ең көп сұранысқа ие қызметтер: психологиялық көмек (80%); агрессордан баспана (30%); материалдық көмек (20%); құжаттарды рәсімдеуге көмек (20%) құрайды.

«Әлеуметтік көмек көрсету орталығында» тұрмыстық зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдермен әлеуметтік жұмысты ұйымдастырудың маңызды аспектісі – бұл мекеме туралы хабардар болу. Зерттеу нәтижелері бойынша өмірлік қиын жағдайға тап болған әйелдер бұл мекеме туралы келесі ақпарат көздерінен хабардар болған:

- ♦ туыстары, көршілері және таныстары (75%);
- ♦ интернет көздері (12,5%);
- ♦ орталық мамандары мен қызметкерлері (12,5%).

«Қордай аудандық тұрмыстық зорлық зомбылық құрбандарына әлеуметтік көмек көрсету орталығында» жұмыс істейтін мамандардың көзқарасы бойынша осы орталықтың клиенттері көрсетілетін әлеуметтік қызметтер туралы мынадай көздерден біледі: туыстары, көршілері, таныстары (75%); интернет көздері (60%); мекеме қызметкерлері (65%); бұқаралық ақпарат құралдары (40%); басқа (35%) болып табылады.

Әлеуметтік көмек көрсету орталығының мамандары тұрмыстық зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдердің қиын өмірлік жағдайларын және көптеген мәселелерді тез әрі тиімді шеше отырып, білікті әлеуметтік көмек көрсетеді, бұл осы мекеменің беделіне оң әсер етеді. Зерттеу нәтижелері бойынша қызмет көрсету шарттары тұрмыстық зорлық зомбылыққа ұшыраған сауалнамаға қатысқан әйелдерді толығымен қанағаттандырады (100%). Сонымен қатар, зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдермен әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру шеңберінде әртүрлі көмек түрлерін ұсыну қауіпсіздік пен сенімділік сезімін береді (63%); өзін-өзі бағалауды арттыруға ықпал етеді (22%); кінәні азайту (11%); толыққанды өмірді қамтамасыз ету (4%) құрады.

Жамбыл облысы Қордай ауданындағы «әлеуметтік көмек көрсету орталығында» тұратын әйелдерде оң өзгерістер болғанымен, әлеуметтік жұмыс мамандары орталықтың жабдықтарының жетілмегендігі сияқты проблеманы атап өтеді. Сонымен қатар, сауалнамаға қатысқан мекеме қызметкерлерінің 80%-ы қазіргі уақытта Жамбыл облысы аумағында өмірлік қиын жағдайға тап болған әйелдерге әлеуметтік қолдау көрсететін әлеуметтік көмек көрсету мекемелердің саны халықтың осы санатындағы әлеуметтік қиындықтарды шешу үшін өте аз деп санайды. Мұны әлеуметтік көмек көрсету орталығында тұратын сауалнамаға қатысқан әйелдер де растайды. Үмітсіз жағдайға тап болған адамдар үшін біздің ауылда «әлеуметтік көмек көрсету орталығы» сияқты әлеуметтік мекемелер құру қажет пе деген сұраққа респонденттердің көпшілігі оң жауап берді (87,5%). Сауалнамаға қатысқан азаматтардың 12,5%-ы бұл пікірмен келіспейді. Сонымен қатар әлеуметтік көмек көрсету орталығының мамандары мен клиенттеріне өмірлік қиын жағдайға тап болған әйелдерге нақты кім көмек көрсете алады деген сұрақ ұсынылды. Сауалнамаға қатысқан қызметкерлер бірауыздан әлеуметтік көмек көрсету орталығының мамандары (100%) деп жауап берді; сонымен қатар, 75%-ы бұл психологтар деп санайды; 65%-ы бұл туыстар мен достар; 25% учаскелік инспекторларды таңдады; 15% прокуратура мен сотты атап өтті. Орталықта тұратын сауалнамаға қатысқан әйелдер келесідей нұсқаларды таңдады: әлеуметтік көмек көрсету орталығының мамандары (78%); психологтар (65%); туыстары мен достары (50%); учаскелік инспекторлар (15,5%); басқа (13,5%) құрады.

Сауалнама нәтижелері бойынша тұрмыстық зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдермен жұмыс істейтін қызметкерлердің жұмыс өтілі келесідей: бір жылға дейін (20%); бір жылдан үшке дейін (30%); үш жылдан астам (50%). Бұл тәжірибелі мамандардың кәсіби біліміне байланысты үлкен әлеуетке ие стратегиялық маңызды кадр ресурсын көрсетеді. Сауалнамаға қатысқан орталық клиенттерінің 65%-ы Жамбыл облысының «әлеуметтік көмек көрсету орталығы» мамандарының сыпайылық пен құзыреттілік қасиеттеріне толық қанағаттанған; ішінара қанағаттандырылғаны (25%); қанағаттанбаған респонденттер (13%). Осы мекеме қызметкерлерінің пікірінше, халықтың осы санатына әлеуметтік қызмет көрсету кезінде маманға қажетті жеке сапалар: әдептілік (87%); коммуникабельділік (57%); зейінділік (47%); мейірімділік (44%), эмпатия (22%) болып табылады.

Бұл зерттеу еліміздегі тұрмыстық зорлық зомбылықтан зардап шеккендерге көмек көрсету жүйесінің болуы әйелдердің жағдайын жақсартудың өте маңызды құрамдас бөлігі екенін көрсетті. Мұндай әлеуметтік көмек көрсету орталықтарының болуы ауылдық жердегі қоғамның дамуының осы кезеңінде тұрмыстық зорлық зомбылықтан зардап шеккендер мен зардап шегушілерге көмектесудің маңызды факторы болып табылады. Бірақ, соған қарамастан, ауылдық аймақтарда бұл жүйенің жұмысы әлі де болса жетілдіруді қажет етеді. Біз жүргізген зерттеу тұрмыстық зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдермен әлеуметтік жұмыстың тиімділігін арттыру үшін төмендегідей практикалық ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу жұмысының нәтижесі біздерге жоғарыда аталған мекемеде әйелдерге әлеуметтік қызмет көрсетуді жақсарту үшін төмендегідей ұсыныстарды тұжырымдауға мүмкіндік береді:

- ♦ би терапиясы, құм терапиясы, музыкалық терапия, арттерапия, библиотерапия, фото-терапия және т.б. сияқты терапия түрлерін белсенді қолдану;
- ♦ тұрмыстық зорлық зомбылық мәселелеріне жұртшылықтың назарын аудару үшін, отбасындағы зорлық зомбылықсыз мінез-құлықтың формасын насихаттайтын білім беру бағдарламасын дайындап оны іске қосу;
- ♦ мемлекеттік мекемелерге баруды жеңілдету үшін әйелдердің компьютерлік сауаттылығын арттыру;
- ♦ «әлеуметтік көмек көрсету орталығы» қызметкерлерінің эмоционалды күйіп кетуінің алдын алу шараларын ұйымдастыру, тренингтер өткізу, тиімді тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларын үйрету, стресске төзімділікті арттыру және релаксация әдістерін үйрету;
- ♦ зорлық зомбылыққа ұшыраған әйелдермен жұмыс кезінде қарбаласқа байланысты жұмыс орнында қалуға мәжбүр болған орталық қызметкерлері үшін қосымша ақылы қызмет ұйымдастыру;
- ♦ психологиялық шиеленісті жеңілдету үшін орталық кеңесшілеріне арналған демалыс бөлмелерін қамтамасыз ету.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Ростовская Т.К., Калиев Т.Б., Завьялова Н.Б., Безверный В.А. Профилактика насилия как фактор безопасности семьи: российский и казахстанский опыт // Женщина в российском обществе. – 2018. – № 1(86).
- 2 Малкина-Пых И.Г. Психологическая помощь пострадавшим от насилия: учебник. – Москва: КНОРУС, 2023. – 334 с.
- 3 Barnett O.W., Miller-Perrin C.L., Perrin R.D. Family violence across the lifespan: An introduction. California: SAGE Publications, 1997.
- 4 Kempe C.H., Silverman F.N., Steele B.F., et al. The battered child syndrome // Journal of American Medical Association. 1962. Vol. 181. No. 1. P. 17–24.
- 5 Confronting chronic neglect: the education and training of health professionals of family violence. Washington, D.C.: National Academy Press, 2002.

- 6 Gelles R. How evaluation research can help reform and improve the child welfare system // Program evaluation and family violence research S.K. Ward, D. Finkelhore. New York: Haworth Press, 2000.
- 7 Straus M.A. Sociological research and social policy: the case of family violence // Sociological Forum. 1992. Vol. 7 No. 2. P. 211–237.
- 8 Myhill A. The police response to domestic violence: risk, discretion, and the context of coercive control. City, University of London, 2018.
- 9 Maquibar L.A. An insight into institutional responses to intimate partner violence against women in Spain. Umeå: Umeå University, 2018.
- 10 Chernyak E. A comparative study of intimate partner violence in post-soviet countries: evidence from national surveys. University of Windsor, 2016.
- 11 Eriksson M. Defining rape: emerging obligations for states under international law? Doctoral thesis. Örebro: Örebro universitet, 2010.
- 12 Bansa P.A. Empowering of women against domestic violence. Shri Jagdishprasad Jhabarmal Tibarewala University, 2013.
- 13 Denne S. Becoming (non)violent: accountability, subjectivity and ethical non-violence in response to intimate partner violence. Massey University, 2019.
- 14 Золотухин С.Н. Криминальное насилие в сфере семейно-бытовых отношений: монография. – Челябинск: ЗАО «Библиотека А. Миллера», 2019 – 196 с.
- 15 Лысова А.В. Насилие в семье: основные теоретические проблемы: учеб. Пособие. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2001. – 205 с.

REFERENCES

- 1 Rostovskaja T.K., Kaliev T.B., Zav'jalova N.B., Bezvernyj V.A. (2018) Profilaktika nasilija kak faktor bezopasnosti sem'i: rossijskij i kazahstanskij opyt // Zhenshhina v rossijskom obshhestve. No. 1(86). (In Russian).
- 2 Malkina-Pyh I.G. (2023) Psihologicheskaja pomoshh' postradavshim ot nasilija: uchebnik. Moskva: KNORUS. 334 p. (In Russian).
- 3 Barnett O.W., Miller-Perrin C.L., Perrin R.D. (1997) Family violence across the lifespan: An introduction. California: SAGE Publications. (In English).
- 4 Kempe C.H., Silverman F.N., Steele B.F., et al. (1962) The battered child syndrome // Journal of American Medical Association. Vol. 181. No. 1. P. 17–24. (In English).
- 5 Confronting chronic neglect: the education and training of health professionals of family violence. Washington, D.C.: National Academy Press, 2002. (In English).
- 6 Gelles R. (2000) How evaluation research can help reform and improve the child welfare system // Program evaluation and family violence research S.K. Ward, D. Finkelhore. New York: Haworth Press. (In English).
- 7 Straus M.A. (1992) Sociological research and social policy: the case of family violence // Sociological Forum. Vol. 7. No. 2. P. 211–237. (In English).
- 8 Myhill A. (2018) The police response to domestic violence: risk, discretion, and the context of coercive control. City, University of London. (In English).
- 9 Maquibar L.A. (2018) An insight into institutional responses to intimate partner violence against women in Spain. Umeå: Umeå University. (In English).
- 10 Chernyak E. (2016) A comparative study of intimate partner violence in post-soviet countries: evidence from national surveys. University of Windsor. (In English).
- 11 Eriksson M. (2010) Defining rape: emerging obligations for states under international law? Doctoral thesis. Örebro: Örebro universitet. (In English).
- 12 Bansa P.A. (2013) Empowering of women against domestic violence. Shri Jagdishprasad Jhabarmal Tibarewala University. (In English).
- 13 Denne S. (2019) Becoming (non)violent: accountability, subjectivity and ethical non-violence in response to intimate partner violence. Massey University, . (In English).
- 14 Zolotuhin S.N. (2019) Kriminal'noe nasilie v sfere semejno-bytovyh otnoshenij: monografija. – Cheljabinsk: ЗАО «Библиотека А. Миллера», 196 p. (In Russian).
- 15 Lysova A.V. (2001) Nasilie v sem'e: osnovnye teoreticheskie problemy: ucheb. Posobie. – Vladivostok: Izd-vo Dal'nevost. un-ta, 205 p. (In Russian).

ABENOVA K.A.,*¹

PhD, associate professor.

*e-mail: kulzada.abenova@narxoz.kz

ORCID ID: 0009-0008-3458-9446

SAPIROVA M.M.,²

doctoral student.

e-mail: Alua_amina_mira@mail.ru

ORCID ID: 0009-0001-5207-0479

¹Narxoz University,

Almaty, Kazakhstan

²Al-Farabi Kazakh National University,

Almaty, Kazakhstan

DOMESTIC VIOLENCE AGAINST WOMEN: A PROBLEM THAT NEEDS TO BE ADDRESSED

Abstract

The article reflects part of the social work carried out by violence against women, one of the most pressing issues that have been frequently raised in society and the media in the country in recent years. More precisely, it was written about the social work carried out in rural areas with domestic violence against women. The authors writes in the article that in recent years in Kazakhstan, the number of women who have been subjected to violence and died in their family has reached 500 people in a year. Also in the article, the authors talks about the results of a sociological study conducted at the Kordai district Center for Social Assistance to victims of Domestic Violence in Zhambyl region. The authors introduces the directions of the work carried out there, providing information about social work at the center. In addition, the authors analyzed the results of a survey of women and employees at the same center. As a result of the research conducted by the authors, it was found that the availability of a social assistance system is a very important tool for improving the situation of women who have been subjected to domestic violence. The authors concludes that such a social assistance service contributes to the development of society in rural areas and that this is one of the most important measures to help victims of domestic violence.

Key words: women, domestic violence, social work, psychological counseling, difficult life situations.

АБЕНОВА К.А.,*¹

PhD, ассоциированный профессор.

*e-mail: kulzada.abenova@narxoz.kz

ORCID ID: 0009-0008-3458-9446

САПИРОВА М.М.,²

докторант.

e-mail: Alua_amina_mira@mail.ru

ORCID ID: 0009-0001-5207-0479

¹Университет Нархоз,

г. Алматы, Казахстан

²Казахский национальный университет

им. аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан

ДОМАШНЕЕ НАСИЛИЕ В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Аннотация

В статье отражена часть социальной работы, проводимой насилием в отношении женщин, одной из наиболее актуальных проблем, которые в последние годы часто поднимаются в обществе и средствах массовой информации страны. Точнее, написано о социальной работе, проводимой в сельской местности с домашним насилием в отношении женщин. Авторы пишут в статье, что за последние годы в Казахстане число жен-

щин, подвергшихся насилию и погибших в своей семье, за год достигло 500 человек. Также в статье авторы рассказывают о результатах социологического исследования, проведенного в «Кордайском районном центре социальной помощи жертвам бытового насилия» Жамбылской области. Авторы знакомят с направлениями проводимой там работы, предоставляя сведения о социальной работе в центре. Кроме того, проанализированы результаты опроса женщин и сотрудников в том же центре. В результате проведенного исследования установлено, что наличие системы социальной помощи является очень важным инструментом улучшения положения женщин, подвергшихся насилию в быту. Авторы делают вывод, что такая служба социальной помощи способствует развитию общества в сельской местности и что это одна из важнейших мер помощи пострадавшим от бытового насилия.

Ключевые слова: женщины, бытовое насилие, социальная работа, психологическое консультирование, сложные жизненные ситуации.

4 PEDAGOGY AND EDUCATIONAL METHODOLOGY ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ ӘДІСТЕМЕСІ ПЕДАГОГИКА И МЕТОДИКА ОБРАЗОВАНИЯ

FTAXP 00.00.4500
ӘОЖ 373.5

<https://doi.org/10.46914/2959-3999-2024-1-3-31-43>

ГЕЛИШЛИ Ю.,¹

PhD, профессор.

e-mail: ygelisli@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2816-3621

КОГАМБАЕВА А.Е.,^{*2}

пед.ғ.м., сениор-лектор.

*e-mail: a.kogambayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0007-5073-4191

КОМЕКОВА М.О.,²

гум.ғ.м., сениор-лектор.

e-mail: m.komekova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-7203-2130

¹Гази университеті,

Анкара, Түркия

²«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ОҚЫТУШЫЛАРДЫ СТУДЕНТТЕРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУҒА ДАЯРЛАУДЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ МОДЕЛІ

Аңдатпа

Кез-келген адам білім алуға құқылы. Жалпы білім алушылардың білім алуы – олардың әлеуметтенуінің негізгі әрі маңызды шарты. Инклюзивті білім беру идеологиясы кез-келген дискриминацияны жоққа шығарып, ерекше білім алу қажеттілігі бар студенттер үшін ерекше жағдай жасалуын алға қояды. Бұл теория бойынша студенттер толыққанды білім ала алады, ал олардың ерекшеліктерін құрметтей білу керек. Жоғары оқу орындары студентті оның физикалық, интеллектуалдық, әлеуметтік, эмоционалдық, тілдік немесе басқа да ерекшеліктеріне қарамастан қабылдауы қажет және проблеманы шешу жолдарын іздестіруі керек. Қазіргі уақытта елімізде де инклюзивті білім беруді жалпы білім беретін мекемелер бағадрамасына ендіру процесі жүргізілуде. Осы мәселелерді ескере отырып, мақалада инклюзивті білім беру жағдайында болашақ оқытушыларды студенттермен жұмыс жасауға даярлаудың құрылымдық моделі жайында сөз қозғалады.

Тірек сөздер: инклюзивтік білім беру, әлеуметтік адаптация, мүмкіндігі шектеулі студенттер, кәсіби даярлық, педагогика.

Кіріспе

Педагогикалық процесті модельдеу заманауи педагогика мен психологияның маңызды құрамдас бөлігі болып саналады, себебі инклюзивті білім берудің озық теориялық идеяларына

сәйкес келетін жаңа инновациялық технологияларды жобалау мен енгізудің маңыздылығы артуда.

Инклюзивті білім беру жағдайында студенттермен жұмыс істеуге болашақ педагогтарды дайындау моделін құру үшін осы процестің негізгі ұғымдарына жүгінеміз. Педагогикалық болмыстың объектілері мен құбылыстарын модельдеу мәселесіне көптеген зерттеулер арналған.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу барысында төмендегі ғалымдардың еңбектері қарастырылды: тұтастық тәсілі (В.С. Ильин, Б.Г. Гершунский, А.С. Макаренко және т.б.); тұлғалық тәсіл (Е.В. Бондаревская, А.Н. Леонтьев, В.В. Краевский, И.Я. Лернер, В.С. Леднев және т.б.) және дифференциалды тәсіл (Н.П. Гузик, В.В. Фирсов, Г.К. Селевко және т.б.); дамуында ауытқулары бар балаларды дамыту бойынша жұмыстар (А. Адлер, Л.С. Выготский және т.б.); арнайы түзету мен оңалтуды талап ететін балаларды дамыту үшін жағдай жасаудың психологиялық-педагогикалық технологиялары (А.Л. Наин, Л.Г. Гуслякова, В.П. Кашенко және т.б.); оқытудың индивидуализациясының концептуалды модельдері (И. Унт, А.С. Границкая, В.Д. Шадриков және т.б.); дамыту, оқу қызметінің (Л.В. Занков, Г.И. Щукина, Ю.М. Колягин, Л.М. Фридман және т.б.).

Бұл саладағы зерттеулердің теориялық негізін жоғары мектептің білім беру процесінің іргелі негіздері (А.М. Новиков, П.Н. Новиков, Ю.Н. Петров, Г.М. Романцев, И.П. Смирнов, Е.В. Ткаченко және т.б.); денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балаларды әлеуметтік-педагогикалық оңалту бойынша теориялық жүйелер (А.Д. Виноградова, А.Г. Герасимов, Н.Н. Малофеев, Т.Ф. Яркина және т.б.), кәсіптік және кәсіби-педагогикалық білім берудің ғылыми тұжырымдамалары (З.М. Большакова, А.М. Новиков, П.Н. Новиков); денсаулық мүмкіндіктері шектеулі тұлғаларға білім беру саласындағы ғылыми жұмыстар құрайды.

Нәтижелер мен талқылау

Педагогикалық модельдеудің тарихы мен түсінігіне тереңірек үңілсек. Соңғы жылдары модельдеу ғылым мен практиканың әртүрлі салаларында кең таралған. Бұған модельдеудің проблемаларына, модельдерді жекелеген ғылымдарда қолдану мүмкіндіктеріне арналған көптеген жұмыстар дәлел (Ю.К. Бабанский, А.П. Беляева, В.П. Беспалько және т.б.) [1, 56 б.; 2, 224 б.]. Кәсіптік білім берудің қазіргі заманғы дамуы аясында жаңа әлеуметтік-экономикалық, мәдени, психологиялық-педагогикалық, ғылыми-техникалық талаптарға сәйкес зерттелетін объектінің моделін құру қажет. Бұл жағдайда модельдеу түрлендіргіш қызмет ретінде көрінеді.

Осыған байланысты В.Г. Афанасьев әлеуметтік-педагогикалық процестерді модельдеу тәсілдерін әзірлеудің өзектілігін көрсетеді, ол бұл процестер ықтималдық заңдылықтардың көмегімен де түсіндірілмейді және оларды танудың ең тиімді тәсілі олардың модельдерін құру және зерттеу болып есептеледі деп айтқан.

Мұндай жүйелерге көптеген дамушы факторлардың әсеріне ұшыраған кәсіптік оқыту процесі де жатады. Сондықтан бұл процесті модельдеу қоғам өмірін қайта құру, ғылыми-техникалық прогрестің жаңа кезеңдерін дамыту, бүкіл халықтық білім беру жүйесін түбегейлі қайта құру жағдайында оның құрылымының жаңа сипаттамаларын әзірлеудің жетекші тәсілі.

Объект моделінің айрықша ерекшелігі – оның көмегімен осы объектідегі эксперименттерсіз қандай да бір өзгерістердің салдарын бағалауға болады. Белгілі бір мағынада модель жоспарлау, шешімдер қабылдау және басқару үдерістеріндегі объектінің өзін алмастырады.

Модельдеу сөзі философияда (фр. *modele* – үлгі, түпбейне) кейбір объектінің сипаттамаларын зерттеу үшін арнайы жасалған басқа объектіде жаңғырту ретінде түсіндіріледі.

Педагогикалық энциклопедияда модельдеудің анықтамасы төмендегідей берілген:

- ♦ объектілерді олардың модельдерінің – табиғаттың немесе әлеуметтік ақиқаттың белгілі бір фрагментінің аналогтарының негізінде зерттеу әдісі;

- ♦ нақты бар заттар мен құбылыстардың және конструкцияланатын объектілердің модельдерін құру және зерттеу деп көрсетіледі.

Осылайша, модельдеуді модельдерді жасау процесі ретінде анықтауға болады. Модель ұғымына қысқаша тоқталып өтейік.

Модель (лат. *modulus* – шара, үлгі) кең мағынада қолданылуады.

Біртұтас түпнұсқаның оңайлатылған жаңғыртылуы бола тұра, модель, біртұтас болуы тиіс, модельге қарапайымдылық пен қисындылық, онымен жұмыс істеу ыңғайлылығы, оның компоненттерінің сол немесе басқа шамада түпнұсқаның тәртібі мен құрылымына сәйкес келетін белгілі бір реттелген орналасуы тән болуы керек.

«Модель» термині теория негізінде әзірленген тәжірибелік қызметтің нұсқасы ретінде түсініледі. Француз тілінен аударғанда модель – өлшем, үлгі, норма дегенді білдіреді. Бұл аналог, схема, құрылым және т.с.с. Модель латын тілінен аударғанда – бейне, кішірейтілген нұсқа – күрделі құбылыстың немесе процестің оңайлатылған сипаттамасы дегенді білдіреді.

Осылайша, модель деп зерттелетін объектіге (немесе құбылысқа) ұқсай отырып, осы объектінің элементтері арасындағы құрылымды, қасиеттерді, өзара байланысты және қарым-қатынастарды неғұрлым қарапайым түрде бейнелейтін және жаңғыртатын схема, физикалық конструкциялар, таңбалық нысандар немесе формулалар түрінде жасанды жасалған объектіні түсінеміз.

Педагогикалық ғылымда модельдеу әдісі В.Г. Афанасьевтің, Б.А. Глинскийдің, Г.В. Суходилскийдің, В.А. Штофтың және т.б. еңбектерінде негізделген. Модельдеу ғылыми зерттеудің кең тараған әдісі болып табылады. Танымның басқа әдістерінен ерекшеленетін оның ерекшелігі оның көмегімен объект тікелей емес, алғашқыға (модельге) ұқсас басқа объектіні зерттеу жолымен оқытылатындығында.

Модельдеу кезінде зерттелетін объект (процесс) оңайлатылады, сондықтан бұл әдістің тиімділігі көбінесе моделдеу кезінде рұқсат етілген оңайлатулардың шектерін көрсететін бас-тапқы теориялар мен гипотезаларға байланысты.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесі студенттердің әлеуметтік құзыреттілігін дамыту мен қалыптастыруға бағытталған, себебі бұл студенттердің қоғамдағы өмірге дайындығымен байланысты. Болашақ кәсіпқой маман өзінің өмірлік жолының келешегін өз бетінше модельдей білуі, алдағы кәсіби қызметін жобалай білуі тиіс.

Педагогикалық зерттеулерде модельдеу әдісінің кең таралуы едәуір дәрежеде оның гносеологиялық функцияларының көптүрлілігімен байланысты, бұл педагогикалық құбылыстар мен процестерді зерделеу және негіздеу үшін арнайы объектілерді – модельдерді тартуды көздейді. Бұл ретте модель, зерттеу мәні мен осы зерттеуді жүзеге асыратын педагог арасындағы аралық элемент ретінде әрекет етеді.

Білім беру жүйесін модельдеу идеясы зерттеушілердің де, практиктердің де назарын және қызығушылығын тудырады. Модельдеу күрделі, көп элементті және көп құрылымды жүйелерді зерттеу кезінде жүйелік талдаудың негізгі технологияларының бірі, олардың жұмыс істеуі ішкі және сыртқы факторлардың көп санымен анықталады. Оларға күрделі сипаты сана факторларының басымдығымен анықталатын, осы жүйенің даму траекториясына реттеушілік ықпал етуге қабілетті білім беру жүйелері жатады.

Модель болашақ жүйенің бейнесі ретінде әрекет етеді. Модельдеу процесіне төрт «қатысушы» жұмылдырылған: «субъект» – модельдеу бастамашысы және/немесе оның нәтижелерін пайдаланушы; «объект түпнұсқа» – модельдеу мәні, яғни «субъект» құруды және/немесе одан әрі пайдалануды қалайтын педагогикалық, білім беру жүйесі; «модель» – объектінің бейнесі, бейнеленуі; «орта», онда барлық «қатысушылар» өзара әрекеттеседі. Жобаланатын педагогикалық жүйелердің модельдері жүйелердің өздері сияқты иерархияның әртүрлі деңгейлерінде болуы мүмкін.

Модельдер практикалық іс-әрекеттерді ұйымдастыру тәсілі, үлгілі дұрыс іс-әрекеттер мен олардың нәтижелерін ұсыну тәсілі, яғни болашақ жүйесінің жұмыс көрінісі, бейнесі [3, 464 б.]. Осылайша, модельдер кейінгі қызмет үшін нормативтік сипатқа ие, одан әрі қызметтің өзі де, оның нәтижелері де «сәйкестендірілетін» стандарттың үлгінің рөлін атқарады. Модельдеу мынадай кезеңдерді қамтиды: модельдерді құру, модельдерді оңтайландыру, модельді таңдау (шешім қабылдау).

Құрылатын модель өз мақсатына сәйкес болу үшін тек модельді құру жеткіліксіз. Ол өзінің жұмыс істеуін қамтамасыз ететін бірқатар талаптарға жауап беруі қажет. Бұл талаптар орындалмаған жағдайда модель өзінің модельдік қасиеттерінен айырылады.

Бірінші осындай талап оның ингеренттілігі болып табылады, яғни құрылатын модель қызмет ететін мәдени ортамен келісілу үшін, бұл ортаға бөтен элемент емес, табиғи құрамдас бөлік ретінде кіруі үшін құрылатын модельдің ортамен келісушілігінің жеткілікті дәрежесі.

Яғни, модель ғана ортаға бейімделіп қоймай, сонымен қатар ортаны да болашақ жүйенің моделіне бейімдеу қажет.

Екінші талап – модельдің қарапайымдылығы. Бір жағынан, модельдің қарапайымдылығы – оның сөзсіз қасиеті: модельде нақты жағдайдың барлық алуан түрлілігін тіркеу мүмкін емес. Өйткені, мысалы, мұғалім сабақ моделін құрастыра отырып, сабақты өткізу барысында орын алуы мүмкін барлық мүмкін жағдайларды ескере алмайды – ол барлық ықтимал алуан түрлілікті импровизацияға ауыстыра отырып, үнемі белгілі бір мүмкіндікті, маневр еркіндігін қалдырады. Екінші жағынан, модельдің қарапайымдылығы онымен жұмыс істегенде ол түсінікті, модельді іске асыруға қатысатын әрбір адамға қолжетімді болуы тиіс.

Ақырында, модельге қойылатын үшінші талап – оның барабарлығы. Модельдің барабарлығы оның көмегімен қалыптасқан өлшемдерге сәйкес жобаның алға қойылған мақсатына қол жеткізу мүмкіндігін білдіреді. Модельдің барабарлығы ол айтарлықтай толық, дәл және шынайы екенін білдіреді.

Модельдеу әдістерін, яғни модельдеуді практикада қолдануды егжей-тегжейлі қарастыру керек. Жүйені модельдеу әдістерін екі класқа бөлуге болады. Бұл кластар әртүрлі жарияланымдарда әртүрлі аталады:

- ♦ сапалық және сандық әдістер (сценарий);
- ♦ табиғи тілді қолданатын әдістер және арнайы тілдерді қолданатын әдістер;
- ♦ мазмұндық және формальды әдістер.

Педагогикалық, білім беру жүйелерін модельдеудің ең кең тараған «сапалы» әдісі сценарийлер әдісі болып табылады – бұл жазбаша түрде жазылған жобаланатын жүйе туралы түсініктерді дайындау және келісу әдісі. Әдетте, тәжірибеде мұндай құжаттарды дайындау үшін ұсыныстарды сарапшылар алдымен жеке жазады, содан кейін келісілген мәтін қалыптасады. Сценарий егжей-тегжейлерді жіберіп алмауға көмектесетін мазмұнды пайымдауларды ғана емес, сонымен қатар, әдетте, алдын ала тұжырымдары бар сандық техникалық-экономикалық және/немесе статистикалық талдаудың нәтижелерін қамтиды. Сценарий дайындайтын сарапшылар тобы әдетте қандай да бір ұйымдардан қажетті мәліметтерді, қажетті консультацияларды алу құқығын пайдаланады.

Теориялық модельді қанағаттандыруы тиіс тиіс критерийлер:

♦ объектілік облыстар арасында елеулі тәуелділіктердің бөлінуімен зерттеуді шектеуді болжайтын байланыстылық немесе тұтастық;

♦ негізгі белгілері мыналар болып табылатын константтылық немесе тұрақтылық: жаңғыртылу (модельденетін объект әртүрлі шарттарда, жағдайларда табылуы мүмкін және құбылыстың бірқатар параметрлері өзгерген кезде инвариантты болып шығады) және технологиялық (модель нақты экспериментте немесе бақылауда тексерілуі тиіс және сондықтан оған «жасырын параметрлер» енгізілуі мүмкін);

♦ бақылау, яғни объектілердің зерттелетін саласында тіркеуге болатын теориялық модельдің негізгі сәттерін нақты әсерлермен байланыстыру қажеттілігі;

♦ көз жетерлік, яғни модельге мүмкіндігінше ең аз және, қандай жағдай болса да, параметрлердің көз жетерлік санын қосу қажеттілігі.

Модельді құру мақсаты, әр оқушы үшін өз пәнін бейімдеуге қабілетті инклюзивті білім беру жағдайында заманауи құзыретті мұғалімді жұмысқа дайындау, оқыту процесін тиімді құру үшін ғылым мен техникада заманауи әзірлемелерді қолдану, абстрагирленген құрылымды және нақты жобаланатын процесті іске асыратын конструкцияны қалыптастыруға және зерттелетін процесті дамуын тиісті схемада бақылауға бағытталған.

Осылайша, бізді қызықтыратын үдерісті динамикада ұсыну үшін біз оның логикалық-мазмұнды моделін қалыптастырдық және негіздедік, ол заманауи құзыретті мұғалімнің инклюзивті білім беру жағдайында оқушылармен жұмыс істеуге дайындығының негіздерін, осы процесті жүзеге асырудағы ұйымның педагогикалық мақсаттарын, міндеттерін, басымдықтары мен шарттарын көрсетуге мүмкіндік берді. Логикалық-мазмұнды жағынан біз әзірлеген модельді қолданылатын логикалық әдіс ретінде бағалауға болады, оның көмегімен оқытушылар болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындық деңгейін арттыру мақсатында оқу үдерісін құра алады.

Болашақ мұғалімді инклюзивті білім беру жағдайында жұмысқа дайындау моделі бір жағынан оның өзі дербес күрделі процесс болып табылатынын, екінші жағынан неғұрлым кең білім беру процесінің құрамдас бөлігі болып табылатынын ескере отырып құрылуы тиіс.

Модель компоненттері ЖОО-да оқытуды ұйымдастырудың жетекші заманауи принципі ретінде дифференциацияны және олардың динамикасына әсер ететін негізгі факторларды ескере отырып жобалануы тиіс. Модель студентке оқытудың жеке траекториясын таңдауға мүмкіндік беретін, оның тұрақты модификациясын, икемді құрылымдауды қамтамасыз ететін мазмұнды іріктеудің жаңа принциптері мен технологияларына көшу қажеттілігін ескеруі тиіс. Болашақ мұғалімді даярлау моделін құрудың теориялық және әдістемелік негізі ретінде біз тұтастық, тұлғалық, әс-әрекеттік және дифференциалды тәсілдерді алдық. Себебі, олар зерттеу жұмысымыздың мақсаты мен міндетіне анағұрлым сәйкес келеді.

Кез-келген ғылыми зерттеу жұмысының ең маңызды сипаттамаларының бірі – ол автордың өзі ғылыми ізденісінің әдіснамалық негізі ретінде таңдаған идеялары, ережелері, теориялары мен тәсілдерінің жиынтығы. Бұл заңды, өйткені дәл осы сипаттамаларда жұмыстың теориялық қаңқасы, «көру бұрышы», яғни «призмасы» көрінеді, ол арқылы зерттеу жұмысының мәні түсініледі, ол түсінік белгілі бір үлгіге келіп, жетілдіріліп, тиімді даму тетіктерін, құралдарын және шарттарын іздеу жүзеге асырылады. Бұл ретте, гуманитарлық және «қалыптасушы» – қарқынды дамып келе жатқан ғылым ретіндегі педагогиканың ерекшелігіне байланысты, қандай да бір идеяға нұсқау беруде «зерттеушіге» бағдар көрсеткен авторлардың аттарын қосу қажет: өйткені, кез келген мәселенің теориялық ресурстарына оған қатысты ойдың барлық жинақталған көлемі емес, зерттеушіні (Мартин Троу) шабыттандыратын бөлігі ғана жатады [4, 104–116 бб.]. Мұны біз тәсілдемелерге берілген әртүрлі, кейде айтарлықтай ерекшеленетін немесе тіпті қарама-қарсы анықтамалардан байқай аламыз.

Айтылғандар негізінен зерттеушілер әдістемелік база ретінде қолданатын және тіпті өз зерттеулерінің негізі ретінде көрсететін тұтастық тәсіліне жатады.

В.С. Ильиннен және оның ізбасарларынан кейін тұтастық тәсілі бағыттағы ғылыми идеялар қатты дамымады деуге де болады. Оның ғылыми мектебі әзірлеген тұтас педагогикалық процесстің теориясы мен тәжірибесі қазіргі білім саласында кеңінен қолданылуда. Алайда, педагогикалық зерттеулердегі тұтас тәсіл әдіснамасы қатты дамымаған. Оның бір себебі де, тұтас тәсіл әдіснамасын дамыту мәселесіне көп қызығушылық болмағанында және бұл тақырыпта мақсатты зерттеулер жүргізілмегендігінде болып тұр.

Кейде бұл тұтас көзқарастың талап етілмегендігімен түсіндіріледі, ол ендіріліп үлгермей жатып, үмітсіз ескірді, оны жүйелік, тұлғалық, іскерлік, мәдени, синергетикалық және т.б. тәсілдер сәтті алмастырады деген пікірді де естуге болады. Бұған келісу қиын, себебі педагогиканың тұтастық сипатынан бас тарту дегеніміз, тұлғаның бар екендігін және оның тұтас дамуын айқындайтын фактілерді елемеді білдіреді, сол себептен оны толығымен саралап, зерттеп және зерделеп, ескеру қажет.

Педагогикадағы тұтастық тәсілі функционалдық тәсілге қарама-қайшы пайда болды. Функционалдық тәсілдің мәні педагогикалық үдерісті оның тұтастығы ретінде зерделеу, әрбір элемент қойылған міндеттерді шешуде өз функциясын орындайды, ал әрбір элементтің қозғалысы тұтас қозғалыс заңдылықтарына бағынатын белгілі бір құрылымды жүйе ретінде есептелмей жүзеге асырылады [5, 576 б.].

«Тұлға жеке бөлек қалыптаспайды» деген А.С. Макаренко. Дегенмен, қазіргі заманғы білім беру практикасының объективті қарама-қайшылықтары қатарында, біздің ойымызша, жеке тұлғаның тұтастығы мен оның даму проблемасын шешудің функционалдық тәсілі арасындағы қарама-қайшылық бар. Бұдан шығатын ой – тұтастық қасиеті оның элементтерінің жиынтығынан тұрмайды деген басты идеяны ұстанатын тұтастық тәсілінің қажеттілігі. Тіпті, тұтастықтың бойындағы қасиеттер оның элементтерінде мүлдем болмауы мүмкін. Олар механикалық бірігудің емес, элементтер қасиеттерінің өзара күрделі әрекеттесуінің салдары болып табылады. Жүйе өз компоненттеріне белсенді әсер етеді, оларды өз табиғатына сәйкес түрлендіреді. Бір компоненттің бойындағы өзгеріс сөзсіз басқа компоненттерде, тіпті бүкіл жүйеде өзгерістер тудырады.

Тұтастық тәсілі педагогикалық үдерісті ұйымдастыру кезінде тұлғаның интегративті (тұтас) сипаттамаларына сүйенуді талап етеді. Сол себепті тұлға өзінің құрылымы, функциялары мен ішкі құрылымы бар күрделі психикалық жүйе ретінде түсінілуі тиіс.

Тұтас тәсіл – танымдық құбылыстарды қамтудың ең жалпы және кең тәсілі. Бұл білімнің философиялық деңгейіне жатады және зерттеушіні объекті ретінде белгілі бір әсер ету класына қарапайым объект ретінде қатынайтын, ішкі процестерін бұл жағдайда елемуге болатын бағыт ретінде бағдарлайды. Алайда, осы ішкі үдерістер, педагогикалық қызмет субъектілерінің ішкі белсенділігі педагог-зерттеуші үшін ең маңыздысы болып есептеледі.

Сондықтан ол әрі қарай, объектіні тереңірек зерттеуі керек. Тұтастықты оның қоршаған ортадан ажыратылған және ішкі бірлігінен құралған ерекшелігі ретінде анықтау зерттеу жүргізудің басты бағыты болып есептеледі. Шын мәнінде, бүкіл объектіні құрайтын компоненттердің ішкі белсенділігін зерттеу қажеттілігі әрі қарайғы зерттеулерде мақсат қоюға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ол енді жүйелік көзқарас түрінде пайда болатын тұтас көзқарасты нақтылау бағытын анықтайды. Тұтас объект құрамның (объектіні құрайтын элементтердің), құрылымның (олардың арасындағы қатынастардың) және функциялардың (осы жүйеде әр элементтің рөлі) бірлігінде әрекет ететін жүйе ретінде арнайы зерттеледі [6, 96 б.].

Осылайша, тұтастық тәсілі, педагогикалық жүйеде және ең алдымен дамып келе жатқан жеке тұлғаға жүйеде не тұрақты немесе тұрақсыз, ненің алдыңғы қатарда тұратынын, ненің екінші дәрежелі екендігін зерттеп, интегративті инвариантты жүйе құраушы қатынастарды ажырата білуге үйретеді. Бұл дегеніміз, жеке процесс компоненттерінің жеке тұлғаның жүйелік тұтастай дамуына қосқан үлесін түсіну. Сондықтан, ол тұлғалық тәсілмен өте тығыз байланысты.

Педагогикадағы тұлғалық тәсіл тұтастықтан шығады. Ол тұлғаның әлеуметтік, іскерлік және шығармашылық мәні туралы түсініктерді бекітеді. Жеке тұлғаны қоғамдық-тарихи дамуының өнімі және мәдениет тасымалдаушысы ретінде тану жеке адамның табиғатына, сол арқылы заттар арасындағы заттарға, оқитын автоматикаға жол бермейді.

Бірлескен іс-әрекет пен қарым-қатынас процесінде, адамдар әлемімен және мәдениет өнімдерімен ынтымақтастық процесінде өзінің «Меніне» ие болатын тұлғаның әлеуметтік-іс-әрекетінің мәні туралы түсінігі қоғамда жеке тұлғаның өмірі барысында туындайтын адамгершілік таңдаудың түрлі проблемалық-жанжалды жағдайларындағы іс-әрекет пен іс-әрекетті реттейтін тұлғалық ойлары мен мағыналық ұстанымдарына назар аударады (А.Н. Леонтьев).

Тұлғалық тәсіл тұлғалық мағыналарды қалыптастыруға бағытталумен шектелмейді. Дегенмен, тұлғалық тәсілде бүкіл әлем адамның алдында өзінің мақсатына қол жеткізуі үшін әрекет ететін, күресетін және өмір сүретін мотив ретінде болады. Адамның тұлғалық ойларында шындық туралы немқұрайлы білім емес, әлемнің мәні ашылады. Онда өзін-өзі анықтаудың өмірлік бағдарлары туады, олар тұлғаның бағыттылығын анықтайды, ол тұлғаның маңызды компоненті ретінде тұлғаны құрылымдаудың барлық тәсілдерінде көрініс алады.

Педагогикадағы тұлғалық тәсіл адамды абсолюттік құндылық ретінде қарастырады, бұл «субъект-студент – субъект-оқытушы» диалогында дамып келе жатқан тұлғаға деген ізгілікті қарым-қатынасты болжайды, ол білім беру, рухани және өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында студенттің білім беру мазмұнын таңдау еркіндігі мен ынтымақтастық қағида-даттарында құрылады.

Тұлғаның құрылымына қатысты пікірталасқа қарамастан тұлғалық көзқарас педагогикалық процесті құрастыру және жүзеге асыру кезінде оның тиімділігінің мақсаты, субъектісі, нәтижесі және басты критерийі ретінде жеке тұлғаға бағдарды білдіреді. Ол тұлғаның бірегейлігін, оның зияткерлік және адамгершілік бостандығын, құрмет құқығын мойындауды талап етеді. Сонымен бірге, жеке тұлғаның шығармашылық потенциалын өз дамуының табиғи процесіне тәрбиелеуді және де бұл үшін тиісті жағдай жасауды болжайды.

Іс-әрекеттік тәсіл біздің зерттеуіміздің теориялық-әдіснамалық стратегиясы болып табылады және болашақ мұғалімнің инклюзивті білім беру жағдайында ол балалармен жұмыс жасауға даярлық мәнін зерттеп, оны айқындауға, тәжірибе жүзінде байқауға көмек береді.

Дәстүрлі түрде білім беру мазмұны деп адамзатқа тәжірибе игеру үшін берілген білім мазмұнын айтамыз. Кеңес дидактикасының классиктері М.Н. Скаткин мен И.Я. Лернер «Білім берудің негізгі әлеуметтік қызметі – адамдардың жинақталған іс-тәжірибесінің келесі ұрпаққа мұра болуы» деп айтқан.

Педагогика үшін басты «призма» қызмет туралы түсінік болып табылады. Педагогикалық қызметке енгізілгеннің барлығы педагогикалық ғылым тұрғысынан талдаудың арнайы нысаны болып саналады. Сондықтан педагогикалық шындықты педагогикалық қызмет аспектісінде ғылыми қарастыру үшін алынған шындық ретінде анықтауға болады. Басқаша мұны педагогикалық қызметке енгізілген шындық деуге болады.

Табиғатқа немесе қоғамға тиесілі кез келген объект туралы мәліметтер білім беру мазмұнының бөлігі болса немесе ол туралы (ағаш, ай туралы, қандай да бір мемлекеттің астанасы туралы) оқулықта жазылған болса және сабақтарда сол объект жайында сөз қозғалса, онда ол автоматты түрде педагогикалық шындықтың бір бөлшегі болып есептеледі. Сонымен қатар, нақты қойылған міндетке сәйкес ғылыми білімнің белгілі бір бөлігіне емес, тек шындық объектісіне бағытталған, өз ұғымдарынан ажыратылған және контекст пен талдау тәсілін жоққа шығаратын объект бейнесі қарама-қайшы және түсініксіз болады.

Философиялық тұрғыда қарастырылатын іс-әрекет мақсатты өзгеруді қамтитын мазмұнға ие қоршаған ортамен адамдық ерекше белсенді байланыс.

Енді «педагогикалық іс-әрекет» ұғымын нақты анықтауға болады. Жалпы, әлеуметтік, өндірістік, саяси, экономикалық және т.б. қызметімен қатар іс-әрекеттің кіші жүйесі ретінде түсінілетін мұндай іс-әрекет өзі Кіші жүйелерден тұрады, өзінің жиынтығында адам өмірін қоғам өміріне қатысуға тарту функциясын іске асырады [7, 38–47 б.].

Оқыту мен тәрбиелеудегі дифференциалды тәсіл – оқушыларды оқытуды жеңілдетеді, өйткені, тәрбиенің мазмұны мен нысанын әрбір оқушы үшін емес (сыныптардың көп толымдылығы жағдайында қиын), белгілі бір «санаттағы» оқушылар үшін анықтауға мүмкіндік береді.

Дифференциалды (сараланған) тәсілді іске асыру оқушылардың қадір-қасиетін ашуға көмектесетін арнайы педагогикалық жағдайларды жасауға ықпал етеді. Дифференциалды тәсілдің қажетті шарты – тұлғааралық қатынастарды зерттеу. Сараланған тәсіл жеке тұлға мен топ, топ пен ұжым, оқушылар мен ересектер және т.б. арасындағы қарым-қатынасқа ықпал етуге мүмкіндік береді және педагогикалық іс-әрекеттердің кең ауқымын қамтиды.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді зерделеу жұмыс анықтамасы ретінде, дифференциалды тәсілді бірыңғай оқу бағдарламасы бойынша жұмыс істейтін оқушылардың әртүрлі топтарының типологиялық жеке ерекшеліктерін зерттеу, есепке алу және дамуына арналған шаралар жүйесі ретінде қарастыратын анықтаманы қабылдауға мүмкіндік берді.

Дифференциалды тәсілдің мәні:

- ♦ әрбір оқушыны нақты оқу мүмкіндіктеріне сәйкес оқытудың міндетті нәтижелерінің жетістіктерімен қамтамасыз ету;
- ♦ тұлғаның танымдық, құндылық, шығармашылық, коммуникативтік және көркемдік әлеуетін дамытуды қамтамасыз ету;
- ♦ оқушылардың нақты оқу мүмкіндіктеріне және «жақын даму аймағына» бағдарлай отырып оқытуды қамтамасыз ету.

Инклюзивті білім беру жағдайында болашақ мұғалімді жұмысқа даярлау процесін іске асырудың тиімділігі негізгі және арнайы педагогикалық принциптерді қолдану арқылы жүзеге асады.

Негізгі принциптерге біз келесі педагогикалық ұстанымдарды жатқызамыз:

- ♦ гуманизация – бала тұлғасын тәрбиелеудің жоғары құндылығы ретінде тану;
- ♦ жүйелілік – мұнда білім беру мекемесі – дербес жүйе, барлық элементтер өзара байланысты, ұжымның тыныс-тіршілігін ұйымдастырудағы жүйелі тәсіл;
- ♦ оқиғалылық – топ мүшелерінің өздерінің тікелей қатысуымен болған есте қаларлық жарқын оқиғалардың болуы;
- ♦ табыстылық – мектептің жалпы психологиялық ахуалына және баланың өз іс-әрекеті барысындағы жеке жетістіктеріне сүйенетін бала өміріндегі позитивті сәттер;
- ♦ мәдениеттілік – мұнда тәрбие ұғымы жалпыадамзаттық құндылықтарға негізделген ұлттық мәдениет құндылықтары мен нормаларына және жалпыадамзаттық құндылықтарға қайшы келмейтін аймақтық дәстүрлерге сәйкес құрылады.

Арнайы қағидаттар:

- ♦ білім берудің түзету-орнын толтыру бағыты принципі – білім алушының, денсаулық мүмкіндігі шектеулі тәрбиеленушінің салауатты күштеріне сүйенуді, табиғат ерекшелігіне

сәйкес ағзаның функциялары мен жүйелерін сақтау талдағыштарын пайдалана отырып, білім беру процесін құруды болжайды.

- ♦ оқыту мен тәрбиелеудегі іс-әрекет принципі- баланың денсаулығы мен сақтық мүмкіндіктеріне сүйене отырып, жоғары психикалық қызметтердің, яғни ең алдымен тіл мен ойлаудың сенсомоторлық қызметін дамытуға, денсаулық мүмкіндігі шектеулілігінің әсерінен бос қалған өмірлік, практикалық тәжірибесінің орнын толтыруға, ситуациялық іс-әрекеттік және тағы да басқа қарым-қатынас түрлерін дамытуға жағдай жасауға, оқыту процесінде қарым-қатынас пен іс-әрекет жасауға ынталандыруға, әлеуметтік өзара қарым-қатынас дағдыларын игеруге көмектеседі.

- ♦ шығармашылық белсенділік принципі әрбір адамға шығармашылық қызметке құқық беру, өзінің шығармашылық әлеуетін дамыту және физикалық ауытқушылыққа қарамастан, оқу және еңбек процесінде оны жүзеге асыру мүмкіндігі.

Біз әзірлеген модель мынадай компоненттерден құралады: мақсаттылық, мазмұндылық, процессуалдық, бағалау-нәтижелі.

Мақсаттылық компоненті инклюзивтік білім беру жағдайында оқушылармен жұмыс істеуге болашақ мұғалімді дайындаудың мақсаты мен міндеттерін тұжырымдауды көздейді.

Мақсаттың үш аспектісі болады:

«мінсіз немесе оның ойша ұсынылатын нәтижесі»;

- ♦ мұғалімнің болашақ кәсіби қызметіне тұлғаның дайындығын сипаттауға қойылатын талаптар деңгейі (тұлғаның кәсіби жарамдылығы мен кәсіби дайындығының параметрлері, кәсіби маңызды қасиеттер, тұлғалық даму компоненттерінің жетістіктерінің деңгейлері, жеке тұлға тәжірибесі, эмоциялық-ерік және мотивациялық сала, жеке тұлғаның креативтілігі мен шығармашылық белсенділігі және т.б.);

- ♦ оқу қызметінің субъектісі ретінде әрекет ете бастаған тұлға қабылдаған оқу қызметіндегі жетістіктер деңгейі мен мақсаттар иерархиясын өрістетудің тұтас және динамикалық процесі.

Модельді құру мақсаты: әр оқушы үшін өз пәнін бейімдеуге қабілетті инклюзивті білім беру жағдайында заманауи білікті мұғалімді жұмысқа дайындау, оқыту процесін тиімді құру үшін ғылым мен техникада заманауи әдістемелерді қолдану.

Мазмұндық компонент пәндердің теориялық негіздерін және жалпы кәсіптік ғылымды қамтиды. Жүйенің мазмұндық компоненті пәндер бойынша анықталып, оның құрамдас бөлшектерімен сипатталады. Оқыту мазмұны әлеуметтік, нақты-тарихи, психологиялық талаптарды, білім алушылардың жеке-тұлғалық даму талаптарын ескере отырып жинақталады. Сонымен қатар ол түрлі салалардағы мазмұнды қалыптастырудың арнайы принциптерімен анықталады.

Процестік компонент оқытудың әдістері, құралдары мен нысандарын пайдалануды және болашақ мамандарды сапалы даярлауға бағытталған процесті реттеуді талап етеді. Бұл компоненттің функциясы – мазмұнның логикасына және қойылған мақсатқа сәйкес оқу процесін құру болып табылады. Болашақ мұғалімді инклюзивті білім беру жағдайында жұмысқа дайындау процесі оқушылардың жеке ерекшеліктеріне қатысты мұғалімнің ерекше мәдениетін қалыптастыруды, олардың мүмкіндіктерін ескере отырып материалды бейімдеуді көздейді.

Креативті оқыту әдістерін біз студенттермен практикалық сабақтарды өткізу барысында қолданамыз, олар теориялық білімді жалпылауға және оларды мұғалімнің практикалық қызметінде іске асыру жолдарын табуға мүмкіндік береді. «Кластерлер» әдісін қолдану оқу барысында рефлексияға және ақпаратты графикалық ұсыну ептілігін қалыптастыруға ықпал етеді. Жобалар әдісі әртүрлі пәндер сабақтарында қолданылады, бұл білім беру процесін тұтас, жүйелі етуге мүмкіндік береді. Білім беру процесіне жобалар әдісін енгізу оқыту сапасын арттыруға үлкен мүмкіндік береді.

Біз сабақтарды нақты жоспарлауға, студенттердің өзіндік жұмысына, оны ұйымдастыруға, оқу процесінде кері байланысты күшейтуге, студенттердің оқу қызметін жандандыру және оны басқару құралы ретінде шығармашылық тапсырмаларды қалыптастыру процесінің әрбір компонентінде қолдануға ерекше көңіл бөлеміз.

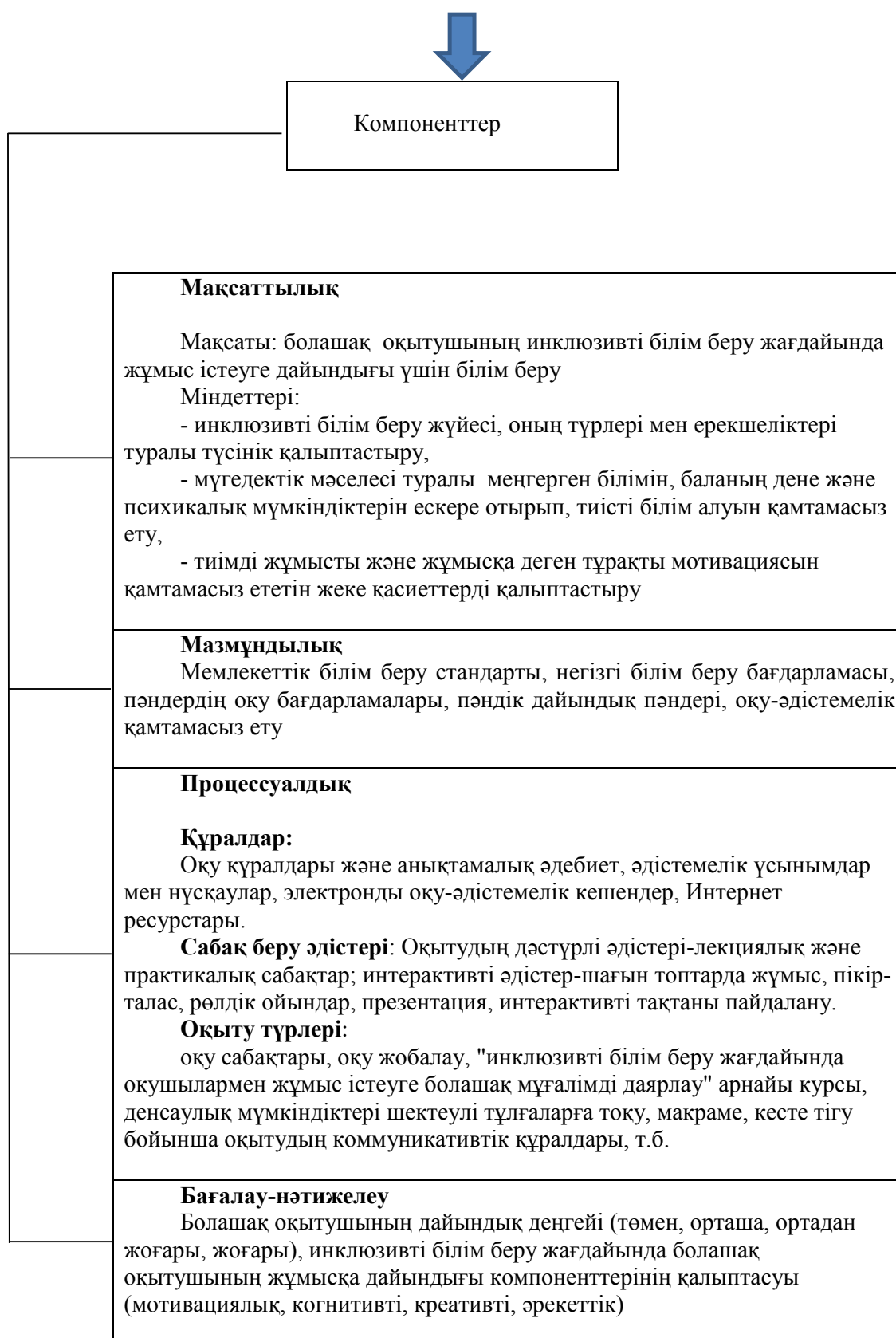
Бағалау-нәтижелі компоненті оқу процесін және оқушылардың контингентін құрудың ерекшеліктерін ескере отырып, болашақ мұғалімнің алдағы жұмысқа дайындығының көр-

сеткіштерімен және деңгейімен сипатталады. Бұл компонент инклюзивті білім беру жағдайында оқушылармен жұмыс істеуге болашақ мұғалімнің дайындық деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін диагностикалық аппаратты құрумен байланысты.

Инклюзивті білім беру жағдайында болашақ мұғалімдерді оқушылармен жұмыс жасауға даярлаудың құрылымдық моделі 1-суретте толықтай көрсетілген.

Болашақ мұғалімдерді инклюзивті білім беру жағдайында оқушылармен жұмыс істеуге дайындауда болашақ мұғалімдердің шығармашылық нәтижелерін бақылау және бағалау ерекше маңызға ие. Бағалау компоненті білім беру бағдарламасын меңгеруінің, тұлғаның кәсіби шеберлігінің және дағдысының, кәсіби маңызды қасиеттерінің қалыптасуын және оларды қадағалау әдістемелерін бағалау критерийлерін, көрсеткіштерін белгілейді, мониторинг бағдарламасы икемділік пен әртүрлілік, позитивті перспективалар мен өзін-өзі басқару, өзін-өзі іске асыру, өзін-өзі жетілдіру қағидаттарына негізделген. Бұл ретте мониторинг мемлекеттік стандарт шеңберінде студент – болашақ мұғалімдердің білім деңгейін анықтап және бағалап қана қоймай, сонымен қатар инновациялық тәсілдерді одан әрі жетілдіру мақсатында жобалау үшін ақпараттық-аналитикалық база ретінде қызмет етеді, педагогикалық процесте әрбір студенттің тұлғалық және жеке даму нәтижелерін жобалауға ықпал етеді. Икемділік пен әртүрлілік принципін жүзеге асыру студенттерге кәсіби даярлықтың жеке бағдарламаларын жасауға қажетті жеке мүмкіндіктер мен бейімділікті ұғынуға көмек көрсетуді көздейді.

Сурет 1 – Инклюзивті білім беру жағдайында болашақ мұғалімдерді оқушылармен жұмыс жасауға даярлаудың құрылымдық моделі

Ескертпе: Авторлармен құрастырылған.

Қорытынды

Инклюзивті білім беру – бұл денсаулығында ақауы бар немесе мүмкіндігі шектеулі барлық балалардың мұқтаждықтарын көзге ала отырып, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім нәрін сусындауын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісінің дамуы болып есептеледі. Мұндай оқыту балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерінің орнын толтырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. ИББ нәтиже көрсетсе, МШБ жағдайлары әлдеқайда өзгереді. Біріктіре оқытатын мекемелерде білім алған балалар адам құқығы туралы да мәлімет ала алады, машықтанып үйренеді. Осының негізінде инклюзивті білім берудің ұстанымдары туындайды [9, 96 б.].

ИББ-ге көшу бойынша үдемелі жұмыс жүргізілуде: ДМШ балаларды жалпы білім беру процесіне енгізу бойынша негізгі нормативтік құқықтық база құрылды, тиісті жағдайлар қамтамасыз етіледі («кедергісіз орта», материалдық-техникалық жабдықтау, түзету және оңалту іс-шаралары) және т.б. көрсетілген іс-әрекеттер инклюзивті мектептер мен мектепке дейінгі ұйымдардың санын біртіндеп ұлғайтуға ықпал етеді, бұған жоспарлы және жүйелі қызмет ықпал етеді, ол ҚР-да заңды түрде бекітілген ИББ-ге; ДМШ тұлғаларға толерантты қарым-қатынасты қалыптастыру бойынша БАҚ-тың қарқынды қызметі; ДМШ тұлғаларға ұйымды таңдаудың нақты мүмкіндігін ғана емес, сонымен қатар олар жалпы білім беретін ұйымдарды таңдаған жағдайда да түзету-психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік сүйемелдеуді ұсынатын жалпы білім беретін және арнайы (түзету) ұйымдардың (шағын орталықтар, ата-аналарға арналған кеңес беру пункттері, РО, логопункт, түзету кабинеттері және т.б.) түрлерін; дамуында бұзылулардың кешенді диагностикасы, ерте түзету-педагогикалық қолдау жүйесін құру және т.б.; жалпы білім беру ұйымдарында кедергісіз орта жоспарлы құру; жалпы білім беру педагогтарының біліктілігін арттырудың біртіндеп қалыптасатын жүйесі, оларды ДМШ балалармен педагогикалық қызметке дайындау және т.б. [10, 236 б.].

Студенттердің кәсіби және пәндік білімі мен ептілігінің, қызығушылығының, бейімділігінің, жеке қажеттіліктері мен мүмкіндіктерінің деңгейін диагностикалау оқыту процесіне кәсіби құзыреттілік жолында өз қызметіне әртүрлі бағалау қатынастарын енгізуді көздейді.

Өзірленген тәжірибелік-бағдарланған модель инклюзивті білім беру жағдайында студенттермен жұмыс істеуге болашақ білікті педагогтарды дайындау процесін ұйымдастыру үшін негіз болып саналады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. – М., 1980. – 228–232 с.
- 2 Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития: инновационный курс. – Қазан, 2016. – 565 с.
- 3 Бондарев В.П. Концепции современного естествознания. – Москва, 2003. – 464 с.
- 4 Алехина С.В., Зарецкий В.К. Инклюзивный подход в образовании в контексте проектной инициативы «Наша новая школа». – М., 2010. – 104–116 с.
- 5 Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика. Учеб.пособие для студ. высш.пед.учеб. заведений. – Москва, 2014. – 576 с.
- 6 Гузеев В.В. Эффективные образовательные технологии. – М., 2017. – 96 с.
- 7 Қазіргі ғылыми білім контекстіндегі педагогика тілі / Бүкілерос материалдары, методолог.конф. – М., 2018. – 38–47 с.
- 8 Сүлейменова Р.А Мүмкіндігі шектеулі балалардың интеграция тәсілі ретінде әлеуметтік түзету-педагогикалық қолдау көрсету. Негізгі білім беру саласында арнайы білім беру қажеттіліктері бар балалардың енгізу мәселелері. – Алматы, 2002. – 214 с.
- 9 «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. – Алматы: «Литера», 2017. – 96 с.
- 10 Мовкебаева З.А., Оралканова И.А. Включение детей с ограниченными возможностями в общеобразовательный процесс. Учебное пособие. – Алматы: ИП «Сагаутдинова М.Ш.», 2014. – 236 с.

REFERENCES

- 1 Anan'ev B.G. (1980) Izbrannye psihologicheskie trudy. M., 228–232 pp. (In Russian).
- 2 Andreev V.I. (2016) Pedagogika tvorcheskogo samorazvitiya: innovacionnyj kurs. Kazan, 565 p. (In Russian).
- 3 Bondarev V.P. (2003) Konceptii sovremennogo estestvoznaniya. Moskva, 464 p. (In Russian).
- 4 Alehina S.V., Zareckij V.K. (2010) Inkluzivnyj podhod v obrazovanii v kontekste proektnoj iniciativy «Nasha novaja shkola». M., 104–116 pp. (In Russian).
- 5 Slastenin V.A., Isaev I.F., Shijanov E.N. (2014) Pedagogika. Ucheb.posobie dlja stud. vyssh.ped.ucheb. zavedenij. Moskva, 576 p. (In Russian).
- 6 Guzeev V.V. (2017) Jefferektivnye obrazovatel'nye tehnologii. M., 96 p. (In Russian).
- 7 Qazırgı ğylymı bılım kontekstindegi pedagogika tılı / Bükıleros materialdary, metodolog.konf. M., 2018. 38–47 p. (In Kazakh).
- 8 Cüleimenova P.A (2002) Mümkindigi şekteuli balalapdyń integrasia täcili petinde äleumettik tüzetu-pedagogikalyq qoldau köpsetu. Negizgi bilim bepu calacynda apnaiy bilim bepu qajetiliktepi bap balalapdyń engizu mäcelelepi. Almaty, 214 p. (In Kazakh).
- 9 «Bilim tupaly» Qazaqstan Respublikasynyń Zańy. Almaty: «Litepa», 2017. 96 p. (In Kazakh).
- 10 Movkebaeva Z.A., Opalkanova I.A. (2014) Vkljuchenie detej s ogpanichennymi vozmozhnocťami v obshheobpazovatel'nyj ppocecc. Uchebnoe pocobie. Almaty: IP «Cagautdinova M.Sh.», 236 p.

ГЕЛИШЛИ Ю.,¹

PhD, профессор.

e-mail: ygelisli@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2816-3621

КОГАМБАЕВА А.Е.,^{*2}

м.пед.н., сениор-лектор.

*e-mail: a.kogambayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0007-5073-4191

КОМЕКОВА М.О.,²

м.гум.н., сениор-лектор.

e-mail: m.komekova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-7203-2130

¹Университета Гази,

г. Анкара, Турция

²Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

СТРУКТУРНАЯ МОДЕЛЬ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ К РАБОТЕ СО СТУДЕНТАМИ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Любой человек имеет право на образование. Образование обучающихся в целом является основным и важным условием их социализации. Идеология инклюзивного образования отвергает любую дискриминацию и настаивает на создании исключительных условий для студентов с особыми образовательными потребностями. По этой теории студенты могут получить полноценное образование, при этом нужно уметь уважать их особенности. Высшие учебные заведения должны принимать студента независимо от его физических, интеллектуальных, социальных, эмоциональных, языковых или других характеристик и искать пути решения проблемы. В настоящее время в стране также ведется процесс внедрения инклюзивного образования в структуру общеобразовательных учреждений. С учетом этих вопросов в статье речь пойдет о структурной модели подготовки будущих преподавателей к работе со студентами в условиях инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, социальная адаптация, студенты с ограниченными возможностями, профессиональная подготовка, педагогика.

GELİŞLİ Y.¹

PhD, professor.

e-mail: ygelisli@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2816-3621

KOGAMBAYEVA A.E.,^{*2}

m.p.s., senior lecturer.

*e-mail: a.kogambayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0007-5073-4191

KOMEKOVA M.O.,²

m.h.s., senior lecturer.

e-mail: m.komekova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-7203-2130

¹Gazi University,

Ankara, Turkey

²Turan University,

Almaty, Kazakhstan

STRUCTURAL MODEL OF PREPARING FUTURE TEACHERS FOR WORKING WITH STUDENTS IN THE CONTEXT OF INCLUSIVE EDUCATION

Abstract

Any person has the right to education. Education of general education students is the main and most important condition for their socialization. The ideology of inclusive education puts forward the creation of special conditions for students with special educational needs, excluding any discrimination. According to this theory, Students can get a full-fledged education, while it is necessary to be able to respect their features. Higher education institutions need to accept the student, regardless of his physical, intellectual, social, emotional, linguistic or other characteristics, and look for ways to solve the problem. Currently, the country is also undergoing the process of introducing inclusive education into the curriculum of general education institutions. Taking into account these issues, the article discusses the structural model of preparing future teachers for working with students in the context of inclusive education.

Key words: inclusive education, social adaptation, students with disabilities, professional training, pedagogy.

IRSTI 14.35.09
UDC 378.147

<https://doi.org/10.46914/2959-3999-2024-1-3-44-54>

GOLOVCHUN A.A.,*¹

c.p.s., associate professor.

*e-mail: al_tina@inbox.ru

ORCID ID: 0000-0002-7312-0914

BUZELO A.S.,¹

c.phil.s., associate professor.

e-mail: a.buzelo@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-5457-1237

YANQIU WU,²

PhD, associate professor.

e-mail: 254319172@qq.com

ORCID ID: 0000-0001-7457-1867

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

²Zhejiang Yuexiu University

of Foreign Studies,

Shaoxing, China

RESEARCH COMPETENCE FOR PRE-SERVICE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS THROUGH THE LENS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract

We hope to believe that our research makes a certain theoretical and practical contribution to the development of a research competence of future foreign language teachers through the lens of sustainable development. We offered a definition of the research competence of future foreign language teachers as a complex and multifaceted concept that had not received the detailed consideration in the existing literature before. We have studied and identified abilities comprising the core of the research competence. The principles of the educational process aimed at the development of research competence of pre-service teachers have been highlighted. The model of future foreign language teachers' research competence development has been constructed through experimental work was provided to show the efficiency of the model designed.

Key words: research competence, future teachers, foreign language, model, digital resources, sustainable development.

Introduction

Sustainable development plays a crucial role in developing research competence among pre-service teachers of foreign languages by equipping them with the critical, analytical, and practical skills necessary to address global challenges in their future teaching careers. This integration fosters an interdisciplinary approach to education, enabling future educators to contribute meaningfully to sustainable practices in their classrooms and communities.

Pre-service teachers of foreign languages need to grasp the interconnected nature of global challenges such as environmental issues, cultural diversity, and social equity. Research competence allows them to analyze these issues within the context of foreign language education. Tilbury [1] emphasizes that equipping future educators with research skills promotes critical engagement with sustainability topics, enhancing their ability to create relevant and impactful teaching strategies.

Sustainable development requires an interdisciplinary approach, which is particularly relevant for foreign language education. Pre-service teachers are encouraged to explore the intersections between linguistics, cultural studies, and sustainability. By conducting research on topics like language and

environmental communication, or the role of cultural narratives in promoting sustainable behaviors, they gain the ability to integrate these themes into their teaching.

Research competence fosters critical thinking, a key skill for addressing sustainability challenges. The concept of critical pedagogy underscores the need for educators to empower students to question societal norms and propose innovative solutions. Pre-service teachers trained in research methodologies can apply these principles to investigate and develop teaching practices that address sustainability-related topics in culturally sensitive ways.

Reflective practice is essential for both teaching and research. Pre-service teachers engage in action research to evaluate their teaching strategies and their impact on learners' understanding of sustainability. Methodologists emphasize the importance of reflection in professional growth, which aligns with the need for educators to continuously adapt and innovate their methods to include sustainable development principles. Digital literacy and technology play a critical role in sustainability research. Pre-service teachers can use digital tools to conduct research on global issues, collaborate with peers worldwide, and access a wealth of multilingual resources. These competencies also prepare them to teach sustainability topics effectively, leveraging online resources and virtual collaborations.

Embedding sustainability into teacher education helps cultivate a research-oriented mindset. Pre-service teachers are encouraged to investigate the role of language in promoting SD goals, such as gender equality, climate action, and peacebuilding. This approach is supported by UNESCO's framework for Education for Sustainable Development (ESD), which highlights the importance of research in achieving these goals [2]. Sustainability is a dynamic and evolving field, requiring educators to remain lifelong learners. Developing research competence ensures that pre-service teachers are equipped to adapt to new challenges, update their knowledge, and contribute to academic and professional discourses on sustainability in education.

The role of sustainable development in the research competence development of pre-service foreign language teachers is multifaceted. It enhances their ability to critically analyze, reflect, and innovate, enabling them to integrate sustainability principles into their teaching practices effectively. By fostering a research-oriented mindset, interdisciplinary skills, and reflective practices, sustainable development becomes an essential component of teacher education, preparing future educators to inspire their students toward a sustainable future.

Such situation is justified and supported by foreign scientists and methodologists as well. Bridget Somekh (2006) allocated eight methodological principles of research: research is represented in flexible cycles, involving the collection of data about the topic of investigation, analysis and interpretation of those data, planning of strategy in order to bring about positive changes and evaluation those changes through data collection. Research is conducted by a collaborative partnership of participants and researchers; it involves the development of knowledge and understanding of a unique kind; research starts from a vision of social transformation and aspiration for grater social justice for all. Research involves a high level of reflexivity and sensitivity in mediating the whole research process; research involves exploratory engagement with a wide range of existing knowledge in order to test its explanatory power and practical usefulness. Research engenders powerful learning for participants through combining research with reflection on practice; research locates the inquiring in understanding of broader historical, political and ideological contexts that shape and constrain human activity [3, pp. 6–8].

Stephen Kemmis, Robin McTaggart and Rhonda Nixon (2014) stress that «...research involves the investigation of actual practices, not practices in the abstract. It involves learning about the real, concrete, particular practices of particular people in particular places. Through research people can come to understand how their educational practices produced particular cultural-discursive, material-economic, and social circumstances that pertain at the particular place at a particular moment in a history, and how their practices are reproduced in interaction in a particular setting because of persistence of these circumstances and their responses to them» [4, p. 21].

Craig A. Mertler (2017) points out: «...classroom teachers are the consumers of the educational research. It is essential for them to have a basic understanding of key terms and essential concepts related to the notion of research. Research involves the application of the scientific method to educational topics, phenomena, or questions in research answer. Educational research is typically carried out in the following manner: specify the topic, about which a concern exists; clarify the specific

problem, on which the research will focus; formulate research questions or hypothesis concerning the main problem; carry out procedures by which data are collected; analyzed and interpreted; state the findings determined as a result of the data analysis; draw the conclusion related the original research question» [5, p. 6].

David Coghlan (2019) defines action research as «...an emergent inquiry process in which applied behavioral science knowledge is integrated with existing organizational knowledge and applied to address real organizational issues. It is simultaneously concerned with bringing about change in organizations, in developing self-help competencies in organizational members and adding to scientific knowledge» [6, p. 5].

The analysis of the works confirms that the research skills are the main components of the professional activity, which must be formed and developed through CLIL project for the new format foreign language teachers. The teacher's professional activity is incomplete if he does not educate himself and does not take responsibility for the research activities. These essential aspects of the teachers' development are integrated into the concept of "professional competence", giving this phenomenon a certain universal character. Here a major issue in the uncertainty and multiplicity of understandings of competence is and how the concept is defined. All definitions disseminate and it is hard to reach one exact meaning. In this case, it is reasonable to define the concept 'competence' focusing on common dictionaries of different authors. Webster dictionary defines competence as the quality or state of having sufficient knowledge, judgment, skill, or strength [7]. According to Z. Zhao «...competence is not a simple objective fact, but an individual character; competence determines the speed, difficulties and consolidation of the process in which people master the important skills required by conducting activities; it is a contextualized ability to respond adequately to specific situations and demands» [8, pp. 168–172]. According to M. Mulder «...competency is an element and characteristic of competence; a competency is a part of generic competence, it is a coherent cluster of knowledge, skills and attitudes which can be utilized in real performance contexts» [9, p. 16]. The term «professional competence» was first proposed and classified by H. Roth. Within the frame of professional competence, the scientist allocates self-competence, specialized competence, method competence and social one. This classification represents several dimensions of professional competence: (a) activity subject: competence can be developed by handling relevant incidents and facts; (b) environment: competence development needs certain environment like family, company and society; (c) willingness: competence involves individual motivation and depends on the willingness to accept challenges rather than averting or refusing them. The analysis of this issue helped us to understand that professional competence of future foreign language teachers means the development of creative individuality, susceptibility to the formation of educational innovations and ability to provide a research with the help of digital resources.

The issues of research activity of the teacher and preparation for it were repeatedly raised and considered in science. M. Stavruk and L. Danilyuk made a contribution to the development of these questions. The nature of the teacher's research activities, the mechanism of forming his professionalism, the issues of leadership and organization of students' activities through CLIL project have been disclosed and highlighted in their work. By research competence, they understood a set of personality-meaningful research knowledge, skills, experience, value orientation, behavioral models formed in the process of research. The content of the research competence is determined by its components – cognitive (a set of knowledge and concepts necessary for the formulation and solution of research problems), motivational (awareness of the importance of research activities by the researcher), indicative (the ability to establish the need for some knowledge and create an algorithm for obtaining this knowledge) and operational or technological components (the ability to perform certain research actions to solve problems) [10, p. 186].

We think that above mentioned competence can be successfully developed through CLIL project. As the main advantages of CLIL project in the process of research competence acquisition, the following ones can be named: the possibility to get acquainted with the way of scientific community; great amount of tools for future teachers (audio and video devices, television and radio broadcasts, conferences, chatting, e-mail, forum, web logs, message boards, Internet-based communication. Involvement in participating in Web-projects; removing the time and space limitations, which allows to provide research autonomously at different rates and levels, without interruptions, time pressure and social anxiety and immediate feedback and error analysis.

Materials and methods

The first method we used was the method of modeling. Modeling as a method of research is widely used in humanitarian sciences. Modeling is the process of developing, constructing of scientific hypotheses about the nature of the phenomenon under investigation. Modeling is used when it is difficult to investigate any properties and functions of the research object. It is a method of indirect knowledge, when the information about the object under research is obtained by studying of a “proxy ones”. Thus, a model serves as a kind of a tool for cognition: a model is a connecting link between a researcher and the object of the research, and therefore it is a mean by which the research is conducted. It is important to note that a number of requirements should be considered during the construction of the model: the completeness of the model is the ability to reflect all the features of original objects and phenomena. Simplicity and validity – the model’s ability to provide explanations and reasons for the observed phenomena.

Adequacy – the model should demonstrate maximum similarity with the simulated object; rationality – economical and reasonable use of all necessary resources during the model application; accuracy – the ability to perform the required operations in the course of the study of an object, and obtaining corresponding results using those formal tools that are provided by the model. The modeling process can be divided into four main aspects: the construction of the model, the study of the model, the transfer of the gained knowledge about the model to the original object, the practical application of the gained knowledge. Therefore, it is necessary to establish similarity between the model object and the original one. It requires sufficient knowledge about the original object, it is necessary to determine the “cognitive opportunities” of the constructed model of the studied object or phenomenon. The model must reflect the essential features of the original object, but it should not be identical to the original one.

Results and discussion

In addition, we developed the principles of future teachers’ research competence development based on CLIL project. In the light of the development of a cognitive approach in pedagogics such concept as a “cognitive study” is aimed at development of entire set of intellectual abilities and skills and gives rise to the learning process as well as the ability to be adapted to the new conditions. L. Akhmetova believes that the «use of a principle of cognitive study allows the combining of natural, subjective, mental and rational foundations of an individual into the whole by interrelated activities, discussions, considerations and self-control. It enhances the effectiveness of the development of an intellectual system of the personality» [11, p. 49].

The principle of a problematical character. Problem-based training as a method implies not only the obtaining of the new knowledge, but also learning the new ways of actions, as well as understanding of conditions under which these actions can be implemented in the most successful manner. Problem-based training examines the features of the obtaining information by solving a problem situation. N. Morozova points out that «a problem situation characterizes the certain mental state of a student that occurs when performing the task, which requires discovering (assimilation) of the new knowledge about the subject, methods or conditions of the task. Assimilation or discovering of something new in this case coincides with the changes in mental state of the student, which is a micro stage in his development» [12, pp. 43–51].

The principle of the scientific nature of the material allows us to discard the dubious data, which have literally been abundant in the media lately. M.N. Skatkin says that the educational material should not contradict to the data of science [13]. L. Ya. Zorina came to the conclusion that the principle of scientific nature was the correspondence of educational material to the level of modern development of science; it is a selection of content, contributing to the formation of ideas about the methods of scientific cognition and demonstrating the most important laws of the process of scientific cognition. The model should be built on the the principle of consistency. As a result of successful assimilation of the content, the student should develop a certain system of structural connections between the individual components, not an isolated chaotic picture. The principle of consistency facilitates the transition from learning to self-education, develops the creative activity of the participants in the

learning process. The principle of advanced learning allows including information that should be studied later. This principle determines the better assimilation of new material.

Moreover, we should consider the principle according to which the selected material should use cross-curricular connections. The use of interdisciplinary connections is one of the most difficult methodological problems [14, pp. 669–682]. Cross-curricular connections make it possible to plan the study of the material, to save precious study time.

The principle of contextual training. A. Verbitsky, the founder of the competence approach in training, emphasizes the fact that the changing of the social and working environment will require a specialist to be competent in the field of household, cultural and leisure activities, to be tolerant to cultural differences, to be adaptable to new situations, to be responsible for the quality of his work [15, pp. 39–46]. The principle of reflective learning. Reflection to a certain extent is a meta-cognitive process, which is the phenomenon of human thinking aimed at analyzing the ways of human cognition, awareness of the results.

To construct a model of the research competence development through CLIL project was important to determine the abilities, which must be developed among students, future foreign language teachers. The motivational stage of the model gave rise to the formation of the ability to define the meaning and ideological content of the research; to determine the focus of the research activity; to set the achievable goals. To analyze the current state of a problem; to search necessary information; to analyze the obtained information; to highlight the most important facts and omit insignificant ones; to systematize knowledge; to compare facts and draw conclusions; to evaluate critically the information received. The input stage was necessary to form instrumental and technological abilities, which involved the ability to use various technical devices and computer technologies, to extract information from different sources, to represent information in generalized form and to use it efficiently. These skills are multifaceted. The considerable intellectual development, manifestation of such qualities as abstract and algorithmic thinking, self-reflection, and self-determination are required in order to develop such abilities (for example, the choice of relevant information requires the development of personal qualities such as independence and criticality). Different types of actions are necessary as well: the ability to act autonomously, to use interactive modes, to enter various social groups and to operate within them. The output stage of the research competence development was a stage of a pragma-oriented nature, which involved the ability to provide an objective assessment of the work; to prove the validity of the obtained results during the research and the significance of the results; to use new knowledge in practice.

It is important to notice, that these abilities can be formed if the students have self-reflection as well as the ability to explain their point of view and provide arguments. Thus, we can conclude that research competence is a complex and multi-dimensional component of the professional competence of an expert, which consists of a number of inherent skills, which can be formed on the bases of certain personal qualities. On first inspection, it might appear that specified abilities do not represent a fundamentally new component of the research competence of the foreign language teacher, but we believe that a number of new features complements these abilities. We agree that the ability to determine the aims of research has always been the part of the teachers' activity, but in connection with the development of scientific progress, and emergence of new opportunities in implementation of communication and information activities, the methods and ways of the aims determination would be fundamentally different. The ability to analyze, synthesize information, compare facts, identify existing problems acquire a new character, due to the fact that the researcher is faced with lots of opinions and views in the study of a specific problem, which often can be quite opposite, but some are not quite justified. The ability to fulfill the text activities vary with emergence of new types of texts, such as information blog or wiki, which possess their own characteristics and require new skills from students. Instrumental and technological skills are completely new skills, as they are associated with the use of modern technical devices, technologies and determine the ability to navigate a huge flow of information.

Before the application of our model, we had to find how far future foreign language teachers realize the importance of research competence and whether they understand that a research competence is a part of their professional activities. We questioned 60 students of the 3rd course who are going to work at school as a teacher of foreign languages at the secondary school after the graduation of BA University program.

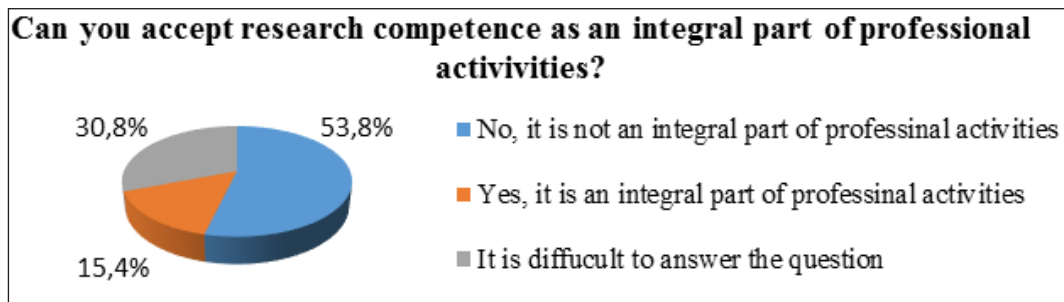

Figure 1 – The results of the questioning showing how far future FL teachers accept research competence as an integral part of their professional activities

Note: Compiled by authors.

The results of the first picture show that 53.8% of the students do not realize that research competence is an integral component of their future career. Only 15.4% of respondents understand that their professional activities will certainly include research activities and 30.8% of future teachers had difficulties with answering the question. Old educational program is one of the reasons of such results. It does not have a specific course of research to form appropriate competence. Unfortunately, above mentioned educational program does not allocate hours for teachers and students to understand the procedure of research within the frame of secondary school. However, administration of secondary school makes their pupils to conduct simple research under the supervision of the teachers and defend their scientific projects at the level of regions and republic. How is it possible if our teachers do not know how to supervise their pupils, how to conduct a research?

The results of the second picture show that 38.5% of respondents would use ICT to conduct a research; others think that paper textbooks, journals and face-to-face contacts are more efficient. Therefore, the results of questioning demonstrate the necessity to organize a specific work for students to form a research competence.

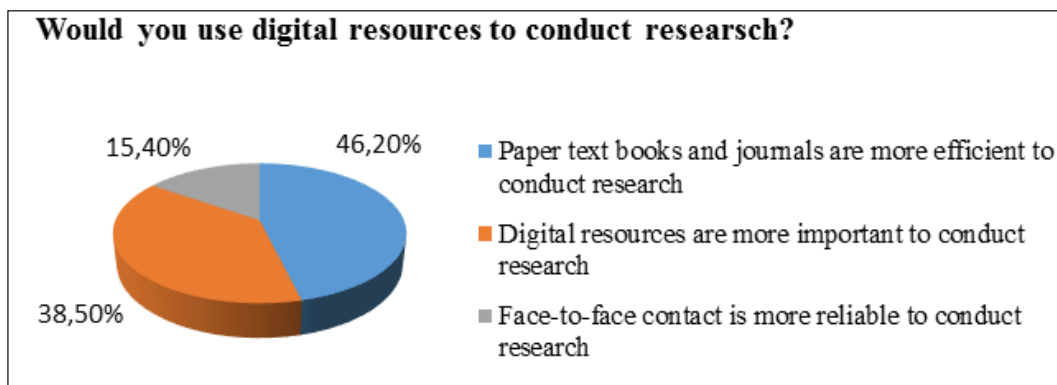

Figure 2 – The results of the questioning showing the significance of ICT in the process of research competence development

Note: Compiled by authors.

Experimental verification (as a third method of research) of the proposed model has been conducted based on Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages in January 2024. A total number of 16 lessons (32 academic hours) in natural learning environment of the university in accordance with the schedule have been given. During the planning stage, we have identified control and experimental groups with 30 students in each. There were future teacher of foreign languages – the students of the 3rd course of 5B011900 University program. The model constructed by us with the use CLIL project and implemented in experimental groups was a variable dimension of the experimental work. In experimental groups, the learning course and content were formed in accordance with the model proposed by us, which was presented by three stages and set of exercises.

During the 3rd stage, the students had to present an independent CLIL project. The work was carried out in mini-groups of 3–5 people where each group was engaged in implementation of the idea that had been suggested by previous stages. The CLIL project work was realized with the help of few steps, which included the step of planning where the discussion of the topic in mini-groups took place in order to determine the direction of the research work. The organizational step of the project work determined the periods for the project implementation, methods of the research work; allocation of the responsibilities among the students within mini-groups. During the analytical step, the students realized the independent research activity of the topic using different data collection: work with special literature, the Internet, students' personal experience, consultation with experts, observation, questioning, interview and analysis of the information received. Each student created a blog of his topic, which served as his personal diary. During the work under the CLIL project, each student kept his blog for the analysis of the work and presentation of the interesting facts he found discussing the problem with interested users. Next step was a step of information consolidation. The students used their wiki page as a kind of "canvas" for a collective work, where each of them posted necessary information, corrected and explained the information already added. The result of this work was a collective article on the topic of the CLIL project. Here, the students were able to apply their creative skills to select the most optimal method of presentation, which could have different formats: screen, brochure or video.

After the experimental work, a post-experimental diagnostics of the level of research competence development was carried out in experimental and control groups. The results of the post-experimental diagnostics were based on the mathematical data processing. The dynamics of research competence development in experimental and control groups was notably different. The students from experimental groups have demonstrated the improvement of all testing parameters, while the students from control groups have not demonstrated significant improvement of the tested abilities.

Table 1 – The results of pre and post-experimental diagnostics

Parameters of research competence assessment	Cross-section	EG		CG	
		Average %	Difference in rates of growth %	Average %	Difference in rates of growth %
An ability to assess information critically and formulate the problem of research	Pre Post	2.7% 5%	+2.3	2.7% 3.3%	+0.6
An ability to collect, analyze and interpret data	Pre Post.	2.3% 4.3%	+2	2.3% 3.6%	+1.3
An ability to draw the conclusion related the original research question	Pre Post	2.1% 4%	+2	2.3% 2.6%	+0.3
An ability to apply digital resources for generating ideas and reflection	Pre Post	2.3% 4%	+1.7	2.7% 3%	+0.3
An ability to prove the significance of the obtained results with arguments in proper English language	Pre Post	1.7% 4.3%	+2.6	2.1% 3.3%	+1.2
An ability to identify the areas for practical application of the results	Pre Post	2.1% 4.6%	+2.5	2.3% 3.6%	+1.3
Average	Pre Post	2.2% 4.3%	+2.1	2.4% 3.2%	+0.8
Note: Compiled by authors.					

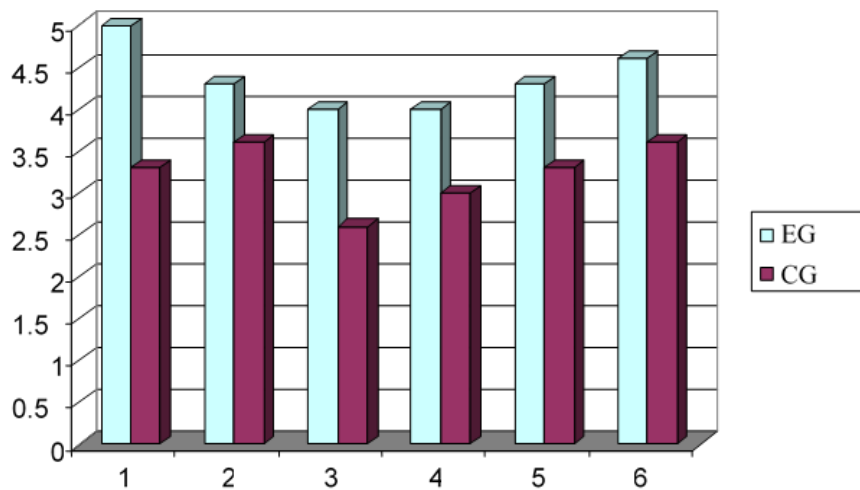

Figure 3 – The results of post-experimental cross-sections in EG and CG

Note: Compiled by authors.

1. An ability to assess information critically and formulate the problem of research. 2. An ability to collect, analyze and interpret data. 3. An ability to draw the conclusion related the original research question. 4. An ability to apply digital resources for generating ideas and reflection. 5. An ability to prove the significance of the obtained results with arguments in proper English language. 6. An ability to identify the areas for practical application of the results

Conclusion

We hope that our research makes a certain theoretical and practical contribution to the realization of the main principles of sustainable development. We offered a definition of the research competence of future foreign language teachers as a complex and multifaceted concept that had not received the detailed consideration in the existing literature before. We have studied and identified abilities comprising the core of the research competence (the abilities to analyze, synthesize information, compare facts, and identify existing problems; the abilities to fulfill the text activities, such as information blog or wiki). The principles of the educational process aimed at the development of research competence of the above mentioned students have been highlighted (the principle of a problem-based training implies not only the obtaining of the new knowledge, but also learning the new ways of actions. The principle of the cognitive activity of the student of an educational process. The principle of contextual training. The principle of reflective learning. Reflection to a certain extent is a meta-cognitive process, which is aimed at analyzing the ways of human cognition, awareness of the results). The model of future foreign language teachers' research competence development through CLIL project has been constructed. Experimental work was provided to show the efficiency of the model designed. The course of the experimental work proved that organization of training aimed at future teachers' research competence development on the basement of CLIL project facilitates the motivation of the students to acquire above mentioned abilities. It showed the qualitative improvement of information processing by students, the tendency to critical assessment of information. It increased the speed of work with a text – its analysis, comparison and synthesis, developed the creative abilities, professional activity, self-reflection and commitment to continuous development and improvement. Thus, describing the abilities acquired by students at every stage of research competence formation can be characterized as follows: the future FL teacher is able to formulate a problem of research independently and select an object to be tested based on the need arising in his practice and relating to different areas of his activity. The future FL teacher is able to make logical and reasonable conclusion based on analyzed information, express personal opinion about the problem under investigation with

the identification of areas to be further developed or considered. The future FL teacher is able to see the meaning and ideological content of his research work since he is widely familiar with the problem and he is personally interested in solving it; the future FL teacher foresees the emotional experience connected with the results obtained from forthcoming research activities. The future FL teacher can independently determine the goals and tasks of the research and evaluate its relevance, as well as design a possible result of this work, and predict the degree of significance of this result for the solution of a specific problem in a particular area of the professional activity. The future FL teacher has a creative imagination, ability to think critically, to consider the problem from different point of views, to apply the techniques for generating ideas and creative reflection; the future FL teacher chooses the ways and methods of problem solving or conducting the research independently guided by the purpose, tasks and innovative approaches of his activity. The future FL teacher can give an objective assessment of the research; prove the significance of the results with arguments in proper English language. He identifies the areas for practical application of the results; moreover, he actively uses the results of his research in his everyday practice. He is able to create information resources for information consumers.

REFERENCES

- 1 Tilbury D. Education for Sustainable Development: An Expert Review of Processes and Learning. UNESCO. 2011.
- 2 Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives / UNESCO Publishing. 2017.
- 3 Somekh B. Action Research a Methodology for Change and Development. Open University Press, 2006. P. 6–8.
- 4 Kemmis S., McTaggart R., Nixon R. The Action Research Planner: Doing Critical Participatory Action Research. Springer Science+Business Media Singapore, 2014. P. 21.
- 5 Mertler C.A. Action Research: Improving Schools and Improving Educators. Fifth Edition. Arizona State university, SAGE Publications, 2017. P. 6.
- 6 Coghlan D. Doing Action Research in Your Own organization. SAGE Publications, 2019. P. 5
- 7 URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/competence>
- 8 Zhao Z. Competence Research. In: Zhao Z., Rauner F. (eds) Areas of Vocational Education Research. New Frontiers of Educational Research. Springer, Berlin, Heidelberg, 2014. P. 168–172.
- 9 Mulder M. (ed.). Competence-based Vocational and Professional Education. Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects. 2017. P. 16.
- 10 Stavruk, M.A., Danilyuk L.G. On the issue of the teacher's professional readiness to guide the research activities of linguistic students // Historical and socio-educational thought. 2015, no. 7(2), p. 186.
- 11 Akhmetova L.V. Methods of cognitive training: psychological and pedagogical approach // Bulletin of Tomsk State Pedagogical University. 2009, no. 7 (85), p. 49.
- 12 Morozova N.N., Fadeyeva I.M. Model of research competences of a personality as the basis of quality management of scientific and research activity in a university complex // University management: practice and analysis. 2007, no. 6, pp. 43–51.
- 13 Skatkin M. Learning principles. High school didactics under the edition of M.N. Skatkin. Moscow: Pedagogics, 1982.
- 14 Hansen K.-H., Olson J. How teachers construe curriculum integration: the science, technology, society (STS) movement as “Building” // Journal of curriculum studies. 1996. Vol. 28. No. 6. P. 669–682.
- 15 Verbitsky A.A. Context training in a competence approach // Higher education in Russia. 2006. No. 11. P. 39–46.

ГОЛОВЧУН А.А.,*¹

п.ф.к, қауымдастырылған профессор.

*e-mail: al_tina@inbox.ru

ORCID ID: 0000-0002-7312-0914

БУЗЕЛО А.С.,¹

ф.ғ.к, қауымдастырылған профессор.

e-mail: a.buzelo@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-5457-1237

ЯНЬЦЮ У.,²

PhD, доцент.

e-mail: 254319172@qq.com

ORCID ID: 0000-0001-7457-1867

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²Юесю шет тілдер Чжэцзян университеті,

Шаосин қ., Кытай

ТҰРАҚТЫ ДАМУ ТҰРҒЫСЫНАН БОЛАШАҚ ШЕТЕЛ ТІЛІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЗЕРТТЕУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ

Андатпа

Біз зерттеуіміз болашақ шетел тілі мұғалімдерінің зерттеу құзыреттілігін тұрақты даму тұрғысынан дамытуға белгілі бір теориялық және практикалық үлес қосады деп үміттенеміз. Біз зерттеу құзыреттілігін күрделі және көпқырлы ұғым ретінде анықтадық, ол бұған дейін ғылыми әдебиеттерде жан-жақты қарастырылмаған. Зерттеу барысында зерттеу құзыреттілігінің негізін құрайтын дағдылар анықталды. Болашақ мұғалімдердің зерттеу құзыреттілігін дамытуға бағытталған білім беру процесінің қағидаттары белгіленді. Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің зерттеу құзыреттілігін дамыту моделі құрылды, ал жүргізілген эксперименттік жұмыс әзірленген модельдің тиімділігін дәлелдеді.

Тірек сөздер: зерттеу құзыреттілігі, болашақ мұғалімдер, шетел тілі, модель, цифрлық ресурстар, тұрақты даму.

ГОЛОВЧУН А.А.,*¹

к.п.н., ассоциированный профессор.

*e-mail: al_tina@inbox.ru

ORCID ID: 0000-0002-7312-0914

БУЗЕЛО А.С.,¹

к.ф.н., ассоциированный профессор.

e-mail: a.buzelo@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-5457-1237

ЯНЬЦЮ У.,²

PhD, доцент.

e-mail: 254319172@qq.com

ORCID ID: 0000-0001-7457-1867

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

²Чжэцзянский университет

иностранных языков Юесю,

г. Шаосин, Китай

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация

Надеемся, что наше исследование внесет определенный теоретический и практический вклад в развитие исследовательской компетентности будущих преподавателей иностранных языков через призму устойчивого

развития. Предлагается определение исследовательской компетентности будущих преподавателей иностранных языков как сложного и многогранного понятия, которое ранее не получало детального рассмотрения в существующей литературе. В ходе исследования мы изучили и определили способности, составляющие основу исследовательской компетентности. Были выделены принципы образовательного процесса, направленного на развитие исследовательской компетентности будущих преподавателей. Разработана модель формирования исследовательской компетентности будущих преподавателей иностранных языков, а проведённая экспериментальная работа позволила продемонстрировать её эффективность.

Ключевые слова: исследовательская компетентность, будущие преподаватели, иностранные языки, модель, цифровые ресурсы, устойчивое развитие.

МРНТИ 14.35.09
УДК 372.4

<https://doi.org/10.46914/2959-3999-2024-1-3-55-59>

ДАРМЕНОВА А.Б.,*¹

педагог-исследователь.

*e-mail: darменова.aliya@mail.ru

ORCID ID: 0009-0003-9322-4010

АБДИКЕРИМОВА Г.С.,²

PhD, ст. преподаватель.

e-mail: Agb-06@mail.ru

ORCID ID: 0009-0004-0175-7045

¹КГУ «Общеобразовательная школа 116»,

г. Алматы, Казахстан

²Казахский национальный педагогический

университет им. Абая,

г. Алматы, Казахстан

ЭФФЕКТИВНЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ В РАМКАХ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматриваются педагогические аспекты преподавания в начальной школе, подчеркивается значимость методов обучения, индивидуального подхода к ученикам и интеграции инновационных технологий. Особое внимание уделяется стратегиям, направленным на развитие когнитивных и социальных навыков учащихся, а также роли учителя в создании эффективной образовательной среды. В ходе исследования анализируются современные педагогические подходы, оценивается их влияние на учебный процесс и предлагаются рекомендации по их улучшению.

Ключевые слова: начальное образование, педагогика, методы обучения, индивидуальный подход, образовательные технологии, развитие учащихся, роль учителя.

Введение

Обучение в начальной школе является основополагающим этапом на образовательном пути ребенка, формируя его когнитивное, социальное и эмоциональное развитие. Педагогические подходы, используемые на этом уровне, играют решающую роль в воспитании любви к обучению, формировании базовых навыков и развитии креативности. Эффективные стратегии обучения в начальном образовании включают сочетание интерактивных методов, индивидуального обучения и инклюзивной среды обучения, которая удовлетворяет разнообразные потребности учащихся.

Ключевым педагогическим аспектом начального образования является адаптация методов обучения для соответствия стадиям развития детей. Юные учащиеся получают пользу от активного участия, практического опыта и игрового обучения, которые повышают их способность усваивать и сохранять знания. Учителя также должны учитывать психологические и эмоциональные аспекты обучения, гарантируя, что учащиеся чувствуют себя в безопасности, ценными и мотивированными в учебе.

Внедрение современных технологий и инновационных методик обучения еще больше улучшает процесс обучения в начальном образовании. Цифровые инструменты, геймификация и подходы к совместному обучению помогают создавать динамичные уроки, которые поддерживают интерес учащихся и поощряют критическое мышление. Более того, поощрение позитивных отношений между учителем и учеником и содействие социально-эмоциональному обучению являются неотъемлемыми компонентами эффективной практики преподавания в начальной школе.

В статье рассматриваются основные педагогические аспекты преподавания в начальной школе, подчеркиваются эффективные стратегии, проблемы и передовые практики, которые способствуют созданию поддерживающей и обогащающей среды обучения. Понимая эти принципы, педагоги могут создать прочную основу для академического и личностного роста учеников, гарантируя их успех на будущих этапах обучения.

Материалы и методы

В исследовании используется качественный исследовательский подход, опирающийся на педагогические теории, наблюдения за классом и интервью с учителями для изучения эффективных стратегий обучения в начальном образовании. Материалы, используемые в этом исследовании, включают образовательные рамки, учебные модели и тематические исследования из различных начальных школ.

Исследование построено при использовании материала, основанного на обзоре литературы существующих педагогических теорий и передовой практики в начальном образовании; наблюдениях за динамикой класса и методиками обучения в начальной школе; интервью с опытными учителями начальной школы для получения информации об эффективных стратегиях обучения и методах управления классом; а также собственного многолетнего педагогического опыта.

В исследовании используется сочетание контент-анализа и тематического анализа для выявления ключевых тенденций и стратегий в преподавании в начальной школе. Исследование следует следующим методическим шагам:

- ♦ обзор теоретических рамок в начальном образовании для создания основы для эффективных стратегий обучения;
- ♦ анализ взаимодействия в классе для определения влияния различных педагогических подходов на вовлеченность учащихся и результаты обучения;
- ♦ проведение полуструктурированных интервью с педагогами для сбора качественной информации о передовых методах обучения и проблемах, с которыми сталкиваются в начальном образовании;
- ♦ синтез результатов для предложения практических рекомендаций по улучшению методов обучения в начальной школе;
- ♦ объединение теоретических перспектив с эмпирическими наблюдениями.

В целом исследование направлено на предоставление разностороннего обзора педагогических аспектов, которые способствуют эффективному обучению в начальной школе.

Результаты и обсуждение

Современная научно-методическая литература по педагогическим аспектам теории и практики начального образования отмечает, что сочетание интерактивных методов обучения, персонализированных подходов к обучению и интеграции технологий значительно повышает вовлеченность и успеваемость учащихся. Дифференцированное обучение позволяет учителям удовлетворять разнообразные потребности учащихся, подбирая уроки под различные стили обучения и способности. Такой подход способствует инклюзивности и гарантирует, что все учащиеся будут развиваться в своем собственном темпе.

Методологии обучения, ориентированные на учащихся, такие как проектное обучение и совместная деятельность, поощряют активное участие и критическое мышление. Эти стратегии смещают акцент с традиционного механического запоминания на более увлекательный и содержательный опыт обучения. Кроме того, создание позитивной атмосферы в классе посредством эффективной коммуникации и эмоциональной поддержки повышает уверенность и мотивацию учащихся к обучению.

Интеграция технологий в начальное образование обеспечивает инновационные способы проведения уроков и оценки успеваемости учащихся. Цифровые инструменты, такие как интерактивные доски, образовательное программное обеспечение и онлайн-ресурсы, способствуют более динамичному и интерактивному процессу обучения. Учителя, которые эффективно внед-

ряют технологии в свою педагогику, создают увлекательную и адаптивную среду обучения, которая отвечает потребностям учащихся 21-го века.

Несмотря на эти преимущества, остаются проблемы в реализации эффективных педагогических практик. Ограниченный доступ к ресурсам, разный уровень подготовки учителей и различия в бэкграунде учащихся могут повлиять на эффективность стратегий обучения. Решение этих проблем требует постоянного профессионального развития педагогов, инвестиций в образовательные технологии и принятия гибких методик обучения, которые учитывают различные потребности в обучении.

Современные педагогические подходы в начальном образовании направлены на создание инклюзивной, мотивирующей и эффективной образовательной среды. Ведущими методами являются деятельностный подход, дифференцированное обучение и интеграция цифровых технологий. Рассмотрим несколько эффективных стратегий из опыта педагогической деятельности собственного и коллег-учителей начальных классов, основанного на изученных работах известных ученых-методистов.

1. Деятельностный подход и его роль в обучении

Деятельностный подход предполагает активное участие учащихся в учебном процессе через практические задания, проекты и исследовательскую деятельность.

Суть стратегии: в рамках изучения математики младшие школьники могут решать задачи, связанные с реальными жизненными ситуациями, например, рассчитывать стоимость покупок в магазине. Это помогает не только развивать математические навыки, но и формировать прикладное мышление.

Методические рекомендации:

- ♦ использовать задания, связанные с реальными жизненными ситуациями;
- ♦ поощрять групповые проекты для развития коммуникативных навыков;
- ♦ включать элементы проблемного обучения для формирования критического мышления.

2. Индивидуальный подход в обучении

Каждый ребенок уникален, поэтому важной задачей педагога является адаптация образовательного процесса под потребности каждого ученика.

Суть стратегии: учитель русского языка может предлагать разные формы заданий для учеников с разным уровнем подготовки: сильные учащиеся получают усложненные упражнения, а дети, испытывающие трудности, выполняют задания с поддержкой учителя.

Методические рекомендации:

- ♦ применять методику адаптивного обучения, предлагая учащимся задания разной сложности;
- ♦ проводить диагностику способностей и интересов учеников;
- ♦ использовать игровые методики для повышения вовлеченности.

3. Интеграция цифровых технологий

Использование современных технологий позволяет сделать обучение более интерактивным и интересным для детей.

Суть стратегии: интерактивные доски, образовательные приложения и онлайн-ресурсы могут помочь детям легче усваивать материал. Например, в обучении иностранному языку можно использовать приложения с игровыми элементами, такие как Duolingo.

Методические рекомендации:

- ♦ внедрять в учебный процесс онлайн-платформы для контроля знаний;
- ♦ использовать образовательные игры и анимационные ролики для объяснения сложных тем;
- ♦ применять технологии дополненной и виртуальной реальности для усиления визуального восприятия.

4. Социально-эмоциональное обучение и создание поддерживающей среды

Формирование эмоционально благоприятной атмосферы в классе способствует успешному обучению.

Суть стратегии: В финских школах широко применяется методика «круг радости», когда перед началом занятий дети и учитель обсуждают свои эмоции и впечатления, создавая атмосферу доверия и поддержки.

Методические рекомендации:

- ♦ включать в программу элементы социально-эмоционального обучения;
- ♦ поощрять учеников к выражению эмоций и обсуждению чувств;
- ♦ формировать культуру уважения и сотрудничества среди детей.

Эффективное преподавание в начальной школе требует комплексного подхода, сочетающего инновационные методики, индивидуальный подход и создание комфортной учебной среды. Применение деятельностного метода, цифровых технологий и социально-эмоционального обучения помогает развивать не только академические знания, но и личностные качества детей, что играет ключевую роль в их дальнейшем образовании.

Заключение

Таким образом, педагогические стратегии в начальном образовании существенно влияют на академические успехи и личностное развитие учащихся. Использование дифференцированного обучения, обучения, ориентированного на учащихся, и интеграции технологий создает более увлекательную и эффективную среду обучения. Чтобы максимально использовать преимущества этих подходов, педагоги должны постоянно адаптироваться к новым методикам обучения и решать потенциальные проблемы при внедрении. В связи с этим, помимо практического педагогического опыта, важную роль играет дальнейшее активное исследование с целью изучать долгосрочное влияние различных стратегий на успеваемость учащихся и способы повышения их эффективности в различных образовательных условиях.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Выготский Л.С. Психология развития ребенка. – М.: Педагогика, 2019. – С. 112–148.
- 2 Занков Л.В. Развивающее обучение в начальной школе. – М.: Просвещение, 2020. – С. 90–135.
- 3 Давыдов В.В. Теория учебной деятельности и начальное образование. – СПб.: Питер, 2021. – С. 55–98.
- 4 Эльконин Д.Б. Психологические основы начального обучения. – М.: Академия, 2018. – С. 72–110.
- 5 Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. – М.: Легион, 2020. – С. 45–80.
- 6 Поляков А.В. Игровые технологии в образовании. – Казань: Феникс, 2021. – С. 33–67.
- 7 Смирнова Е.О. Дидактические методы в начальном образовании. – СПб.: Лань, 2019. – С. 120–150.
- 8 Плахова И.В. Использование цифровых ресурсов в обучении младших школьников. – Екатеринбург: У-Фактория, 2022. – С. 60–95.

REFERENCES

- 1 Vygotskij L.S. (2019) Psihologija razvitija rebenka. M.: Pedagogika. P. 112–148. (In Russian).
- 2 Zankov L.V. (2020) Razvivajushhee obuchenie v nachal'noj shkole. M.: Prosveshhenie. P. 90–135. (In Russian).
- 3 Davydov V.V. (2021) Teorija uchebnoj dejatel'nosti i nachal'noe obrazovanie. SPb.: Piter. P. 55–98. (In Russian).
- 4 Jel'konin D.B. (2018) Psihologicheskie osnovy nachal'nogo obuchenija. M.: Akademija. P. 72–110. (In Russian).
- 5 Babanskij Ju.K. (2020) Optimizacija uchebno-vospitatel'nogo processa. M.: Legion. P. 45–80. (In Russian).
- 6 Poljakov A.V. (2021) Igrovyje tehnologii v obrazovanii. Kazan': Feniks. P. 33–67. (In Russian).
- 7 Smirnova E.O. (2019) Didakticheskie metody v nachal'nom obrazovanii. SPb.: Lan'. P. 120–150. (In Russian).
- 8 Plahova I.V. (2022) Ispol'zovanie cifrovych resursov v obuchenii mladshih shkol'nikov. Ekaterinburg: U-Faktoriya. P. 60–95. (In Russian).

ДАРМЕНОВА А.Б.,*¹

зерттеуші мұғалім.

*e-mail: darmenova.aliya@mail.ru

ORCID ID: 0009-0003-9322-4010

АБДІКЕРІМОВА Г.С.,²

PhD, аға оқытушы.

e-mail: Agb-06@mail.ru

ORCID ID: 0009-0004-0175-7045

¹МҚМ «116 Жалпы білім беретін мектеп»,
Алматы қ., Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық

педагогикалық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада бастауыш мектепте оқытудың педагогикалық аспектілері қарастырылып, оқыту әдістерінің маңыздылығы, оқушыларға жеке көзқарас және инновациялық технологияларды интеграциялау мәселелері талданады. Ерекше назар оқушылардың когнитивтік және әлеуметтік дағдыларын дамытуға бағытталған стратегияларға, сондай-ақ тиімді білім беру ортасын қалыптастырудағы мұғалімнің рөліне аударылады. Зерттеу барысында заманауи педагогикалық тәсілдер талданып, олардың оқу үдерісіне ықпалы бағаланады және оларды жетілдіруге қатысты ұсыныстар беріледі.

Тірек сөздер: бастауыш білім, педагогика, оқыту әдістері, жеке көзқарас, білім беру технологиялары, оқушылардың дамуы, мұғалімнің рөлі.

DARMENOVA A.B.,*¹

teacher researcher.

*e-mail: darmenova.aliya@mail.ru

ORCID ID: 0009-0003-9322-4010

ABDIKERIMOVA G.S.,²

PhD, senior lecturer.

e-mail: Agb-06@mail.ru

ORCID ID: 0009-0004-0175-7045

¹STI «Comprehensive school 116»,
Almaty, Kazakhstan

²Abai Kazakh National

Pedagogical University,

Almaty, Kazakhstan

EFFECTIVE PEDAGOGICAL STRATEGIES IN PRIMARY EDUCATION

Abstract

This article explores the pedagogical aspects of teaching in primary school, emphasizing the importance of teaching methods, an individualized approach to students, and the integration of innovative technologies. Special attention is given to strategies aimed at developing students' cognitive and social skills, as well as the teacher's role in creating an effective educational environment. The study analyzes modern pedagogical approaches, assesses their impact on the learning process, and offers recommendations for their improvement.

Key words: primary education, pedagogy, teaching methods, individualized approach, educational technologies, student development, teacher's role.

**REQUIREMENTS FOR THE DESIGN OF ARTICLES PUBLISHED
IN THE EURASIAN JOURNAL OF CURRENT RESEARCH
IN PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY**

Manuscripts are accepted in Kazakh, Russian and English through the official website of the journal (<https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>), which provides with the detailed instructions for authors about the process of submitting articles, as well as publication fees.

The text of the article must be typed in **WINWORD XP** or *. RTF (Reach text format). **Times New Roman** font, size **14**, the text must be typed in one interval and not exceed **12** pages.

IRSTI, UDC and **JEL** are printed in the upper left part of the sheet.

Then, in the upper right part of the sheet, the author's surname and initials, place of work, academic degree and title, name of the country and city, and e-mail are printed in three languages (Kazakh, Russian, and English). If there are several authors, indicate the main author of the article (with the*sign). In the middle of the sheet, **the name of the manuscript** is printed in capital letters, followed by **key words** (5-7 words, including no more than two phrases) in three languages. Then there is the text that should be printed without hyphenation, observing the following field sizes: left-30 mm, right-10 mm, top-15 mm, bottom-20 mm. The paragraph indent begins with the third character. Formulas must be given in the **formula editor** application (Microsoft Equation). **Tables, figures, and diagrams** are printed without fills.

In the text, references to the literature used are given in **square brackets**, the list of references is printed at the end of the article comprising 5-15 titles. The reference presented in the Cyrillic alphabet is given in two versions – in the original and in the Romanized alphabet (**transliteration** – <http://www.translit.ru>).

A short abstract (150-200 words, 14 size) should be given in three languages after the list of references, which indicates the purpose of the article and the research methods used. Then **the title of the article** is also printed in three languages.

Authors of the journal should adhere to the following requirements concerning the structure of the article in accordance with the headings (**title, abstract, key words, introduction, materials and methods, results, discussion, conclusion, information about funding (if available), references, transliterated list of references**).

The headings of the structural elements of the article should be given in bold.

The text of the article must be original, not previously published anywhere.

The article is subjected to “blind” review, the reviewers are appointed by the Editorial board of the journal.

At the end of the article, please indicate your full name, return address, phone numbers, fax, and e - mail address.

The author (s) is/are responsible for the content of the article. The opinion of the Scientific and Editorial Board does not always coincide with the opinion of the author (s). The Editorial Board reserves the right to publish or reject articles.

In order to identify and prevent scientific plagiarism, in accordance with the “Regulations on the organization of activities for the identification and prevention of scientific plagiarism at Turan University”, the Editorial board of the journal checks articles submitted for publication for anti-plagiarism.

A link to our publication is required when reprinting it.

Our address: **050013, Almaty, Satpaev ave. 16a, Turan University**

Phone: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Website: <https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>

Editorial board

**EURASIAN JOURNAL OF CURRENT RESEARCH
IN PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY ЖУРНАЛЫНДА ЖАРИЯЛАНАТЫН
МАҚАЛАЛАРДЫ РӘСІМДЕУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР**

Материалдар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде журналдың ресми сайты (<https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>) арқылы қабылданады, онда авторларға мақалаларды жіберу үдерісі, сондай-ақ ақы төлеу туралы толық нұсқаулық бар.

Мәтін **WINWORD XP** немесе*. **RTF (Reach text format)** форматында терілуі тиіс. **Times New Roman** шрифт, **14** кегль. Жазба мәтіні бір жол аралығы арқылы теріліп, **12 беттен** аспауы тиіс.

Парақтың үстінгі сол жақ бұрышында **FTAMI, ӘОК** және **JEL** жазылады.

Одан әрі, парақтың оң жақ жоғары бөлігінде автордың тегі мен инициалдары, жұмыс орны, ғылыми дәрежесі мен атағы, ел мен қала атауы, e-mail үш тілде сөздер (қазақша, орысша және ағылшынша) жазылады, егер бірнеше автор болса – мақаланың негізгі авторын (* белгісімен) көрсетіңіз. Парақтың ортасына материалдың **атауы** бас әріптермен, одан әрі – **тірек сөздер** (5–7 сөз, екі сөз тіркесінен аспауы керек) үш тілде жазылады. Содан кейін мәтіннің келесі жиек мөлшерін сақтай отырып, **тасымалдаусыз** басу қажет: сол жақ – 30 мм, оң жақ – 10 мм, үстіңгі – 15 мм, астыңғы – 20 мм сақтай отырып тасымалсыз жазылады. Азат жол үшінші белгіден басталады. Формулалар тек **формалар редакторы (Microsoft Equation)** қосымшасында терілу керек. **Кестелер, суреттер және схемалар** қосымша бояуларсыз жазылады.

Мәтінде **квадрат жақшалар** ішінде қолданылған әдебиеттерге сілтемелер, ал **қолданылған әдебиеттер** тізімі мақала соңына 5-15 атау көлемінде жазылады. Кириллицада ұсынылған әдебиеттер екі нұсқада - түпнұсқада және романизацияланған алфавите (**транслитерация** - [http:// www.translit.ru](http://www.translit.ru)) беріледі.

Қолданылған әдебиеттер тізімінен кейін мақаланың мақсаты мен қолданылған зерттеу әдістері көрсетілген **андатпа** (150–200 сөз, 14 кегль) үш тілде жазылады. Одан әрі, мақаланың **атауы** үш тілде жазылады.

Журналдың потенциалды авторлары тақырыптарына сәйкес мақаланың құрылымы бойынша келесі ережелерді ұстануы тиіс (**атауы, андатпа, тірек сөздер, кіріспе, материалдар мен әдістер, нәтижелер, талқылаулар, қорытынды, қаржыландыру туралы ақпарат (бар болса), әдебиеттер, транслитерацияланған әдебиеттер тізімі**).

Мақаланың құрылымдық элементтерінің тақырыптары қалың қаріппен көрсетілуі керек.

Мақала мәтіні еш жерде жарияланбаған түпнұсқалық нұсқада болуы тиіс.

Мақала жасырын рецензиялаудан өтеді, рецензенттерді журналдың редколлегиясы тағайын- дайды.

Мақаланың соңында толық аты-жөнін, кері мекенжайын, телефондарын, факсін, электрондық пошта мекенжайын (e-mail) көрсетуіңізді сұраймыз.

Мақаланың мазмұнына автор (авторлар) жауапты. Ғылыми-редакциялық кеңестің пікірі әрдайым автордың (авторлардың) пікірімен сәйкес келе бермейді. Редакциялық кеңес мақалаларды жариялау немесе қабылдамау құқығын өзіне қалдырады.

Ғылыми плагиатты анықтау және оның алдын алу мақсатында «Тұран» университетінде ғылыми плагиатты анықтау және оның алдын алу жөніндегі қызметті ұйымдастыру туралы ережеге» сәйкес журнал редакциясы жариялауға ұсынылған мақалаларды антиплагиат бойынша тексерістен өткізеді.

Біздің басылымға қайта басылған кезде сілтеме міндетті.

Біздің мекен-жайымыз: **050013, Алматы қ., Сәтпаев көш., 16А, «Тұран» университеті.**

Анықтама телефоны: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Сайт: <https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>

Редакциялық алқа

**ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ, ПУБЛИКУЕМЫХ
В ЖУРНАЛЕ EURASIAN JOURNAL OF CURRENT RESEARCH
IN PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY**

Материалы принимаются на казахском, русском и английском языках через официальный сайт журнала (<https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>), в котором имеется подробная инструкция для авторов о процессе подачи статей, а также об оплате публикации.

Текст статьи должен быть набран в **WINWORD XP** или *. RTF (Reach text format). Шрифт **Times New Roman**, кегль **14**, текст должен быть набран через один интервал и не превышать **12** страниц.

В левой верхней части листа печатается **МРНТИ, УДК и JEL**.

Далее в правой верхней части листа печатаются на трех языках (казахском, русском и английском) фамилия и инициалы автора, место работы, ученая степень и звание, название страны и города, e-mail; если авторов несколько – указать основного автора статьи (знаком*). В середине листа прописными буквами печатаются **название** материала, далее – **ключевые слова** (5–7 слов, в том числе не более двух словосочетаний) на трех языках. Затем идет текст, который следует печатать **без переносов**, соблюдая следующие размеры полей: левое – 30 мм, правое – 10 мм, верхнее – 15 мм, нижнее – 20 мм. Абзацный отступ начинается с третьего знака. Формулы набирать только в приложении – **редактор формул (Microsoft Equation)**. **Таблицы, рисунки и схемы** печатаются без заливок.

В тексте в **квадратных скобках** даются ссылки на использованную литературу, **список литературы** печатается в конце статьи в количестве 5–15 наименований. Литература, представленная на кириллице, дается в двух вариантах – в оригинале и романизированным алфавитом (**транслитерация** – <http://www.translit.ru>).

После списка литературы должна быть **аннотация** (150–200 слов, 14 кегль) на трех языках, в которой указываются цель статьи и использованные методы исследования. Далее печатается **название статьи** также на трех языках.

Потенциальные авторы журнала должны в соответствии с заголовками придерживаться следующих правил по структуре статьи (**название, аннотация, ключевые слова, введение, материалы и методы, результаты, обсуждение, заключение, информация о финансировании (при наличии), литература, транслитерированный список литературы**).

Заголовки структурных элементов статьи должны быть выделены жирным шрифтом.

Текст статьи должен быть оригинальным, ранее нигде не опубликованным.

Статья проходит «слепое» рецензирование, рецензенты назначаются редколлегией журнала.

В конце статьи просим указать Ф.И.О. полностью, обратный адрес, телефоны, факс, адрес электронной почты (e-mail).

Ответственность за содержание статьи несет автор (авторы). Мнение Научно-редакционного совета не всегда совпадает с мнением автора (авторов). Редакционный совет оставляет за собой право публикации или отклонения статей.

В целях выявления и предотвращения научного плагиата в соответствии с «Положением об организации деятельности по выявлению и предотвращению научного плагиата в университете «Туран» редакцией журнала проводится проверка на антиплагиат статей, представленных для публикации.

Ссылка на наше издание при перепечатке обязательна.

Наш адрес: **050013, г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А, университет «Туран».**

Телефон для справок: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Сайт: **<https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>**

Редакционная коллегия

**EURASIAN JOURNAL OF CURRENT
RESEARCH IN PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY
(EJCRP&P)**

**Scientific and practical journal
№ 3(8) 2024**

Computer layout: Zhuikova M.A.
Proofreader: Skuratova I.M.

Signed to the press on 18.09.2024
Offset paper No. 1,62 x 84/16. Density 80g/m².
Conditional printed sheets 8,0 Conditional publishing sheets 8,3
Circulation 500 copies
Order No. 11

Editorial Office address:
The original layout was prepared by the editorial and
publishing Department of Turan University

г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А, университет «Туран».
Тел.: 260-40-18, 260-70-00.

ДЛЯ ЗАМЕТОК
